

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР
«МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ»

М.А.Н.

НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ З ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Дослідницько-експериментальний напрям

ІСТОРІЯ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР «МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ»

НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ З ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Дослідницько-експериментальний напрям

Історія

Київ
Національний центр
«Мала академія наук України»
2024

УДК 37.01
Н15

Авторський колектив:

О. М. Казакевич, д-рка іст. наук, проф.,
Д. В. Кудінов, д-р іст. наук, проф., В. О. Оліцький, канд. іст. наук

Редакційна колегія:

А. І. Грітчина, канд. пед. наук, О. М. Косьмій, канд. політ. наук, доц.,
Т. І. Бережна, канд. пед. наук., засл. прац. осв. України

Рецензенти:

Конта Ростислав Михайлович — професор кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук, професор;

Візер Світлана Олександрівна — завідувачка кафедри історії та етнології України історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, кандидатка історичних наук, доцентка

*Рекомендовано для використання в освітньому процесі
науково-методичною радою
Національного центру «Мала академія наук України»
(протокол № 3 від 26.06.2024)*

Н15 Навчальні програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям. Історія / О. М. Казакевич, Д. В. Кудінов, В. О. Оліцький. — Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2024. — 146 с.
ISBN 978-617-7945-69-6

У виданні надано навчальні програми з позашкільної освіти, спрямовані на організацію освітнього процесу у закладах позашкільної освіти науково-дослідницького напрямку у науковому відділенні «Історія».

Збірник програм буде корисний педагогічним працівникам закладів позашкільної освіти, які організують науково-дослідницьку роботу вихованців у галузі історичних наук, та освітянам, які цікавляться питаннями дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти.

УДК 37.01

© Казакевич О. М., Кудінов Д. В.,
Оліцький В. О., 2024

© Національний центр
«Мала академія наук України», 2024

ISBN 978-617-7945-69-6

ЗМІСТ

Вступ	4
Навчальна програма «Історія України» Основний рівень <i>Д. В. Кудінов, В. О. Оліцький</i>	6
Навчальна програма «Всесвітня Історія» Основний і вищий рівні <i>О. М. Казакевич</i>	48
Навчальна програма «Археологія» Основний і вищий рівні <i>О. М. Казакевич</i>	88
Навчальна програма «Етнологія» Початковий, основний і вищий рівні <i>О. М. Казакевич</i>	114
Відомості про авторів	145

ВСТУП

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується необхідністю формування національної самосвідомості, тому особливої значущості набуває формування у вихованців системного підходу до вивчення історії, здатності до історичного мислення, виявлення взаємозв'язків, взаємозалежностей та взаємовпливу історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох. На часі вкрай важливим є оновлення і підвищення якості змісту позашкільної освіти на основі принципів національно-патріотичного виховання, гуманізації й демократизації.

Сьогодні позашкільна історична освіта розглядається в контексті збереження національних надбань українського суспільства, розширення кругозору вихованців, їх знань про свою батьківщину, рідний край. Вона постає пошуковим майданчиком для активного розвитку особистості, що в майбутньому дасть можливість вихованцям ефективно адаптуватися в суспільстві, взаємодіяти з навколишнім світом, брати активну участь у житті країни, розвивати в собі загальнолюдські цінності, плекати рідну мову і культуру.

Представлені у збірнику навчальні програми ґрунтуються на останніх напрацюваннях в історичній галузі, актуальній науковій літературі, вони передбачають застосування сучасних форм і методів роботи з обдарованою молоддю, спрямованих на посилення мотивації до вивчення історичних дисциплін. Перевагами розробленого навчально-методичного забезпечення є врахування можливостей організації освітнього процесу у дистанційній, очній та змішаній формах, використання інтерактивних засобів навчання, сучасних застосунків і програмного забезпечення. Таким чином, здобуваючи позашкільну освіту, вихованці долучаться

до національної та світової культури, сформуються як громадяни своєї держави, соціалізуються й реалізують свої здібності й нахили.

Сподіваємось, що запропонований збірник навчальних програм стане у пригоді під час організації освітнього процесу у закладах позашкільної освіти, а також сприятиме ефективній підготовці вихованців до участі у Всеукраїнському конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт учнів — членів Малої академії наук України.

А. Грітчина,
заступниця директора
з методичної роботи НЦ «МАНУ»,
кандидатка педагогічних наук

Д. В. Кудінов, В. О. Оліцький

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»

ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

«Схвалено для використання в освітньому процесі»

*Рішення експертної комісії з позашкільної освіти від 13.12.2023
(протокол № 4)*

*Зареєстровано у Каталозі надання грифів навчальній літературі
та навчальним програмам за № 8.0095-2023*

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Важливе значення в розвитку особистості, її громадської свідомості та світогляду має вивчення історії рідної землі. Опанування цієї науки також забезпечує формування критичного мислення, аналітичних здібностей; закладає базис загальних уявлень про суспільство, право, політичне життя країни. Важливість вивчення та вироблення практичних умінь і навичок історієписання полягає в перцепції учнями поняття «минуле», сталості та неперервності еволюції людини й створених нею соціальних інститутів, формуванні прогностичних умінь, розумінні твердження «Historia magistra vitae est» за умови гармонійного суспільно-політичного розвитку людства. Тематичний перелік фахових випробувань з історії значно розширився, що пов'язано як із кількісним збільшенням слухачів МАН України, так і з розширенням меж самої історіографії. Концептуальні питання регіональної та загальнонаціональної, політичної, соціальної, економічної історії й історії повсякденності України, етнології тощо стають не лише доробком досвідчених науковців, а й предметом дебютних студій юних дослідників. Нерідко у форматі Малої академії наук України виникають ядра розробки абсолютно нових для науки проблем, а випробування сил у науковій сфері учнів — членів Малої академії наук України стають першою серйозною сходинкою до вершини їх наукової кар'єри.

Амбітні завдання поступу науковця забезпечуються плідним, всеохопним вивченням різних аспектів минулого, засвоєнням теорій суспільного розвитку, визначенням і характеристикою рушійних сил суспільства, осмисленням вітчизняної й закордонної історіографії, набуттям практичних умінь застосування методів джерелознавства.

Навчальна програма «Історія України» реалізується в гуртку дослідницько-експериментального напрямку й орієнтована на роботу з учнями 8–11 класів.

Мета програми — формування у вихованців предметних (хронологічної, просторової, інформаційної, логічної, аксіологічної) і дослідницьких (пізнавальної, практичної, творчої, соціальної) компетентностей у процесі освітньої діяльності в позашкільному соціумі.

Основні **завдання** полягають у формуванні таких компетентностей:

предметних:

- *хронологічної компетентності* — мислити історико-хронологічно, орієнтуватися в історичному часі, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами й процесами, діяльністю людей та її результатами в часі, виявляти зміни і їх тривалість у житті суспільства;

- *просторової компетентності* — мислити геопросторово, орієнтуватися в соціально-історичному просторі, виявляти взаємозалежність розвитку суспільства, господарства, культури й навколишнього природного середовища;

- *інформаційної компетентності* — мислити критично, працювати з різними джерелами інформації та формулювати історично обґрунтовані запитання;

- *логічної компетентності* — мислити системно, виявляти взаємозв'язок, взаємозалежність і взаємовплив історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох; розуміти множинність трактувань минулого і сучасного та зіставляти їх інтерпретації;

- *аксіологічної компетентності* — усвідомлювати власну гідність, реалізовувати свої права і свободи, поважати права та гідність інших осіб, виявляти толерантність, протидіяти проявам дискримінації;

дослідницьких:

- *пізнавальної компетентності* — засвоювати та поглиблювати історичні знання, вивчати специфіку соціально-економічних, політичних, соціокультурних і гендерних процесів; опановувати методологію історичного дослідження, теоретичні основи, методологію наукової діяльності тощо;

- *практичної компетентності* — розвивати навички дослідницької роботи, здатність збирати, аналізувати, інтерпретувати та використовувати різні види джерел; формувати навички історієписання;

- *творчої компетентності* – набувати навичок написання науково-дослідницьких робіт, наукових та науково-популярних публікацій, створення презентацій положень і результатів науково-дослідницької роботи; розвивати творчу уяву, креативно мислити; віднаходити інноваційні рішення;

- *соціальної компетентності* – формувати стійку громадянську позицію та світогляд, що ґрунтується на науковому баченні світу; дотримуватися етики наукової діяльності; виховувати повагу до загальнолюдських культурних цінностей; брати участь в охороні, збереженні матеріальних і культурних цінностей України.

Програма гуртка розрахована на один рік навчання на основному рівні – 324 год на рік (9 год на тиждень), складається з десяти розділів, згрупованих за хронологічним принципом, і розділу, який висвітлює порядок організації роботи над науковим дослідженням.

Зміст програми забезпечує формування у вихованців системного підходу до вивчення історії України, історичного мислення, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, синхронізувати події й процеси історії України із всесвітньою історією. Програмою передбачено реалізацію міжпредметних зв'язків, що сприяють розвитку в учнів інтелектуальних умінь і навичок, розширюють їх ерудицію, допомагають усвідомленню необхідності застосування знань з інших предметів.

Під час навчання вихованці мають опанувати теоретичний матеріал з історії – від появи людини до початку XXI століття, удосконалити навички аналітичного й креативного мислення, навчитися здійснювати наукове дослідження з обраної теми, готувати доповіді та презентації результатів науково-дослідницької роботи.

Навчальна програма передбачає поєднання теоретичного матеріалу з практичними завданнями.

Для викладу теоретичного матеріалу та проведення практичних робіт застосовуються такі форми навчання: лекції, семінари, колоквіуми, круглі столи, презентації, виконання творчих завдань, екскурсії, перегляд відеоматеріалів.

Використовуються різні методи навчання: інтерактивні (імітаційні, дискусія, коло ідей), пояснювально-ілюстративний (розповідь, пояснення, міркування, евристична бесіда), репродуктивний (складання конспектів, складних планів, хронологічних таблиць), проблемно-пошуковий (аналіз документів, спогадів, усної інформації, ілюстрацій), дослідницький (складання плану і тез дослідницької роботи, написання наукового тексту, оформлення списку використаних джерел і літератури, додатків). Окреме місце відведено роботі з науковою літературою (критичний аналіз, написання тез, рефератів, есе, доповідей тощо), застосуванню новітніх

інформаційних технологій і комп'ютерних засобів навчання (дистанційні, мультимедійні, веборієнтовані тощо).

На заняттях гуртка можуть застосовуватися різноманітні засоби навчання: друковані видання, наочні матеріали, вебресурси для дистанційного навчання, платформи для інтерактивної взаємодії, онлайн-музеї та віртуальні екскурсії тощо. Контролювання знань учнів здійснюється під час практичного закріплення матеріалу, захисту науково-дослідницьких робіт, участі в конференціях та олімпіадах, а також на заняттях за допомогою таких видів робіт: складання таблиць, опрацювання карт і документів, підготовка повідомлень, доповідей, презентацій, написання есе, виконання тестових завдань, проведення дискусії, влаштування екскурсій і перегляд документальних стрічок.

Основний рівень НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
Вступ	1	2	3
Розділ 1. Історична наука	3	9	12
1.1. Минуле як предмет дослідження історіософії	1	3	4
1.2. Історіографія: поняття, предмет, методологія	1	2	3
1.3. Історичне джерелознавство	1	4	5
Розділ 2. Давня історія України	5	10	15
2.1. Кам'яний вік	1	2	3
2.2. Енеоліт (мідно-кам'яний вік) і бронзовий вік	1	2	3
2.3. Кочовики в період раннього залізного віку	1	2	3
2.4. Античні держави Північного Причорномор'я	2	4	6
Розділ 3. Середньовічна історія України	15	30	45
3.1. Велике переселення народів і Україна	1	2	3
3.2. Східні слов'яни в I тисячолітті н. е.	1	2	3
3.3. Київська держава: походження, устрій, право	2	4	6

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
3.4. Утворення та розвиток східнослов'янської держави в IX–X ст.	1	2	3
3.5. Розквіт Київської держави	1	2	3
3.6. Поліцентричність руської державності	1	2	3
3.7. Волинсько-Галицьке князівство («державна Романовичів»)	2	4	6
3.8. Культура Київської держави	1	2	3
3.9. Походи монголів на Русь. Підпорядкування окремих руських князівств Монгольській імперії (улусу Джучі / Золотій Орді)	1	2	3
3.10. Інкорпорація українських земель до складу іноземних держав	1	2	3
3.11. Українські землі у складі Польського королівства	1	2	3
3.12. Українські землі під владою Великого князівства Литовського	1	2	3
3.13. Кримський вектор історії України	1	2	3
Розділ 4. Україна в ранньомодерний період	17	34	51
4.1. Українські землі в другій половині XVI – першій половині XVII ст. у складі Речі Посполитої	2	4	6
4.2. Українське козацтво і Запорозька Січ	1	2	3
4.3. Козацько-селянські повстання наприкінці XVI – у першій половині XVII ст.	2	4	6
4.4. Релігійний розвиток українських земель у другій половині XIV – першій половині XVII ст.	1	2	3
4.5. Українська культура у складі Литовсько-Руської та Польської держав	1	2	3
4.6. Козацька революція середини XVII ст.	2	4	6
4.7. Україна доби Руїни	1	2	3

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
4.8. Україна в період гетьманування Івана Мазепи	1	2	3
4.9. Гетьманщина наприкінці XVII – XVIII ст.	1	2	3
4.10. Слобожанщина в другій половині XVII – XVIII ст.	1	2	3
4.11. Правобережжя наприкінці XVII – XVIII ст.	1	2	3
4.12. Запорозька Січ у другій половині XVII – XVIII ст.	1	2	3
4.13. Культура і церковне життя України в другій половині XVII – XVIII ст.	2	4	6
Розділ 5. Україна в імперську добу	15	30	45
5.1. Українські землі у складі Російської імперії в останній третині XVIII – першій половині XIX ст.	1	2	3
5.2. Суспільно-політичне життя Наддніпрянщини в останній третині XVIII – першій половині XIX ст.	1	2	3
5.3. Наддніпрянщина в другій половині XIX – на початку XX ст.: реформи й економічний розвиток	2	4	6
5.4. Наддніпрянщина в другій половині XIX – на початку XX ст.: суспільно-політичний рух	2	4	6
5.5. Російська революція 1905–1907 рр. і Україна	1	2	3
5.6. Наддніпрянщина в 1907–1914 рр.	1	2	3
5.7. Українські землі під владою Австрії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.	2	4	6
5.8. «Весна народів» у Галичині, Буковині й Закарпатті	1	2	3

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
5.9. Українські землі під владою Австро-Угорщини у другій половині XIX – на початку XX ст.	2	4	6
5.10. Культура України в імперську добу	2	4	6
Розділ 6. Україна в добу Великої війни та революційних трансформацій	7	14	21
6.1. Перша світова війна й українське питання	1	2	3
6.2. Українська революція: доба Центральної Ради	2	4	6
6.3. Українська революція: доба Української Держави (Гетьманат Павла Скоропадського)	1	2	3
6.4. Українська революція: доба Директорії	2	4	6
6.5. Галичина, Закарпаття, Буковина в боротьбі за незалежність	1	2	3
Розділ 7. Україна в міжвоєнний період	8	16	24
7.1. Советська Україна в 1920-ті рр.	2	4	6
7.2. Україна в період советської модернізації та сталінізму	1	2	3
7.3. Українські землі у складі Польщі	1	2	3
7.4. Українські землі у складі Румунії	1	2	3
7.5. Закарпаття у складі Чехословаччини. Карпатська Україна	1	2	3
7.6. Культура і духовний розвиток України міжвоєнного періоду	2	4	6
Розділ 8. Україна в період Другої світової війни	6	12	18
8.1. Україна на початковому етапі війни	1	2	3
8.2. Початок німецько-радянської війни. Окупаційний режим	2	4	6
8.3. Опір нацистським загарбникам. Український визвольний рух	2	4	6

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
8.4. Вигнання нацистських окупантів з України	1	2	3
Розділ 9. Україна в повоєнний період	7	14	21
9.1. Україна в 1945–1953 рр.	1	2	3
9.2. Україна в період десталінізації	1	2	3
9.3. Україна в період системної кризи СРСР	2	4	6
9.4. Відновлення державної незалежності України	1	2	3
9.5. Культура, наука, релігійне життя в Україні в 1945–1991 рр.	2	4	6
Розділ 10. Розвиток незалежної України	10	20	30
10.1. Проголошення незалежності України й процеси державотворення	1	2	3
10.2. Економічний розвиток України в 1991–2022 рр.	1	2	3
10.3. Трансформації українського суспільства	1	2	3
10.4. Політичний розвиток України в 1991–2013 рр.	1	2	3
10.5. Політичний розвиток України у 2013–2022 рр.	1	2	3
10.6. Україна на міжнародній арені	1	2	3
10.7. Російсько-українська війна 2014–2023 рр.	2	4	6
10.8. Культурні процеси, освіта, наука, релігійне життя в Україні в 1991–2023 рр.	2	4	6
Розділ 11. Науково-дослідницька робота	11	25	36
11.1. Робота над дослідженням	8	19	27
11.2. Презентація результатів дослідження	3	6	9
Підсумок	—	3	3
Разом	105	219	324

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (3 год)

Теоретична частина. План роботи гуртка. Техніка безпеки. Вимоги до поведінки в закладі позашкільної освіти.

Мета і завдання вивчення історії. Міждисциплінарні зв'язки історичної науки. Історичні пам'ятки, матеріальні й культурні цінності, важливість їх охорони та збереження.

Науково-дослідницька діяльність. Академічна доброчесність. Науково-дослідницька діяльність учнів – членів МАН України.

Практична частина. Обговорення важливості вивчення історії України, охорони, збереження пам'яток історії, матеріальних і культурних цінностей.

Обрання теми дослідження. Складання плану наукової роботи.

Розділ 1. Історична наука (12 год)

1.1. Минуле як предмет дослідження історіософії (4 год)

Теоретична частина. Основні підходи до розуміння поняття «історія», його змісту (формаційний, цивілізаційний, синергетичний, світ-системний аналіз, «нова наука історії»).

Цінність історичного знання.

Особистісне та соціальне начало у творенні історії. Теорії рушійних сил історії людства.

Поняття історичного процесу. Проблема істини в історичному пізнанні.

Практична частина. Визначення об'єкта, предмета, мети, завдань дослідження з обраної теми.

Складання словника історичних наукових термінів.

1.2. Історіографія: поняття, предмет, методологія (3 год)

Теоретична частина. Історія, етапи її розвитку.

Історичні національні школи. Сучасні підходи до творення історичного знання.

Історіографічні джерела.

Практична частина. Предметний пошук досліджень у мережі Інтернет. Складання плану історіографічного огляду теми. Робота над повідомленнями про результати пошуку, їх обговорення.

1.3. Історичне джерелознавство (5 год)

Теоретична частина. Поняття «історичне джерело». Класифікація історичних джерел.

Спеціальні історичні дисципліни. Інтерпретація й використання історичних джерел. Джерела з історії України.

Практична частина. Виконання завдань на правильність написання бібліографічних даних. Пошук джерел з історії України, їх критичний аналіз.

Розділ 2. Давня історія України (15 год)

2.1. Кам'яний вік (3 год)

Теоретична частина. Поява людини, її еволюція та розселення. Кам'яна індустрія. Стоянки первісних людей на території України.

Перехід від привласнювальних до відтворювальних форм господарювання.

Форми соціальної організації в первісному суспільстві.

Матріархат і патріархат. Первісні форми релігії.

Первісна культура та її артефакти в Україні.

Практична частина. Робота з картою (позначення місць стоянок первісних людей в Україні в добу раннього кам'яного віку).

Складання комплементарних таблиць епох первісного ладу та знарядь праці, що з'явилися в той час.

Робота з ілюстраціями: визначення на малюнках типів гомінідів.

Перегляд і обговорення документального серіалу «Прогулянки з печерною людиною».

2.2. Енеоліт (мідно-кам'яний вік) і бронзовий вік (3 год)

Теоретична частина. Поява металургії. Поступ у виробництві й аграрній сфері.

Приручення коня.

Перший суспільний поділ праці. Формування землеробських і скотарських регіонів України.

Археологічні культури періоду енеоліту (мідно-кам'яного віку) та бронзового віку. Трипільська культура.

Етногенез європейських народів.

Практична частина. Ідентифікація типів кераміки за гончарним посудом трипільців.

Робота над версіями тлумачення зображень на кераміці трипільців, висування власних гіпотез.

2.3. Кочовики в період раннього залізного віку (3 год)

Теоретична частина. Кочові племена Півдня України: кіммерійці, скіфи, сармати. Експансія кіммерійців і скіфів у Закавказзі й на Близькому Сході.

Праслов'янські народи та їх відносини зі Степом. Релігія та культура народів Північного Причорномор'я.

Практична частина. Робота з літературою, виступ із доповіддю про результати. Визначення аналогії між божествами скіфського і грецького пантеонів.

2.4. Античні держави Північного Причорномор'я (6 год)

Теоретична частина. Грецька колонізація та поширення античної цивілізації в Північному Причорномор'ї.

Полісні демократії. Боспорське царство.

Держава Мітрідата VI Євпатора.

Римська присутність у Північному Причорномор'ї. Культурна інвазія давніх греків і римлян.

Практична частина. Складання словника елліномовних термінів, що стосуються періоду грецької колонізації Північного Причорномор'я.

Робота з джерелами, в яких йдеться про закономірності та особливості розвитку людського суспільства в окреслений період, їх критичний аналіз, представлення результатів у формі доповіді.

Розділ 3. Середньовічна історія України (45 год)

3.1. Велике переселення народів і Україна (3 год)

Теоретична частина. Готське заселення України. Держава остготів.

Гунська навала.

Тюркські кочовики Євразії та їх присутність у Північному Причорномор'ї: Тюркський каганат, Аварський каганат, Велика Булгарія, Хозарський каганат (становлення та розширення території каганату, особливості державно-політичного устрою). Салтівсько-маяцька культура в Україні.

Розселення слов'ян.

Практична частина. Робота з літературою для з'ясування історичних, економічних, соціальних передумов переселення народів.

Написання тез до повідомлення, їх аналіз.

Робота з картою (позначити розселення на території України германських племен, гунів і тюркських народів), обговорення результатів.

3.2. Східні слов'яни в I тисячолітті н. е. (3 год)

Теоретична частина. Теорії походження слов'ян. Проблема визначення прабатьківщини слов'ян.

Економічний поступ і зміни в соціальному устрої східних слов'ян. Військова демократія.

Перехід від племінних союзів до племінних князівств.

Археологічні культури слов'ян в Україні. Зарубинецька культура. Черняхівська культура. Київська культура. Пеньківська культура. Празько-

Корчацька культура. Волинцівська культура. Роменська культура. Культура типу Лука-Врублевецька.

Культура і духовний світ слов'ян.

Практична частина. Робота з джерелами: пошук реалістичних історичних і географічних свідчень, невідповідностей у текстах арабських географів.

Опрацювання наукової літератури для визначення військово-політичної ролі слов'ян у добу раннього Середньовіччя в Східній Європі за візантійськими даними.

3.3. Київська держава: походження, устрій, право (6 год)

Теоретична частина. Теорії походження Київської держави: норманська, антинорманська, хозарська.

Особливості розвитку феодалізму за часів Русі-України.

Державний устрій: інститут князівської влади, снем, боярська рада, віче. Правова система: звичаєве право, Номоканон, «Руська правда» та її редакції. Судова система.

Практична частина. Робота з інформаційними джерелами: визначення особливостей політичного, економічного та культурного розвитку Русі-України, їх критичний аналіз. Робота над рефератом.

Розроблення порівняльної таблиці норманської, антинорманської та хозарської теорій походження Русі-України. Добирання аргументацій до них із посиланнями на матеріали середньовічних письмових джерел.

3.4. Утворення та розвиток східнослов'янської держави в IX–X ст. (3 год)

Теоретична частина. Етапи формування Київської держави. Правління князя Аскольда.

Об'єднання східнослов'янських племен довкола Києва в роки правління князів Олега й Ігоря.

Правління княгині Ольги.

Зовнішня експансія Русі-України в часи правління князя Святослава Ігоровича.

Практична частина. Виконання тестових завдань.

Робота з науковою літературою, обговорення розвитку історичних подій часів Русі-України.

3.5. Розквіт Київської держави (3 год)

Теоретична частина. Правління князя Володимира Великого: перша міжкнязівська міжусобиця, відновлення військової могутності держави й запровадження удільного устрою, хрещення Русі-України.

Правління князя Ярослава: друга князівська міжусобиця, кодифікація руського права, династична реформа, шлюбна дипломатія та воєнні кампанії.

Практична частина. Оцінювання внеску в розвиток руської державності великих князів київських за «Повістю минулих літ».

Складання словника термінів за текстами визначних оригінальних пам'яток української писемності: «Руська правда», «Слово о полку Ігоревім», «Моління Данила Заточника», «Києво-Печерський патерик». Написання есе, їх аналіз.

3.6. Поліцентричність руської державності (3 год)

Теоретична частина. Еволюція феодальних відносин і посилення процесів децентралізації Русі-України.

Правління Ярославичів і Мономаховичів. Князівські війни середини XII ст.

Половецька небезпека та воєнні кампанії проти кочовиків. Розвиток сільського господарства, ремесел і торгівлі.

Вотчинні господарства: права власності, розміри, апарат управління.

Соціальні групи населення.

Практична частина. Визначення свідчень існування вотчинних господарств у давньоруських грамотах. Складання таблиць про воєнні події.

3.7. Волинсько-Галицьке князівство («держава Романовичів») (6 год)

Теоретична частина. Прикарпаття і Волинь у XII ст.: гуртування південно-західних руських земель Володимиром і Мстиславом, особливості суспільно-політичного устрою Галичини й Волині.

Волинсько-Галицьке князівство Романа Мстиславича. Міждинастична боротьба за Галичину.

Правління князя Данила Романовича та його нащадків.

Практична частина. Виконання тестових завдань. Визначення свідчень про історію Галичини та Волині на основі закордонних письмових середньовічних джерел.

Інтерактивна вправа «Асамблея» (критичний аналіз політичної діяльності князів). Написання тез до виступів про значення Волинсько-Галицького князівства для консолідації й усвідомлення самобутності українців.

3.8. Культура Київської держави (3 год)

Теоретична частина. Народні та цивілізаційні засади культури Русі-України.

Освіта і писемність. Давньоруська література. Наукова думка. Мистецтво та художні промисли. Архітектура.

Практична частина. Робота з ілюстраціями: складання описів архітектурних споруд часів Русі-України (стиль, кладка, архітектурні терміни).

Написання доповідей, їх аналіз. Визначення стильових прийомів і типів ювелірних прикрас Русі-України (зернь, скань, фініфть, барми, колти тощо).

Аналіз впливу мистецької спадщини Русі-України на сучасну українську культуру.

3.9. Походи монголів на Русь. Підпорядкування окремих руських князівств Монгольській імперії (улусу Джучі / Золотій Орді) (3 год)

Теоретична частина. Формування Монгольської імперії (улусу Джучі / Золотої Орди) та збільшення улусу Джучидів.

Битва на Калці.

Походи монголів на Русь-Україну та їх наслідки.

Створення Золотоординської держави й підпорядкування її руських земель.

Опір монгольському пануванню. Золотоординські міста Півдня України (Нижнього Подніпров'я).

Практична частина. Огляд, аналіз картин, що відображають боротьбу жителів Русі-України проти монгольської навали.

Робота з літературою для визначення наслідків золотоординського іґа на українських землях, аналіз результатів. Порівняльний аналіз монгольської навали й російсько-української війни (2014–2023 рр.).

3.10. Інкorporація українських земель до складу іноземних держав (3 год)

Теоретична частина. Занепад руської державності в межах сучасної України та зміна геополітичної ситуації в Східній Європі у XIV ст.

Входження руських земель до складу Польського королівства. Литовська експансія на українських землях.

Закарпаття у складі Угорського королівства. Буковина у складі Молдавського князівства.

Приєднання Чернігово-Сіверщини до складу Великого князівства Московського.

Практична частина. Робота з літературою, написання тез до виступу. Складання хронологічної таблиці. Інтерактивна вправа («Синтез думок») «У складі іноземних держав: внутрішні зміни й нові правові норми». Аналіз сучасних геополітичних концепцій, складником яких є територіальні претензії до України.

3.11. Українські землі у складі Польського королівства (3 год)

Теоретична частина. Польсько-литовська боротьба за українські землі в другій половині XIV ст.

Доменіальний статус Галичини та її володарі. Приєднання Галичини до Малої Польщі: впровадження воєводського адміністративно-територіального устрою, поширення права Малої Польщі, набуття галицькими феодалами прав шляхти.

Українсько-польське співіснування: полонізація, поширення католицтва, втрата українським дворянством національних орієнтирів, європеїзація освіти, культури та громадської свідомості.

Практична частина. Робота з творами С. Оріховського-Роксолана для підтвердження формули «Gente Ruthenus, natione Polonus».

Написання тез до виступу, представлення й обговорення.

3.12. Українські землі під владою Великого князівства Литовського (3 год)

Теоретична частина. Особливості литовського панування. Литовсько-руська державність. Ольгердовичі на князівських столах в Україні. Кревська унія і громадянська війна у Литві. Правління князя Вітовта й українські землі. Ліквідація Волинського та Київського князівств. Православна церква у Великому князівстві Литовському.

Практична частина. Виконання тестових завдань. Робота з літературою для визначення причин і наслідків політичного, економічного і культурного спаду в Україні, складання таблиці за результатами роботи.

3.13. Кримський вектор історії України (3 год)

Теоретична частина. Держави Кримського півострова в XIV–XV ст. Децентралізація Золотої Орди й утворення Кримського ханства. Вторгнення Османської імперії у Північне Причорномор'я і встановлення васалітету Криму.

Паразитарний тип економіки ханства. Кримсько-литовсько-московські відносини.

Практична частина. Робота з картою: позначити розташування Мангупу, Фуни, Солдаї, Боспору, Інкерману, Солхату. Аналіз суспільного устрою в державах Кримського півострова, складання таблиці про спільне й відмінне.

Розділ 4. Україна в ранньомодерний період (51 год)

4.1. Українські землі в другій половині XVI – першій половині XVII ст. у складі Речі Посполитої (6 год)

Теоретична частина. Польсько-литовські союзи до 1569 р. Люблінська унія та її наслідки.

Селяни та їх становище. Фільваркові господарства і покріпачення українського селянства. Сільське господарство й інтеграція аграрного сектора у світовий ринок.

Розвиток міст, ремесел і промислового виробництва. Податкова система.

Практична частина. Складання порівняльної таблиці «Українські землі під владою Литви та Польщі».

Складання таблиці податків із населення. Інтерактивна вправа («Мозковий штурм») «Польсько-литовська доба: посилення влади польських феодалів над українським населенням».

4.2. Українське козацтво і Запорозька Січ (3 год)

Теоретична частина. Причини та умови зародження козацтва. Участь козацьких ватаг у протистоянні християнського й мусульманського світів у Дикому Полі.

Створення Запорозької Січі.

Структура органів влади й соціальний устрій козацької республіки. Звичаї, традиції та повсякденне життя козаків. Доба морських (героїчних) походів козаків.

Практична частина. Робота з картою (визначення місць розташування запорозьких січей до 1648 р.). Інтерактивна вправа («Синтез думок») «Запорозька Січ: особливості військового, політичного й адміністративного устрою». Написання есе. Обговорення впливу утворених демократичних традицій та інституцій на політичні процеси в сучасній Україні.

4.3. Козацько-селянські повстання наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. (6 год)

Теоретична частина. Збройні конфлікти в Наддніпрянщині. Зміцнення ролі козацтва та його участь в українсько-польському протистоянні.

Повстання під проводом Криштофа Косинського (1591–1593), Северина Наливайка (1594–1596), Марка Жмайла (1625), Тараса Федоровича (Трясила) (1630–1631), Івана Сулими (1635), Павла Бута, Якова Острянина та Дмитра Гуні (1637–1638).

«Ординація Війська Запорозького реєстрового, що перебуває на службі Речі Посполитої».

Практична частина. Пошук, аналіз інформації про козацько-селянські повстання наприкінці XVI – у першій половині XVII століття. Робота з картками: опис подій і зображення лідера руху. Причини й наслідки збройних конфліктів у Наддніпрянщині. Інтерактивна вправа «Асамблея» (аналіз козацько-селянських повстань).

4.4. Релігійний розвиток українських земель у другій половині XIV – першій половині XVII ст. (3 год)

Теоретична частина. Православна церква на українських землях у період панування Польського королівства й Великого князівства Литовського: втрата статусу державної релігії, патронат світських можновладців, Флорентійська унія та її наслідки, Київська митрополія.

Наростання кризових явищ у православній церкві на українських землях у XVI ст. Берестейська унія та її наслідки.

Православна й унійна (греко-католицька) церкви в 1600–1640 рр. Реформаційні рухи в Україні.

Контрреформація.

Практична частина. Читання листів Івана Вишенського до української громадськості, обговорення актуальних питань, які порушує автор. Написання повідомлень про реформаційні рухи в Україні, їх аналіз і редагування.

4.5. Українська культура у складі Литовсько-Руської та Польської держав (3 год)

Теоретична частина. Освіта. Парафіяльні, монастирські, братські школи, єзуїтські колегіуми. Острозька слов'яно-греко-латинська школа й Київська (Києво-Могилянська) колегія.

Літописання й література. Образотворче мистецтво. Архітектура. Музика й театр.

Практична частина. Робота з ілюстраціями: авторство демонстрованих ікон і картин. Робота над повідомленням «Роль освіти й наукових знань для розвитку української культури у складі Литовсько-Руської та Польської держав».

4.6. Козацька революція середини XVII ст. (6 год)

Теоретична частина. Передумови й причини козацької революції. Біографія Б. Хмельницького.

Повстання на Січі та воєнна кампанія 1648 р. Соціальні й політичні зміни в Україні. Формування державних органів влади Гетьманщини.

Воєнна кампанія 1649 р. Зборівський мир. Битва під Берестечком. Білоцерківський мир. Воєнні дії в 1652–1653 рр. Українсько-московський договір 1654 р. й встановлення московського протекторату. Військове протистояння в Україні в 1654–1657 рр.

Практична частина. Робота з документами: пошук підтверджень раціональних пропозицій Б. Хмельницького щодо припинення українсько-польського конфлікту у його листуванні з польськими державцями. Обговорення результатів: інтерактивна вправа «Крісло автора». Онлайн-екскурсія (резиденція Б. Хмельницького, Запорозька Січ).

4.7. Україна доби Руїни (3 год)

Теоретична частина. Гетьманування Івана Виговського. Гадяцький трактат і московсько-українська війна. Лівобережна Україна в 1659–1687 рр.: звуження автономії українських земель, похід Яна II Казимира на Лівобережжя, антимосковські повстання та промосковські виступи, стабілізація суспільно-політичного життя краю в роки гетьманування Івана Самойловича. Правобережна Україна в 1659–1683 рр.: економічний занепад краю, спроби гетьмана Петра Дорошенка об'єднати Правобережну й Лівобережну частини України.

Османська навала на Правобережжя та ліквідація залишків української державності в регіоні.

Практична частина. Складання хронологічної таблиці, аналіз. Робота з джерелами: виявлення й аналіз пунктів Переяславських, Московських, Глухівських, Конотопських, Коломацьких і Решетилівських статей щодо звуження автономії України.

4.8. Україна в період гетьманування Івана Мазепи (3 год)

Теоретична частина. Прихід до влади Івана Мазепи. Боротьба гетьмана з претендентом на булаву Петриком. Внутрішня політика: створення значкового товариства, розбудова війська, захист інтересів козацької старшини, сприяння розвитку освіти й благодійництво. Походи українських військ на пониззя Дніпра й Азов. Північна війна й Україна: участь гетьманських військ у кампаніях у країнах Балтії та Польщі. Переговори Івана Мазепи й шведського короля Карла XII. Шведський наступ в Україні та перехід Мазепи на бік Карла XII.

Розкол українського суспільства.

Контрзаходи Петра I: інформаційна війна, спалення Батурина. Полтавська битва й шведська катастрофа. Українська політична еміграція.

Практична частина. Робота з картою: визначення місця участі козацьких військ у воєнних кампаніях — походах, битвах, облогах фортець. Дискусія «Іван Мазепа: сучасне бачення дій гетьмана, спрямованих на суверенізацію України».

4.9. Гетьманщина наприкінці XVII — XVIII ст. (3 год)

Теоретична частина. Соціально-економічний розвиток Лівобережжя. Гетьманування Івана Скоропадського. Спроби Павла Полуботка відстояти автономні права України. Перша Малоросійська колегія. Гетьманування Данила Апостола. Правління гетьманського уряду.

«Золота осінь» української державності.

Друга Малоросійська колегія й остаточна ліквідація державності українських земель.

Практична частина. Робота з ілюстраціями: розрізнення зображень гетьманів України, правильне найменування головних творів українських живописців XVIII ст., означення елементів військового спорядження за картинами Іллі Рєпіна із зображенням українських козаків. Написання есе про «золоту осінь» української державності, їх аналіз.

4.10. Слобожанщина в другій половині XVII – XVIII ст. (3 год)

Теоретична частина. Три хвили еміграції українців на схід і створення слобідських козацьких полків.

Соціально-економічний розвиток краю. Особливості адміністративного й військового устрою Слобожанщини.

Народні рухи на території Слобожанщини. Участь слобожанців у війнах Московського царства й Російської імперії.

Практична частина. Робота з ілюстраціями: визначити відповідність однострою козаків із полками, до яких вони належали.

4.11. Правобережжя наприкінці XVII – XVIII ст. (3 год)

Теоретична частина. Соціально-економічний і суспільно-політичний розвиток краю: наростання кризових явищ в економіці й суспільних відносинах, етнічна та конфесійна конфронтація.

Війна Священної ліги проти Османської імперії 1682–1699 рр. і відновлення польської юрисдикції над Правобережжям.

Козацький полковий устрій Правобережжя наприкінці XVII ст. Спроби скасувати полковий устрій і розгортання Паліївщини. Опришківський і гайдамацький рухи. Коліївщина.

Барська конфедерація та боротьба з нею.

Практична частина. Виконання тестових завдань. Робота з літературою, складання таблиці «Козацький полковий устрій Правобережжя наприкінці XVII століття».

4.12. Запорозька Січ у другій половині XVII – XVIII ст. (3 год)

Теоретична частина. Економічний розвиток території Коша.

Політичне значення Січі у складі Гетьманщини. Конфлікти січовиків із гетьманським і царським урядами. Олешківська Січ і Нова Січ.

Адміністративно-територіальні зміни Запорозької Січі. Кошовий отаман Петро Калнишевський. Ліквідація Січі.

Українське козацтво на уламках Запорозької Січі. Еміграція українців на Кубань.

Практична частина. Складання хронологічної таблиці, її аналіз.

4.13. Культура і церковне життя України в другій половині XVII – XVIII ст. (6 год)

Теоретична частина. Розвиток освіти. Києво-Могилянська коле́гія (академія). Львівський університет.

Світоглядні зміни в літературі та художньому мистецтві України. Література й усна народна творчість. Образотворче мистецтво. Григорій Стеценко. Музика. Максим Березовський і Дмитро Бортнянський.

Архітектура.

Підпорядкування української церкви Московському патріарху.

Наступ на православ'я в Речі Посполитій. Зміцнення позицій греко-католицької церкви.

Практична частина. Робота з науковою літературою, написання тез до повідомлення, їх аналіз і редагування. Представлення, обговорення повідомлень. Перегляд художніх творів, прослуховування музичних творів, їх обговорення.

Розділ 5. Україна в імперську добу (45 год)

5.1. Українські землі у складі Російської імперії в останній третині XVIII – першій половині XIX ст. (3 год)

Теоретична частина. Розширення меж Російської імперії на південно-заході й адміністративно-територіальні зміни на українських землях. Наполеонівські війни й Україна.

Україна у воєнних конфліктах Російської імперії: Російсько-турецька війна 1828–1829 рр., придушення Угорського повстання, Кавказька і Кримська війни.

Соціально-економічний розвиток Наддніпрянщини: сільське господарство, промисловість, інтеграція України з всеросійським ринком, загострення кризи кріпацтва і початок занепаду поміщицького землеволодіння.

Практична частина. Робота з картою: позначення адміністративно-територіальних змін на території сучасної України, що відбулися під час ліквідації автономії Гетьманщини, приведення українських земель до загальноімперського стандарту внаслідок поділу Речі Посполитої та змін після російсько-турецьких воєн другої половини XVIII ст.

5.2. Суспільно-політичне життя Наддніпрянщини в останній третині XVIII – першій половині XIX ст. (3 год)

Теоретична частина. Масонські ложі. Декабристський рух. Польський визвольний рух.

Кирило-Мефодіївське братство.

Народні виступи: дії загонів Семена Гаркуші й Устима Кармалюка. Повстання військових поселенців. Повстання в Севастополі в 1830 р.

Польське визвольне повстання 1830–1831 рр. Виступи проти інвентарних правил на Правобережжі.

Київська козаччина. Похід у Таврію за волею. Робітничий рух.

Практична частина. Робота з джерелами: аналіз положень програмових і статутних документів Кирило-Мефодіївського товариства («Закону Божого», «Книги буття українського народу», «Статуту», «Записок» Василя Білозерського) для з'ясування реалістичності й утопічності поглядів членів товариства на майбутнє України. Створення мультимедійної презентації про суспільно-політичне життя Наддніпрянщини.

5.3. Наддніпрянщина в другій половині XIX – на початку XX ст.: реформи й економічний розвиток (6 год)

Теоретична частина. Передумови й причини ліквідації кріпацтва та проведення реформ щодо модернізації російського суспільства: український вимір.

Умови й особливості реалізації селянської реформи. Реформа місцевого самоуправління, фінансова, судова, військова, освітня реформи.

Розвиток секторів економіки після 1861 р. Індустріалізація. Фінансова реформа Вітте. Банківська сфера.

Утворення й розвиток монопольного капіталу. Проникнення іноземного капіталу.

Практична частина. Робота з контурною картою: визначення основних залізничних магістралей на території України, побудованих у другій половині XIX ст.

Робота з джерелами: ознайомлення з основними положеннями реформи середньої освіти 1871 р., критичний аналіз.

Складання основних тез змісту навчально-виховної діяльності школи пореформеного періоду.

5.4. Наддніпрянщина в другій половині XIX – на початку XX ст.: суспільно-політичний рух (6 год)

Теоретична частина. Російський опозиційний рух на українських землях: організаційне оформлення земсько-ліберальної опозиції, ходіння в народ, народництво, перші робітничі організації, марксизм.

Єврейський національний рух: єврейські погроми й загострення «єврейського питання», єврейська міграція з України, сегментація єврейського національного руху, Бунд та інші політичні партії єврейського населення.

Кримськотатарський національний рух.

Український національно-визвольний рух: хлопомани, громадівський рух, Братство тарасівців, Загальноукраїнська безпартійна організація, українські партії.

Практична частина. Робота з джерелами: читання й обговорення уривків зі спогадів діячів українського національно-визвольного руху початку ХХ століття для визначення ролі українських партій у роздмухуванні соціальної революції у Наддніпрянщині, формуванні автономістської повістки українського питання.

Написання есе, їх аналіз і редагування.

5.5. Російська революція 1905–1907 рр. і Україна (3 год)

Теоретична частина. Загострення політичної кризи в Російській імперії: економічна криза 1900–1903 рр., її наслідки, Полтавсько-Харківське повстання, робітничий рух, російсько-японська війна.

Народний рух у 1905–1907 рр.: страйковий рух робітництва, селянський рух, учнівський рух і рух службовців, збройні виступи в промислових центрах України, опір єврейським погромам.

Діяльність політичних партій. Думські виборчі перегони. Українська парламентська громада.

Практична частина. Інтерактивна вправа («Інтерв'ю») «Думські виборчі перегони та їх наслідки».

5.6. Наддніпрянщина в 1907–1914 рр. (3 год)

Теоретична частина. Третьочервневий переворот. Дуалістична монархія. Посилення політичної реакції.

Специфіка проведення думських виборів у 1907 та 1912 рр. Столипінська аграрна реформа. Економічний розвиток українських земель.

Суспільство напередодні Першої світової війни.

Практична частина. Робота з літературою у межах теми. Дискусія «Столипінська аграрна реформа: причини й наслідки».

5.7. Українські землі під владою Австрії наприкінці ХVІІІ – у першій половині ХІХ ст. (6 год)

Теоретична частина. Адміністративно-територіальний устрій західноукраїнських земель після Першого поділу Речі Посполитої.

Національна політика Габсбургів. Реформи Марії Терезії і Йосифа ІІ. Соціально-економічний розвиток західноукраїнських земель. Піднесення національного руху: діяльність Клерикального товариства та Руської трійці. Опришківський рух. Повстання буковинських селян під проводом Лук'яна Кобилиці. Галицьке повстання 1846 р.

Практична частина. Робота з літературою для складання таблиці реформ (дата започаткування, назва акта, зміст, наслідки) у військовій, судовій, релігійній, фіскальній, економічній, аграрно-селянській сферах, проведених Марією Терезією і Йосифом ІІ. Написання, представлення, обговорення доповідей про піднесення національного руху.

5.8. «Весна народів» у Галичині, Буковині й Закарпатті (3 год)

Теоретична частина. Наростання революційної кризи в Європі, початок революції в центральноевропейських країнах.

Початок революційних трансформацій у Галичині: демократичні маніфестації, польський національний рух і утворення Центральної Ради Народової, український національний рух і утворення Головної Руської Ради та її регіональних відділень.

Діяльність Головної Руської Ради на культурній ниві. Руський собор. Слов'янський конгрес. Вибори до рейхстагу й українське представництво в ньому.

Скасування панщини.

Львівське збройне повстання. Селянський рух у Буковині. Визвольні змагання українців Закарпаття.

Формування Батальйону руських гірських стрільців.

Значення «весни народів» для національного відродження на західно-українських землях.

Практична частина. Обговорення статті І. Франка про львівське повстання 1848 р. Написання й редагування доповіді про національне відродження на західноукраїнських землях.

5.9. Українські землі під владою Австро-Угорщини у другій половині XIX – на початку XX ст. (6 год)

Теоретична частина. Післяреволюційні адміністративні зміни в Галичині. Соціально-економічний розвиток краю: «комора економічних абсурдів», залізничний транспорт, аграрні відносини, еміграція, кооперація, промисловість і торгівля, формування робітничого класу, трансформації селянства.

Робітничий і селянський рух. Епоха Голуховського. Представництво українців у Галицькому сеймі та рейхстазі. Конституція 1867 р. Цислейтанія та Транслейтанія.

Полонофільство, москвофільство й українофільство. Народна рада.

Українські партії Західної України. Боротьба за загальне виборче право. Українські парламентарі в рейхстазі.

Практична частина. Виконання тестових завдань «Визначення авторів за світлинами». Робота з текстами політичного змісту. Написання анотації до обраної статті, її аналіз і редагування.

5.10. Культура України в імперську добу (6 год)

Теоретична частина. Російський, німецький, польський, мадярський світи й українські культурні перспективи.

Піднесення української культури модерну: «Історія русів», харківські романтики, Іван Котляревський, Тарас Шевченко, «Основа», Євангеліє українською, українська абетка.

Царська мовна політика й українське слово.

Галичина — український П'ємонт: «теплий клімат» для національної культури та можливості її реалізації.

Література й видавнича справа. Журналістика. Образотворче мистецтво. Музика і театр. Кіномистецтво. Архітектура. Етнографічні розвідки. Освіта. Наука. Преса.

Практична частина. Робота з ілюстраціями: розрізнення за світлинами визначних архітектурних об'єктів України імперської епохи, творів майстрів живопису тощо. Написання доповіді, аналіз і редагування змісту. Порівняльний аналіз царської мовної політики, мовної політики Радянського Союзу та Росії на тимчасово окупованих територіях України (після 2014 р.).

Розділ 6. Україна в добу Великої війни та революційних трансформацій (21 год)

6.1. Перша світова війна й українське питання (3 год)

Теоретична частина. Протириччя імперіалістичних таборів і плани розтину українських земель. Театри воєнних дій на території України.

Російська окупація Галичини та Буковини. Національний рух і репресії проти українства.

Загострення економічної та політичної кризи в Російській імперії: українські приклади.

Практична частина. Робота з картою: визначення змін у розгортанні воєнних дій на території України в 1914, 1915, 1916, 1917 рр.

6.2. Українська революція: доба Центральної Ради (6 год)

Теоретична частина. Лютнева революція та її відгомін у Києві. Утворення Української Центральної Ради.

Організація національного руху в Наддніпрянщині. I та II Універсали Центральної Ради. Українсько-російські відносини. Діяльність проурядових структур, рад, Генерального Секретаріату.

Кримськотатарський національний рух.

Жовтневий переворот і захоплення влади в Києві Центральною Радою. III Універсал. Перша російсько-українська війна. Більшовицька окупація України.

Мирний договір УНР із центральними державами в Брест-Литовську. Вигнання більшовиків з території УНР.

Революційні процеси в березні 1917 — квітні 1918 рр. у Криму. Державотворча діяльність УЦР узимку й навесні 1918 р.

Українські визвольні змагання 1917–1921 рр.

Практична частина. Складання хронологічної таблиці «Українська революція 1917–1921 рр.». Визначення на контурній карті меж Наддніпрянщини, на яку поширювалася влада Української Центральної Ради. Визначення та обговорення спричинених переворотом проблем у державі. Обговорення більшовицької окупації та повномасштабної збройної агресії Росії проти України (2022 р.).

6.3. Українська революція: доба Української Держави (Гетьманат Павла Скоропадського) (3 год)

Теоретична частина. Переворот 29 квітня 1918 р. «Закони про тимчасовий державний устрій». Внутрішня політика Гетьманату: інститути влади, судова реформа, Державна варта, реформування збройних сил, аграрне питання, освіта, наука та культура.

Активність Української Держави на міжнародній арені. Переговори між РСФРР і Українською Державою.

Український національно-державний союз, Український національний союз. Ліва радикальна опозиція. Виступи проти окупаційних військ і Гетьманату.

Грамота Павла Скоропадського 14 листопада 1918 р. Антигетьманське повстання і зречення П. Скоропадського. Перший Кримський крайовий уряд.

Українсько-кримські відносини.

Практична частина. Інтерактивна гра «Історичний калейдоскоп». Робота з літературою, складання плану доповіді, виступи й обговорення.

6.4. Українська революція: доба Директорії (6 год)

Теоретична частина. Відновлення УНР. Внутрішня та зовнішня політики УНР за Директорії.

Друга російсько-українська війна.

УСРР: особливості державного й соціального устрою. Воєнний комунізм. Другий Кримський крайовий уряд. Денікінський режим на території України.

Відновлення збройної експансії більшовицької Росії та окупація теренів УНР.

Антибільшовицький повстанський рух і воєнні акції УНР влітку 1919 — на початку 1920 рр. Перший зимовий похід.

Повстанські рухи. Революційна повстанська армія Нестора Махна. Війна УНР в союзі з Польщею проти більшовицької Росії. Війна Радянської Росії проти Російської армії барона Врангеля.

Другий зимовий похід і Холодноярська республіка.

Практична частина. Виконання тестових завдань. Здійснення контент-аналізу опублікованих листівок більшовиків і блогвардійців, українських партій та урядів із фондів Державного архіву.

6.5. Галичина, Закарпаття, Буковина в боротьбі за незалежність (3 год)

Теоретична частина. Розпад Австро-Угорщини. Листопадовий зрив і початок польсько-української війни.

Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки. Внутрішня та зовнішня політики ЗУНР. Злука УНР і ЗУНР.

Втручання Антанти в польсько-українську війну. Українське питання на Паризькій мирній конференції. Чортківська офензива й польська окупація ЗУНР. УГА в боях на боці УНР, Добровольчої армії та Радянської Росії.

Практична частина. Перегляд і обговорення фільму «Легіон: хроніки УГА».

Розділ 7. Україна в міжвоєнний період (24 год)

7.1. Советська Україна в 1920-ті рр. (6 год)

Теоретична частина. УСРР у складі радянської федерації. УСРР на міжнародній арені. Адміністративно-територіальні перетворення в УСРР. Політика українізації й коренізації. Культурна революція. Внутрішня партійна боротьба й формування тоталітарної системи.

Голод 1921–1923 рр. і перехід на нову економічну політику. Заміна продрозкладки продподатком.

Советський ринок: госпрозрахунок, трести, оренда, роздрібна торгівля, дрібний та середній бізнес, концесії. Успіхи промислового й сільсько-господарського розвитку.

Реалізація плану електрифікації.

Криза нової економічної політики.

Практична частина. Робота з картами: оцінювання територіальних змін на українських землях протягом 1919–1939 рр., порівняння території УРСР з етнічними межами української нації.

Визначення на карті основних центрів індустріалізації советської України. Визначення меж, охоплених голодом 1921–1923 рр. і 1932–1933 рр.

Робота з джерелами: аналіз текстів перших радянських конституцій УРСР / УССР для виявлення відповідності декларацій реаліям.

7.2. Україна в період советської модернізації та сталінізму (3 год)

Теоретична частина. Індустріалізація: сутність, фінансові джерела, планування. П'ятирічки. Стаханівський рух. Економічні й соціальні наслідки індустріалізації.

Колективізація і кампанія з розкуркулення. Голодомор 1932–1933 рр. — геноцид українського народу. Завершення формування тоталітарного ладу.

Конституція УРСР / УССР 1937 р. Українська советська державність у 1930-ті рр. Сталінські репресії: причини, форми, масштаби, виконавці, об'єкти переслідування. ГУТАБ (Головне управління виправно-трудоих таборів, трудових поселень і місць ув'язнення).

Крим у міжвоєнний період.

Практична частина. Стисла реконструкція суду над Спільною визволення України. Захист обвинувачених, осуд злочинів сталінського режиму. Голодомор 1932–1933 рр.: робота з архівними документами, читання статей і свідчень очевидців, обговорення результатів, написання есе. Написання анотації до обраної статті, її аналіз і редагування змісту. Спогади в українських сім'ях про Голодомор як геноцид українського народу.

7.3. Українські землі у складі Польщі (3 год)

Теоретична частина. Статус українських земель у складі II Речі Посполитої.

Міжнародне визнання суверенітету Польщі над західноукраїнськими землями. Українське питання в Польщі. Політика уряду народоохоронних демократів щодо поневолених територій. Режим санації.

Економічний розвиток «східних кресів». Кооперативний рух.

Опір колонізації. Участь українських партій у політичному житті Польщі. Таємний університет.

Створення та діяльність Організації українських націоналістів.

Практична частина. Робота з джерелами: оцінювання висловлювань польських політичних діячів щодо українського питання. Характеристика програм провідних українських партій Польщі. Написання тез доповіді, виступи, обговорення.

7.4. Українські землі у складі Румунії (3 год)

Теоретична частина. Окупація Румунією Буковини та Бессарабії. Хотинське повстання.

Міжнародне визнання нових кордонів Румунії. Національна й економічна політика румунського уряду.

Український національний рух у Румунії. Опір румунізації та соціальному визиску. Татарбунарське повстання.

Практична частина. Робота з документами: аналізування становища українців Румунії за спогадами українських національних діячів і діячів лівого руху.

7.5. Закарпаття у складі Чехословаччини. Карпатська Україна (3 год)

Теоретична частина. Закарпаття після розпаду імперії Габсбургів — спроби самовизначення.

Закарпаття у складі Угорської радянської республіки.

Тріанонський мирний договір і приєднання Закарпаття до Чехословаччини. Політичний розвиток краю в 1920–1930 рр. Економічна й національна політика чехословацького уряду.

Діяльність українських громадських і політичних організацій Закарпаття. Мюнхенська угода та проголошення автономії Підкарпатської Русі. Проголошення незалежності Карпатської України.

Угорська окупація.

Практична частина. Документальний фільм «Срібна земля»: перегляд, обговорення, написання відгуку.

7.6. Культура і духовний розвиток України міжвоєнного періоду (6 год)

Теоретична частина. Ідеологічне середовище й культурні процеси. Тенденції культурно-мистецького розвитку. «Розстріляне відродження».

Творчі й наукові спілки.

Освіта і наука. Література й видавнича справа. Образотворче мистецтво. Фото-, кіномистецтво. Архітектура. Музика. Театр.

Культурні процеси на українських землях у Польщі, Румунії, Чехословаччині.

Культурне й освітньо-наукове життя української діаспори. Становище церкви в радянській Україні. Українська автокефальна православна церква. Антирелігійна діяльність радянських органів влади. Репресії проти духовенства й нищення культових пам'яток УРСР.

Практична частина. Перегляд українських стрічок 1920–1930-х рр. на вибір учнів («Іван», «Земля», «Арсенал», «Звенигора», «Аероград», «Щорс», «П. К. П.», «Тарас Шевченко», «Кармелюк», «П'ять наречених», «Людина з кіноапаратом», «Одинадцять», «Симфонія Донбасу», «Беня Крик», «Богдан Хмельницький»), їх обговорення з акцентом на художнє / історичне значення.

Розділ 8. Україна в період Другої світової війни (18 год)

8.1. Україна на початковому етапі війни (3 год)

Теоретична частина. «Українське питання» у міжнародній політиці напередодні Другої світової війни. Пакт Молотова — Ріббентропа. Радянська окупація Галичини, Волині, Північної Буковини, Хотинщини та Південної Бессарабії.

Советизація західних областей України в 1939–1940 рр.

Український національний рух.

Практична частина. Робота з картою: окреслення розмежування СРСР і Німеччини після розділу сфер впливу в Східній Європі й окупації Польщі. Обговорення результатів советизації західних областей України.

8.2. Початок німецько-радянської війни. Окупаційний режим (6 год)

Теоретична частина. Наступ військ країн Осі в УРСР. Оборона Києва, Одеси, Севастополя.

Встановлення окупаційного режиму. Запровадження нового адміністративно-територіального устрою нацистами. План «Ост» і його реалізація.

Розвиток економіки України під нацистською владою. Остарбайтери. Життя громадян на окупованих землях.

Прояви співпраці з окупаційною владою. Створення та бойовий шлях дивізії СС «Галичина».

Голокост і геноцид населення України.

Практична частина. Робота з літературою: здійснення порівняльного аналізу спогадів командирів УПА і советських партизанських командирів; визначення економічних заходів окупаційного режиму за матеріалами преси; обговорення результатів.

Характеристика військових операцій Червоної армії й вермахту на території України за спогадами німецьких і советських воєначальників.

8.3. Опір нацистським загарбникам. Український визвольний рух (6 год)

Теоретична частина. Політичні акти: Акт проголошення Української Держави й Акт консолідації українських політичних сил.

Бойові операції військових формувань бульбівців, бандерівців і мельниківців проти нацистських окупантів. Завершення формування Української повстанської армії.

Керований советською владою партизанський і підпільний рух. Партизанські угруповання Ковпака, Федорова, Сабурова.

Злочини советських органів після вигнання нацистських окупантів.

Видатні особистості ОУН та УПА, їх роль у відстоюванні свободи. Переслідування українських націоналістів нацистами, советськими партизанами. Тактика ОУН (м) й ОУН (б) в умовах переходу на підпільну діяльність.

Українсько-польське протистояння.

Створення Української Головної Визвольної Ради.

Практична частина. Перегляд, обговорення документальних фільмів «Битва за Радянську Україну», «Хроніки УПА».

Робота з літературою про злочини советських органів проти українців під час Другої світової війни, масові жертви «чорносвитників», обговорення результатів.

Написання есе про видатних особистостей УПА, обговорення.

Створення презентації «Плекав нас біль по втраті України...».

8.4. Вигнання нацистських окупантів з України (3 год)

Теоретична частина. Переломний етап Другої світової війни. Битва за Дніпро. Корсунь-Шевченківська операція. Вигнання нацистських окупантів із Правобережної України. Кримська, Львівсько-Сандомирська і Ясьсько-Кишинівська наступальні операції.

Вигнання із Закарпаття нацистів і їх союзників.

Депортація мирного населення.

Зміни повоєнних кордонів СРСР і УРСР на Ялтинській і Потсдамській конференціях. Повоєнне врегулювання кордонів УРСР із Чехословаччиною, Польщею та Румунією. Польсько-український обмін населенням.

Практична частина. Робота з ілюстраціями: розрізнення за світлинами радянських воєначальників, командирів УПА, представників нацистської адміністрації в Україні, генералів і маршалів групи армій «Південь», видів стрілецького озброєння, артилерії та бронетехніки СРСР, Німеччини, Угорщини, Румунії та США (за постачанням ленд-лізу). Порівняння ленд-лізу у Другій світовій війні з допомогою України, що надавалась країнами Заходу під час російсько-української війни.

Віртуальна екскурсія Національним музеєм історії України у Другій світовій війні або відвідування краєзнавчого музею для ознайомлення з матеріалами про Другу світову війну, обговорення результатів.

Розділ 9. Україна в повоєнний період (21 год)

9.1. Україна в 1945–1953 рр. (3 год)

Теоретична частина. Демографічні та матеріальні втрати України. Відновлення народного господарства: економічні пріоритети, промисловий, сільськогосподарський розвиток, відбудова промислових і цивільних об'єктів, реставрація та зростання транспортної інфраструктури.

Повсякденне життя радянських громадян у перші повоєнні роки. Голод 1946–1947 рр. Переслідування національної інтелігенції.

Советизація західних областей УРСР. Ліквідація Української греко-католицької церкви.

Національно-визвольний рух на території України. Діяльність ОУН та УПА в Закерзонні. Операція «Вісла».

Практична частина. Робота з картою: визначення змін кордонів, адміністративно-територіального устрою УРСР у 1940–1950-ті рр., основних будов IV–X п'ятирічок у республіці; окреслення меж Закерзоння, де відбувалася операція «Вісла» у 1947 році.

Робота з матеріалами про життя в повоєнні роки, представлення результатів, обговорення.

9.2. Україна в період десталінізації (3 год)

Теоретична частина. Етапи лібералізації суспільного життя.

Адміністративно-територіальні зміни в межах УРСР. Передання Кримської області до складу УРСР.

Економічні реформи советського керівництва, їх наслідки.

Советське суспільство хрущовських часів: суперечності тоталітарної системи.

Український національно-визвольний рух.

Шістдесятництво й дисидентський рух в Україні.

Практична частина. Робота з ілюстраціями: обрання і здійснення контент-аналізу советських плакатів періоду десталінізації. Написання тез доповіді про шістдесятництво й дисидентський рух в Україні, їх аналіз і редагування.

9.3. Україна в період системної кризи СРСР (6 год)

Теоретична частина. Зміни в керівництві УРСР.

«Золота п'ятирічка» і початок спаду темпів економічного зростання.

Продовольча криза. Дефіцит товарів широкого вжитку. Наростання кризових явищ у советському суспільстві.

Конституція УРСР 1978 р.

Переслідування інакодумців. Еміграція з України. Дисидентський рух. Українська Гельсінська група.

Екологічна ситуація в УРСР.

Практична частина. Добирання повідомлень із советської преси, що характеризують повсякденне життя України в період «застою».

Характеристика особливостей повсякденного життя в УРСР за світлинами часопису «Life».

9.4. Відновлення державної незалежності України (3 год)

Теоретична частина. Політика «перебудови — прискорення — гласності» та її наслідки в УРСР. Госпрозрахунок, кооперація та виокремлення елементів ринкової економіки. Поява приватного сектору економіки. Лібералізація цін. «Новий курс» М. Горбачова.

Катастрофа на Чорнобильській АЕС і її наслідки.

Гласність і поступове впровадження свободи слова. Скасування цензури в пресі.

Створення Народного руху України за перебудову. Багатопартійність.

Перші альтернативні вибори. Декларація про державний суверенітет України. «Революція на граніті». Референдум 17 березня 1991 р. і Новоогарьовський процес.

Відновлення Кримської АРСР. Кримськотатарське питання.

Практична частина. Встановлення відповідності між текстами документів і світлинами із зображенням їх авторів. Робота з періодичними виданнями в бібліотеці, критичний контент-аналіз статей.

9.5. Культура, наука, релігійне життя в Україні в 1945–1991 рр. (6 год)

Теоретична частина. Зміна ідейних контекстів культурних процесів.

Культура як простір ідейної конфронтації.

Освіта й наука.

Науково-технічна революція в Україні: ЕОМ, ідеї В. Глушкова щодо створення Загальнодержавної автоматизованої системи збирання й опрацювання інформації (ЗДАС).

Преса і видавнича справа. Самвидав. Література. Образотворче мистецтво. Кіномистецтво: соцреалізм і «поетичне кіно». Продукція «Київнаукфільму». Музичне мистецтво й естрада. Театральне мистецтво. Розвиток спорту. Культура українців за межами України.

Лібералізація відносин між державою і церквою в перші повоєнні роки. Нова хвиля атеїстичної пропаганди. Політика держави й питання свободи совісті: звуження сфери впливу православної церкви, підпільні структури УГКЦ, переслідування релігійних діячів і громад.

Практична частина. Перегляд, обговорення стрічки «Тіні забутих предків». Екскурсія до культової споруди, обмін враженнями.

Розділ 10. Розвиток незалежної України (30 год)

10.1. Проголошення незалежності України й процеси державотворення (3 год)

Теоретична частина. Путч 19–21 серпня 1991 р. Заборона КПРС. Акт проголошення незалежності України. Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р. Ліквідація СРСР.

Міжнародне визнання України як незалежної держави. Ухвалення законів про символіку України.

Створення нових і трансформація наявних владних структур. Конституційний процес. Трансформація системи самоврядування в регіонах.

Зміни в статусі Автономної Республіки Крим.

Практична частина. Перегляд, обговорення інтерв'ю Л. Кравчука, В. Чорновола, О. Мороза щодо оцінювання подій серпня 1991 р. Характеристика правильності / помилковості дій українських політичних сил та органів.

10.2. Економічний розвиток України в 1991–2022 рр. (3 год)

Теоретична частина. Вплив процесів глобалізації на розвиток національної економіки.

Структура економіки України на момент проголошення незалежності: суперечності початкового етапу ринкового розвитку.

Економіка України в дезінтеграційних та інтеграційних процесах на пострадянському просторі. Особливості економічного розвитку: «дикий капіталізм», форми первинного накопичення капіталу, приватизація державних підприємств, деіндустріалізація, ліквідація колгоспного ладу, посилення ролі великих підприємств агробізнесу, формування олігархічного капіталу, актуалізація сфери послуг у формуванні національного ВВП, нові сфери економіки.

Економічна криза 1990–1999 рр., економічний підйом 2000–2008 рр. Економічна криза 2008–2009 рр. і подальший розвиток національної економіки.

Вступ України в СОТ. Проблеми національної економіки на тлі процесів євроінтеграції.

Практична частина. Порівняння даних Держстату України щодо економічного розвитку за період 1990–2022 рр. з показниками економічного розвитку країн Європи. Виявлення тенденційної інформації, обґрунтування її необ'єктивності. Пояснення причин відставання України.

10.3. Трансформації українського суспільства (3 год)

Теоретична частина. Ринковий ідеалізм і розчарування в капіталізмі.

Російська і радянська ідентичності в Україні.

Цивілізаційний вибір нації: між Сходом і Заходом, ослаблення ідеї національного шляху розвитку.

Наростання кризових явищ українського суспільства: демографічна криза, еміграція, заробітчанство, серйозні захворювання, алкоголізм, тютюнокуріння, наркоманія, ускладнення соціоекологічної ситуації, «лихі дев'яності» і злочинність XXI ст.

Соціальна поляризація населення, прояви класового антагонізму. Робітничий рух в Україні.

Особливості формування громадянського суспільства, його роль у розв'язанні політичних криз, екологічних і регіональних проблем України.

Практична частина. Перегляд, обговорення документальних фільмів «Імміграніада», «Жінка-банкомат».

10.4. Політичний розвиток України в 1991–2013 рр. (3 год)

Теоретична частина. Президентство Л. Кравчука: криза взаємовідносин гілок влади, падіння її авторитету.

Президентство Л. Кучми: зміцнення виконавчої вертикалі влади й порушення демократичної моделі суспільства, акція «Україна без Кучми», формування системної опозиції владі, Помаранчева революція.

Президентство В. Ющенко: зміни в Конституції, політична нестабільність, Антикризисова коаліція і другий уряд Януковича, руйнація помаранчевої коаліції й зміцнення становища Партії регіонів, віддалення євроатлантичних перспектив.

Президентство В. Януковича: курс «повної модернізації суспільного життя в Україні», переслідування політичних опонентів, повернення до президентсько-парламентської форми правління, відновлення виконавчої вертикалі влади, загострення проблеми корупції.

Закон «Про засади державної мовної політики» («закон Ківалова — Колесніченка»): застосування та критика.

Політична історія Автономної Республіки Крим.

Практична частина. Виконання тестових завдань. Критичний огляд сучасних видань про суспільно-політичні процеси в Україні в кінці ХХ — на початку ХХІ ст., обговорення результатів роботи для вироблення критичного, недогматичного погляду на роль і місце української держави у світі.

Робота над індивідуальними завданнями (виступ-повідомлення, мультимедійна презентація, тези до виступу, анотація статті) для визначення найсуттєвіших політичних здобутків українського народу, його місця та ролі в контексті світової цивілізації.

10.5. Політичний розвиток України у 2013–2022 рр. (3 год)

Теоретична частина. Зрив угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (ЄС). Євромайдан. Революція Гідності: перемога демократичних сил.

Президентство П. Порошенка: люстрація, діяльність «уряду камікадзе», розпуск Верховної Ради VII скликання й позачергові вибори парламенту України, загострення економічної кризи та спроби виходу з неї, зміцнення силових структур держави, здійснення заходів, спрямованих на зближення з країнами Заходу та обмеження російського впливу на внутрішню політику України, суперечності боротьби з корупцією, декомунізація, демонополізація, судова реформа.

Політичні партії та громадські рухи.

Соціально-економічне й суспільно-політичне життя на тимчасово окупованих територіях України.

Президентство Зеленського: поворот від Мінських домовленостей до Будапештського меморандуму. Діяльність уряду Зеленського під час російсько-української війни.

Міжнародна підтримка України в умовах широкомасштабної агресії Росії проти України. Міжнародні санкції проти РФ.

Національні меншини України: процеси інтеграції в загальноукраїнський простір і відцентровані тенденції. Заходи з підтримки

української мови, конституційне забезпечення прав мов національних меншин.

Практична частина. Робота з періодичними інтернет-виданнями, що містять відомості про перебіг подій політичного процесу, соціально-економічні зміни та їх обговорення. Аналіз, порівняння, оцінювання різних інформаційних джерел для виявлення тенденційної інформації, пояснювання її необ'єктивності.

Робота в бібліотеці: огляд періодичних видань, критичний аналіз статей про суспільно-політичні події.

10.6. Україна на міжнародній арені (3 год)

Теоретична частина. Розширення представництва України в ООН. Участь України в миротворчих операціях. Участь України у врегулюванні Придністровсько-Молдовського конфлікту.

Дипломатичні місії України. Україна і Європейський Союз: етапи євроінтеграції, Угода про асоціацію з Європейським Союзом, безвізовий режим.

Україна — НАТО: приєднання України до Ради північноатлантичного співробітництва (Ради євроатлантичного партнерства) і програми «Партнерство заради миру», підписання Хартії про особливе партнерство, заснування Комісії Україна — НАТО, відкриття місії України при НАТО, декларація про майбутнє членство, тимчасове припинення інтеграції України в НАТО, відновлення співробітництва, допомога країн НАТО Україні.

Відмова України від позаблокового статусу. Українсько-російські відносини: труднощі взаєморозуміння в 1990-ті рр., Будапештський меморандум (1994), підписання угоди про базування Чорноморського флоту РФ у Севастополі (1997), Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією (1997), конфлікт довкола острова Тузла (2003), газові конфлікти, Харківські угоди, російське втручання у внутрішні справи України у 2013–2014 рр., окупація Російською Федерацією Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, особливості ведення російсько-української гібридної війни.

Участь України в міжнародних організаціях.

Україна й Організація з безпеки і співробітництва в Європі: місія ОБСЄ в Україні, Меморандум про взаєморозуміння між ОБСЄ та Урядом України щодо створення нової форми співробітництва (1999). Головування України в ОБСЄ (2013), діяльність ОБСЄ на сході України (від 2014 р.).

Україна як взірець боротьби за свободу і незалежність. Роль України у творенні геополітичної структури сучасного світу.

Практична частина. Пошук інформації в інтернеті, порівняння й аналіз, критичне оцінювання джерел інформації для визначення загальних тенденцій ролі України на міжнародній арені в різні періоди її розвитку як держави, представлення результатів роботи (повідомлення, есе, мультимедійні презентації).

Ознайомлення з документами про співробітництво України й Північно-атлантичного альянсу: виокремлення поступу в розгортанні відносин України та військового блоку. Робота над повідомленнями про розвиток України в порівнянні із загальноєвропейськими тенденціями історичного руху.

Створення презентації про визначну роль України в сучасному геополітичному просторі.

10.7. Російсько-українська війна 2014–2023 рр. (6 год)

Теоретична частина. Перемога Євромайдану та реакція уряду РФ. Анексія Криму Російською Федерацією. Збройна агресія Росії на сході України.

Початок російсько-української війни, її етапи. Антитерористична операція. Операція об'єднаних сил.

Запобігання розгортанню сепаратизму в Харківській та Одеській областях.

Протистояння в Одесі 2 травня 2014 р.

Воєнні дії з травня 2014 р. до лютого 2015 р.: облога та визволення Слов'янська, оборона Донецького та Луганського аеропортів, бої на Савур-могілі, за Іловайськ і Дебальцеве. Позиційна війна: бої за Широкине, Мар'їнку, Авдіївку та на Світлодарській дузі.

Зустрічі в Нормандському форматі. Мінські угоди 2014 і 2015 рр. Закон України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей». Заходи щодо режиму припинення вогню.

Імперські й тоталітарні наративи в суспільній свідомості громадян Росії.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. Російсько-українська війна 2022–2023 рр. Волонтерський рух: допомога Збройним силам України. Єднання українців у боротьбі за суверенітет і свободу України.

Посилення співробітництва України з НАТО. Міжнародна реакція на війну в Україні. Санкції проти Російської Федерації.

Практична частина. Робота з літературою та періодичними виданнями: критичне опрацювання, аналіз фактологічного матеріалу, обговорення результатів роботи.

Перегляд документальних фільмів про Майдан, АТО, ООС. Відвідування краєзнавчого музею: ознайомлення з експозиціями, пов'язаними з Революцією Гідності, АТО, ООС і волонтерським рухом.

Перегляд відеоматеріалів про боротьбу воїнів ЗСУ, події на фронті, їх обговорення для визначення власного місця, формування патріотичних почуттів.

Участь у волонтерській діяльності, спрямованій на допомогу воїнам і їх сім'ям.

10.8. Культурні процеси, освіта, наука, релігійне життя в Україні в 1991–2023 рр. (6 год)

Теоретична частина. Вплив на розвиток культури політичних, соціальних та економічних процесів.

Мультикультуралізм і процеси вестернізації культури. Актуалізація національного компонента культури.

Програма «Освіта — XXI століття» та суперечності реформування вітчизняної системи освіти. Приєднання України до Болонського процесу. Проблема якості вищої освіти. Розвиток науки в Україні: зменшення кількості наукових установ і фінансування науки, «відтік мізків», проблеми збереження потенціалу наукових шкіл, інтеграція української науки у світову мережу знань, винаходи й досягнення. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015). Створення Національної ради України з питань розвитку науки і технологій.

Діяльність Державного космічного агентства України та Національного антарктичного наукового центру. Станція «Академік Вернадський».

Література й видавнича справа. Журналістика. Кіномистецтво. Анімація. Образотворча діяльність. Музичне мистецтво й естрада. Перемоги України на Євробаченні у 2004, 2016 та 2022 рр. Фестивальна діяльність. Спортивні досягнення України.

Видатні особистості в культурному житті країни, їх роль у розвитку держави.

Конфесійна ситуація в Україні. Церковний розкол і міжконфесійні відносини. Створення Православної церкви України, Томос про автокефалію Православної церкви України. Процес визнання Православної церкви України іншими помісними православними церквами. Українська греко-католицька церква. Римо-католицька церква в Україні. Іслам. Юдаїзм. Протестантські / парахристиянські конфесії.

Українська православна церква (МП): підтримка російсько-української війни.

Практична частина. Пошук, аналіз інформаційних джерел про основні етапи культурного процесу в Україні, визначних діячів науки, освіти

й культури, представників духовенства. Створення презентації на основі результатів пошуку інформації про здобутки культури українського народу, їх місце і роль у контексті світової цивілізації. Перегляд, обговорення трейлерів українських стрічок, створених за часів незалежності.

Розділ 11. Науково-дослідницька робота (36 год)

11.1. Робота над дослідженням (27 год)

Теоретична частина. Загальні положення про Малу академію наук України.

Науково-дослідницька робота учнів — членів Малої академії наук України.

Дослідницька робота: тема, мета і завдання; об'єкт і предмет дослідження; актуальність і новизна. Структура дослідницької роботи. Хронологічні, територіальні межі дослідження.

Мова і стиль.

Цитування, посилання на використані джерела і літературу. Бібліографічний опис наукової літератури.

Додатки, їх оформлення.

Практична частина. Обрання теми, визначення мети й завдань дослідження. Визначення об'єкта й предмета дослідження, хронологічних і територіальних меж. Обґрунтування актуальності, новизни наукового дослідження. Складання докладного плану роботи. Вивчення літератури. Добирання фактичного матеріалу. Робота над змістом дослідницької роботи. Редагування тексту. Оформлення додатків.

11.2. Презентація результатів дослідження (9 год)

Теоретична частина. Постерний захист. Виступ на науковій конференції. Дискусії наукового спрямування, їх мета і завдання. Культура мовлення.

Практична частина. Опрацювання й критичний аналіз результатів дослідження. Розроблення постера. Розроблення пам'ятки доповідачеві. Написання виступу, його аналіз і коригування.

Інтерактивна вправа («Крісло автора») «Захист дослідницької роботи».

Підсумок (3 год)

Практична частина. Презентація, обговорення результатів науково-дослідницької діяльності.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

У вихованців мають сформуватися такі компетентності:

- **хронологічна:** здатність мислити історико-хронологічно, орієнтуватися в історичному часі, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами й процесами, діяльністю людей та її результатами в часі, виявляти зміни й тривалість у житті суспільства;
- **просторова:** здатність орієнтуватися в соціально-історичному просторі, виявляти взаємозалежність розвитку суспільства, господарства, культури й навколишнього природного середовища;
- **інформаційна:** здатність до розвинутого критичного мислення, володіння навичками працювати з різними джерелами інформації та формулювати історично обґрунтовані запитання;
- **логічна:** здатність виявляти взаємозв'язок, взаємозалежність і взаємовплив історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох; спроможність розуміти множинність трактувань минулого і сучасного та зіставляти їх інтерпретації;
- **аксіологічна:** усвідомлення власної гідності, спроможність реалізувати свої права і свободи, поважати права та гідність інших осіб, виявляти толерантність, протидіяти проявам дискримінації;
- **пізнавальна:** сформованість комплексу знань про основні історичні події, явища, процеси, стійкий інтерес до історії як сфери знань; усвідомлення важливості науково-дослідницької діяльності в галузі історії; здатність до виявлення тенденційної інформації, пояснення її необ'єктивності; володіння знаннями про теоретичні й практичні засади проведення наукових досліджень;
- **практична:** самостійне аналізування економічних, політичних і культурних явищ і процесів, визначення їх значущості для розвитку суспільства; здатність узагальнювати, аналізувати й синтезувати інформацію, описувати явища культурного та духовного життя, порівнювати ідеї та цінності минулого із державотворчими ідеями й культурними цінностями сьогодення, реконструювати історичні події в усній і письмовій формах (опис, характеристика) з аргументованим висловленням власного погляду; розширення досвіду здійснювати науково-дослідницьку діяльність в галузі історії;
- **творча:** набуття досвіду використання прийомів, способів творчої діяльності для досягнення визначеної мети в процесі освітньої, науково-дослідницької діяльності; використання творчого підходу у вирішенні завдань науково-дослідницької роботи, презентуванні її результатів; умотивованість до творчої активності під час освітньої й дослідницької діяльності;

- *соціальна*: формування особистості зі стійкою громадянською позицією, світоглядом, що ґрунтується на науковому баченні світу; дотримання етики наукової діяльності, а також соціально відповідальної поведінки, гуманістичних і демократичних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белов О., Шаповалов Г. Український тризуб: історія дослідження та історичний реконструкт. Київ ; Запоріжжя : Дике поле, 2008. 261 с.
2. Биковська О. Позашкільна освіта: міжнародний досвід і кращі практики громадянського виховання дітей і молоді : монографія. Суми : Університетська книга, 2017. 176 с.
3. Виховний потенціал позашкільних навчальних закладів : колективна монографія / В. В. Вербицький та ін. ; за ред. О. В. Литовченко. Київ : О. Т. Ростунов, 2011. 200 с.
4. Головка О. Б. Князь Роман Мстиславич та його доба: нариси з історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття. Київ : Стило, 2001. 248 с.
5. Довідник з історії України. А–Я / Інститут історичних досліджень Львівського національного ун-ту ім. Івана Франка ; упоряд. та наук. ред. І. З. Підкова. 2-ге вид., доопрац. і доп. Київ : Генеза, 2001. 1136 с.
6. Дух Л. І. Історія України. Хронологічні таблиці: історичні факти, історичні постаті, документи, розвиток культури : навч. довід. Харків : Навчальна література, 2017. 126 с.
7. Історія українського козацтва: нариси : у 2 т. / редкол.: В. Смолій (відп. ред.) та ін. Київ : Києво-Могилянська академія, 2007. Т. 2. 723 с.
8. Княжа доба: історія і культура / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича / редкол.: Я. Д. Ісаєвич (відп. ред.) та ін. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2007. Вип. 1. 335 с.
9. Коляда І. А., Реєнт О. П. Усі гетьмани України. Харків : Фоліо, 2010. 415 с.
10. Позашкільна освіта: теоретичні і практичні аспекти розвитку : монографія : у 3 кн. / Л. М. Бондар, Т. М. Крекотіна, Н. В. Перепелиця, Н. Ю. Сидоренко ; за заг. ред. канд. пед. наук Л. В. Тихенко. Суми : Університетська книга, 2013. Кн. 1. 270 с.
11. Поле битви — Україна. Від «володарів степу» до «кіборгів». Воєнна історія України від давнини до сьогодення / упоряд. К. Галушко. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2017. 350 с.
12. П'ять найбільших злочинів радянської влади проти мирного населення України в роки Другої світової війни. URL: <https://ck.ridna.ua/>

2015/05/05/pyat-najbilshyh-zlochyniv-radyanskoji-vlady-protu-myrnoho-naselennya-ukrajiny-v-roky-druhoji-cvitovoji/ (дата звернення: 26.01.2023).

13. Сливка Ю. Ю. Політична історія України XIX — поч. XXI ст. Львів : Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2015. 641 с.
14. Чорна піхота. Скільки «чорносвітників» знищив Сталін? URL: <https://www.istpravda.com.ua/research/54e1e6cc91320/> (дата звернення: 26.01.2023).
15. Українські ярмарки та виставки (історія та сьогодення) : бібліографічний покажчик / М-во культури і туризму України, Харківська держ. наук. б-ка імені В. Г. Короленка. Харків : Фоліо, 2008. 157 с.

ДОДАТКОВІ ДЖЕРЕЛА

1. Гінда В. Нацистська окупація України. Київ : Арій, 2022. 368 с.
2. Греченко В. А. Історія та культура України : підручник. Харків : ХНУВС, 2017. 440 с.
3. Довідник з історії України. А–Я / Інститут історичних досліджень Львівського національного ун-ту ім. Івана Франка ; упоряд. та наук. ред. І. З. Підкова. 2-ге вид., доопрац. і доп. Київ : Генеза, 2001. 1136 с.
4. Залізник Л. Стародавня історія України. Київ : Темпора, 2012. 542 с.
5. «Зродились ми великої години...» ОУН і УПА / уклад. В. Кіпіані. Харків : Vivat, 2016. 300 с.
6. Ільюшин І. ОУН — УПА і українське питання в роки Другої світової війни (в світлі польських документів) / відп. ред. С. В. Кульчицький. Київ : Інститут історії України, 2000. 198 с.
7. Історія України : хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин. Київ : Наукова думка, 2013. 1056 с.
8. Історія українського козацтва: нариси : у 2 т. / редкол.: Валерій Смолий (відп. ред.) та ін. Київ : Києво-Могилянська академія, 2007. Т. 2. 723 с.
9. Калакура Я. Українська історіографія. Київ : Генеза, 2004. 496 с.
10. Кіпіані В. Справа Василя Стуса. Збірка документів з архіву колишнього КДБ УРСР. Харків : Vivat, 2019. 688 с.
11. Лицарі Дикого Поля. Плугом і мушкетом. Український шлях до Чорного моря / О. Бачинська та ін. Харків, 2016. 352 с.
12. Людяність і нелюдяний час / упоряд. В. Тилішак та В. Яременко. Київ : Смолоскип, 2018. 288 с.
13. Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.) : монографія. Львів : Часопис, 2012. 592 с.

14. Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками : у 2 кн. / відп. ред. В. Смолій ; упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. Київ : Інститут історії України, 2022. Кн. 1. 802 с.
15. Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками : у 2 кн. / відп. ред. В. Смолій ; упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. Київ : Інститут історії України, 2022. Кн. 2. 723 с.
16. Реєнт О. Соціально-економічні та політичні трансформації в Україні (кінець XVIII — перші десятиліття ХХ століття) : у 2 кн. Київ : Інститут історії України, 2021. Кн. 1. 846 с.
17. Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX — початок ХХ століття) / гол. ред. Р. Стасюк. Київ : Арій, 2016. 320 с.
18. Реєнт О. П. Українські визвольні змагання 1917–1921 років / гол. ред. Р. Стасюк. Київ : Арій, 2016. 280 с.
19. Русь «після Русі». Між короною і булавою. Українські землі від королівства Русі до Війська Запорозького / В. М. Горобець та ін. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 352 с.
20. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Документи і матеріали : у 2 ч. / ред. кол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; упоряд.: І. Азарх та ін. Київ : Наукова думка, 2020. Ч. 1. 815 с.
21. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Документи і матеріали : у 2 ч. / ред. кол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; упоряд.: І. Азарх та ін. Київ : Наукова думка, 2021. Ч. 2. 1156 с.
22. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / Р. Грицьків та ін. ; відп. ред., упоряд. В. В'ятрович. Львів : Центр досліджень визвольного руху, 2007. 352 с.
23. Уривалкін О. М. Історія України (середина ХІІІ — середина ХVІІ століття). Київ : Кондор, 2005. 284 с.
24. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ : Критика, 2006. 584 с.

О. М. Казакевич

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ»

ОСНОВНИЙ І ВИЩИЙ РІВНІ

«Схвалено для використання в освітньому процесі»

*Рішення експертної комісії з позашкільної освіти від 11.03.2024
(протокол № 1)*

*Зареєстровано у Каталозі надання грифів навчальній літературі
та навчальним програмам за № 8.00015-2024*

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Всесвітня історія досліджує світові події, явища і процеси, їх виникнення, взаємодію в часових і географічних зрізах, політичні, економічні, соціальні та культурні етапи розвитку світу, міжкультурні контакти, обмін ідеями й технологіями, міграції, тенденції сучасного світового поступу.

Навчальна програма з позашкільної освіти дослідницько-експериментального напрямку спрямована на поглиблення знань з всесвітньої історії шляхом дослідження процесів, подій і явищ, порівняння їх регіональних особливостей розвитку, аналізу конкретних історичних фактів, осмислення історичного досвіду державотворення, діяльності визначних світових політичних і культурних діячів, опановування практичних навичок роботи з історичними джерелами й науковою літературою.

Мета програми — формування у вихованців предметних і ключових компетентностей у процесі науково-дослідницької діяльності в галузі всесвітньої історії.

Основні **завдання** полягають у формуванні таких компетентностей:

- *пізнавальної*: володіти поняттями й знаннями зі світової історії, орієнтуватися в соціально-історичному просторі; розуміти історичні контексти та характеристики подій, явищ і процесів;
- *практичної*: опанувати принципи й методи дослідження історії, добирання інформації, історичних джерел, їх критичного осмислення й використання для проведення науково-дослідницької роботи (проєкту), розв'язання його завдань; набути вмінь локалізувати події, явища і процеси у часі, порівнювати їх, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки й аргументувати власну думку;
- *творчої*: застосовувати творчі здібності, самостійний підхід у науково-дослідницькій роботі, реалізації поставлених завдань, їх розв'язанні та презентуванні результатів науково-дослідницької діяльності;

- *громадянської й соціальної*: формувати громадянську свідомість, розуміння демократичних цінностей; використовувати загальноприйняті засади суспільної комунікації; цінувати культурне і міжнаціональне різноманіття.

Навчальна програма побудована на застосуванні міжпредметних зв'язків між всесвітньою історією й історією України, правознавством, громадянською освітою, географією тощо.

Освітній процес за програмою передбачає використання різних форм і методів викладання й навчання, дотримання принципів науковості, індивідуального підходу, синтезу інтелектуальної та практичної діяльності.

Для опрацювання змісту навчальної програми використовуються різні методи (словесні, наочні, практичні, пасивні, активні, інтерактивні) та засоби (друковані, інформаційні, візуальні, технічні) навчання. Індивідуальна робота з вихованцями проводиться у виді консультацій з науково-дослідницької діяльності.

Відповідно до програми передбачено проведення лекційних і практичних занять, семінарів, круглих столів, навчальних ігор, дискусій, екскурсій, виконання творчих завдань (створення онлайн-книг, каталогів, фотонарисів, складання хронологій, схем, таблиць тощо), розроблення науково-дослідницького проєкту й розв'язання його завдань тощо.

Організація освітнього процесу за навчальною програмою може відбуватися з використанням різних форм навчання — очної, дистанційної, змішаного режиму.

Навчальна програма призначена для роботи з вихованцями 13–17 років, які навчаються в гуртках, секціях основного і вищого рівнів дослідницько-експериментального напрямку.

Програмою передбачено три роки навчання:

1-й рік — основний рівень — 216 год на рік (6 год на тиждень);

2-й рік — основний рівень — 216 год на рік (6 год на тиждень);

3-й рік — вищий рівень — 216 год на рік (6 год на тиждень).

Перший рік навчання охоплює період від появи людини — особливості розвитку давніх цивілізацій, основні етапи становлення світових держав і етносів — до кінця доби Середньовіччя (XV століття).

Другий рік навчання передбачає вивчення основних політичних, соціальних, економічних і культурних процесів і подій світової історії епох Відродження, Просвітництва та періоду довгого XIX століття.

Третій рік навчання охоплює новітній період всесвітньої історії й спрямований на вивчення глобальних і локальних подій, суспільних процесів, історичних явищ, їх регіональної специфіки, взаємовпливів у період світових війн та у сучасному світі.

Формами контролю за результативністю навчання є виконання практичних і творчих завдань, підготовка доповідей, презентацій, написання

наукових есе, участь у дискусіях, наукових заходах (конференціях, круглих столах тощо), захист науково-дослідницького проекту.

Індивідуальні заняття проводять відповідно до Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 11.08.2004 р. № 651 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 10.12.2008 р. № 1123).

Основний рівень, перший рік навчання НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
Вступ	2	1	3
Розділ 1. Праісторія	6	3	9
1.1. Вступ до праісторії	2	1	3
1.2. Світова праісторія	4	2	6
Розділ 2. Ранні цивілізації	28	23	51
2.1. Давній Єгипет	4	5	9
2.2. Месопотамія	4	5	9
2.3. Держави Західної Азії	4	2	6
2.4. Давній Іран	2	1	3
2.5. Давня Індія	3	3	6
2.6. Давній Китай	4	2	6
2.7. Давня Японія	2	1	3
2.8. Давні цивілізації Мезоамерики	3	3	6
2.9. Мінойська і мікенська культури	2	1	3
Розділ 3. Антична цивілізація, її периферія	17	16	33
3.1. Становлення Давньогрецької цивілізації	5	4	9
3.2. Елліністичний етап Давньої Греції	3	3	6
3.3. Ранній Рим і Римська республіка	3	3	6
3.4. Римська імперія	3	3	6
3.5. Кельтські й германські народи	3	3	6
Розділ 4. Середньовічні імперії, держави та цивілізації	35	31	66

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
4.1. Візантійська імперія	4	5	9
4.2. Зародження слов'янства	3	3	6
4.3. Європейські середньовічні держави	8	7	15
4.4. Ранні халіфи й ісламські династії	3	3	6
4.5. Кочові імперії	2	4	6
4.6. Османська імперія	2	1	3
4.7. Середньовічний Китай	2	1	3
4.8. Середньовічна Японія	2	1	3
4.9. Середньовічна Корея	2	1	3
4.10. Середньовічна Індія	2	1	3
4.11. Середньовічна Африка	2	1	3
4.12. Америка й Австралія	3	3	6
Розділ 5. Організація науково-дослідницької діяльності	14	37	51
5.1. Наука. Етика наукового дослідження	6	6	12
5.2. Підготовка і презентація науково-дослідницької роботи	8	31	39
Підсумок	—	3	3
Разом	102	114	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (3 год)

Теоретична частина. Мета, завдання і план роботи гуртка (секції) на навчальний рік. Організаційні питання. Рекомендовані інформаційні ресурси та наукові джерела.

Практична частина. Діагностичне анкетування для визначення рівня знань вихованців. Дидактична гра.

Розділ 1. Праісторія (9 год)

1.1. Вступ до праісторії (3 год)

Теоретична частина. Предмет всесвітньої історії, її зв'язок з іншими науками. Поняття «глобальна історія», «світова праісторія». Історична

антропологія й археологія. Археологічна періодизація. Абсолютне і відносне датування. Історична періодизація. Основні історичні терміни й поняття. Джерела та методи історичних досліджень. Уявлення про циклічний і лінійний час.

Практична частина. Робота з різними видами історичних джерел, їх аналіз.

1.2. Світова праісторія (6 год)

Теоретична частина. Теорії походження людини. Еволюційна теорія та розвиток фізичної антропології. Розселення первісних людей. Основні культурні комплекси первісності. Процеси культурної адаптації в первісних суспільствах. Розвиток економічних і соціальних структур. Побут і господарство. Еволюція технологій, знарядь праці, мисливського інвентарю тощо. Неолітична революція. Одомашнення тварин. Ранні форми світогляду. Ритуали й релігійні уявлення. Поява мистецтва.

Практична частина. Позначення на карті світу основних культурних комплексів первісної доби, визначення їх особливостей. Обговорення питання «Соціальна організація та повсякдення соціуму первісної доби».

Розділ 2. Ранні цивілізації (51 год)

2.1. Давній Єгипет (9 год)

Теоретична частина. Поняття «цивілізація». Цивілізаційний підхід до історії. Джерела з історії Давнього Єгипту, їх характеристика. Періодизація історії Єгипту. Вплив природно-кліматичних умов на життя давньоєгипетського суспільства. Системи єгипетського письма, їх дешифрування. Жан-Франсуа Шампольйон. Додинастичний період в історії Давнього Єгипту. Старе царство. Об'єднання Верхнього і Нижнього Єгипту. Будівництво пірамід. Перший перехідний період і Середнє царство. Єгипет в епоху Нового царства. Спроба релігійної реформи Ехнатона. Військові й політичні конфлікти. Причини занепаду давньоєгипетської держави. Соціально-економічний розвиток. Торгівля. Суспільна організація. Культурне життя. Розвиток науки, освіти, літератури, мистецтва. Релігія та міфологія.

Практична частина. Віртуальна екскурсія «Пам'ятки історії Давнього Єгипту у світових музейних колекціях». Порівняння внутрішньополітичного розвитку Єгипту в різні історичні періоди. Наукове есе на тему «Військове мистецтво Давнього Єгипту». Обговорення питання «Дипломатична історія Давнього Єгипту». Підготовка доповідей / презентацій (тема на вибір): «Повсякденне життя давньоєгипетської сім'ї», «Влада, законодавство і правова система у Давньому Єгипті», «Давньоєгипетська література», «Міфологічні уявлення».

2.2. Месопотамія (9 год)

Теоретична частина. Поняття «колиска цивілізацій», «родючий півмісяць». Вплив природно-кліматичних умов на розвиток регіону. Основні джерела з історії Месопотамії. Дешифрування клинопису. Перші поселення, їх господарське і культурне життя. Ранньодинастичний період. Урбанізаційні процеси. Міста та держави Шумеру. Аккад. Політичний устрій, соціальна структура й економічний розвиток. Аккад за кутійської доби. Вавилон: особливості політичного, економічного і культурного розвитку. «Закони Хаммурапі» та правова культура Вавилонії. Касситська Вавилонія. Нововавилонське царство, його зовнішня та внутрішня політика. Архітектура та мистецтво.

Практична частина. Розроблення електронної бази даних «Археологічні дослідження месопотамських старожитностей». Рольова гра «Епос про Гільгамеша». Групова робота над проектом «Давньовавилонське суспільство за законами Хаммурапі». Збирання інформації щодо питання «Ранні системи письма у Єгипті та Месопотамії: порівняльний аспект», здійснення порівняння й обговорення.

2.3. Держави Західної Азії (6 год)

Теоретична частина. Політична історія Ассирії. Внутрішня й зовнішня політика. Розквіт Ассирійської імперії та причини її падіння. Культура і мистецтво Ассирії. Побут і повсякденне життя. Писемність. Наука. Освіта. Бібліотеки. Релігійно-міфологічні уявлення.

Загальна характеристика джерел для вивчення історії Анатолії. Дешифрування хетського письма. Утворення Хетського царства, його політичний розвиток. Характеристики суспільного устрою та економічного життя. Фрігійське царство. Лідійське царство. Розвиток культури та мистецтва. Релігія. Ванське царство (Урарту).

Характеристика природно-кліматичних умов та етнодемографічних процесів історичних регіонів Східного Середземномор'я (Фінікія, Сирія, Палестина). Ранні державні утворення в Східному Середземномор'ї. Розвиток торгівлі. Фінікійські колонії. Карфаген. Політичний устрій фінікійських міст-держав. Політичний та економічний розвиток Сирії. Палестина в I тисячолітті н. е. Реформи Іосії. Культура, писемність, наукові знання. Релігія і повсякденне життя.

Практична частина. Інтелектуальна гра «Розбудова Ассирійської держави». Дискусія на тему «Чому Карфаген програв Римській республіці?».

2.4. Давній Іран (3 год)

Теоретична частина. Джерела з історії Давнього Ірану. Хронологічні періоди історії Давнього Ірану. Історія Еламу. Мідійське царство. Кір

Великий та утворення імперії Ахеменідів. Дарій I. Політичний устрій і суспільна організація Персії. Особливості економічного розвитку. Сатрапія та їх роль у військово-політичному житті Персії. Загарбницькі війни Ахеменідів. Причини падіння Ахеменідської держави. Господарське життя і торгівля. Культура і побут населення. Релігія та міфологія Давнього Ірану.

Практична частина. Підготовка наукового есе «Давній Іран: прогресивна держава чи деспотія?». Заповнення таблиці «Держава, соціально-економічний розвиток і сім'я в Давньому Ірані».

2.5. Давня Індія (6 год)

Теоретична частина. Основні джерела з історії Давньої Індії. Хронологічні періоди розвитку Давньої Індії. Індська цивілізація. Хараппа та Мохенджо-Даро. Розселення аріїв у Північній Індії. Дискусія про прабатьківщину та міграції ранніх індоєвропейців. Ведійський період в історії Давньої Індії. Держави в долині Гангу. Індійський похід Александра Македонського. Імперія Маур'їв. Діяльність Ашоки. Особливості політичного устрою та соціальної організації. Варни й касты. Прийняття буддизму, його історична роль. Імперія Гуптів. Релігії, мови, писемність і культура.

Практична частина. Створення онлайн-книги «Релігії Давньої Індії». Вікторина «Міфи ведійської Індії».

2.6. Давній Китай (6 год)

Теоретична частина. Джерельна база з історії давнього періоду Китаю. «Ши цзі» («Історичні записки») Сима Цяня. «Історія Ранньої Хань» Бань Гу. Основні періоди історії Давнього Китаю. Археологічні культури Китаю доби неоліту та бронзи. Племена Ся. Держава Шан-Інь. Чжоу: політична історія, господарство, соціальна структура і відносини. Період царств, що воюють. Філософські та етичні вчення Давнього Китаю (конфуціанство, моїзм, даосизм, легізм). Цінь Ши Хуан-ді та утворення імперії Цінь. Період політичної нестабільності та встановлення влади династії Хань. Західна Хань. Східна Хань.

Релігійно-світоглядні уявлення. Побут і семейні відносини. Мова і писемність. Розвиток освіти й науки. Художня література. Мистецтво Давнього Китаю.

Практична частина. Аналіз праці «Ши цзі» («Історичні записки») Сима Цяня. Порівняння давньокитайських етико-філософських вчень, їх основних ідей. Підготовка інформаційного плаката «Розвиток наукових знань у Давньому Китаї».

2.7. Давня Японія (3 год)

Теоретична частина. Особливості джерельної бази історії Давньої Японії.

Дискусійні питання щодо «малюнквого письма». Японські історичні хроніки. Ранні етапи історії Японії: загальна характеристика. Японія періоду Дзьомон. Особливості цивілізаційного розвитку Давньої Японії. Перші протодержавні й державні утворення на території Японії. Суспільне життя і культура.

Практична частина. Вікторина «Суспільне життя і культура Давньої Японії». Обговорення проблемного питання «Японсько-китайські взаємовідносини у давній період».

2.8. Давні цивілізації Мезоамерики (6 год)

Теоретична частина. Джерельна база дослідження цивілізацій Мезоамерики. Поняття «Мезоамерика» та «цивілізації доколумбової Америки». Поява людини та природно-кліматичні умови Америки. Специфіка розвитку регіону у стародавні часи. Цивілізація ольмеків. Дискусійні питання щодо хронології та реконструкції розвитку ольмецької цивілізації. Побут і господарське життя ольмеків. Технологічні досягнення. Писемність. Соціальна організація. Ритуали й мистецтво. Цивілізація Теотіуакан. Поселення та господарство теотіуаканської цивілізації. Чинампи. Суспільна організація. Розвиток культури. Релігійні й побутові традиції.

Практична частина. Порівняння соціально-політичної організації ольмецької та теотіуаканської цивілізацій. Обговорення питання «Роль жрецтва в організації ольмецького соціуму». Дискусія на тему «Причини занепаду ранніх цивілізацій Мезоамерики».

2.9. Мінойська і мікенська культури (3 год)

Теоретична частина. Характеристика джерельної бази. Історія археологічних досліджень Трої, Криту та Мікен. Постаті Генріха Шлімана та Артура Еванса. Кікладські острови в епоху неоліту та бронзи. Мінойський Крит: періодизація. Піктографічна писемність. Фестський диск. Лінійне письмо А та спроби його дешифрування. Епоха старих і нових палаців. Поняття Мінойської таласократії. Кнос — центр мінойської державності. Політична і соціальна організація. Господарство, побут, ремесла і торгівля. Зв'язки з Давнім Єгиптом. Мистецтво. Фресковий живопис. Скульптура. Кераміка. Причини занепаду Мінойського Криту.

Урбаністичні центри материкової Греції. Мікени. Соціально-політичний устрій. Культура. Архітектура та мистецтво. Причини занепаду Мікен. Дискусії щодо Троянської війни.

Практична частина. Семінар «Технології й досягнення ранніх цивілізацій».

Розділ 3. Антична цивілізація, її периферія (33 год)

3.1. Становлення Давньогрецької цивілізації (9 год)

Теоретична частина. Поняття «античність». Хронологічні й географічні межі античної цивілізації, основні осередки. Джерела з історії Давньої Греції, їх характеристика. Давня Греція в епоху «темних віків». «Гомерівське питання». Суспільний устрій, управління, законодавство, господарське життя в архаїчний і класичний періоди Давньої Греції. Велика грецька колонізація: причини, напрями, характер взаємодії з місцевим населенням.

Становлення полісного устрою. Спарта: особливості соціально-економічного розвитку та військово-політичної організації. Полісний устрій в Аттиці. Становлення афінського поліса. Реформи Солона. Соціально-політичний устрій Афін. Греко-перські війни та їх роль у формуванні культури Еллади. Боротьба за гегемонію в Греції. Пелопоннеська війна. Криза античного поліса. Побут і повсякденне життя еллінів. Культура, міфологія, релігія. Розвиток освіти, літератури, науки. Становлення давньогрецької філософії. Архітектура і мистецтво. Скульптура доби архаїки та класики. Вазопис.

Практична частина. Підготовка доповідей на тему «Грецькі міста-держави: моделі політичної організації», виступи, обговорення. Круглий стіл на тему «Культура і мистецтво Давньої Греції в архаїчний та класичний періоди». Складання хронології «Історія реформ в Давній Греції» із зазначенням їх основних положень.

3.2. Елліністичний етап Давньої Греції (6 год)

Теоретична частина. Поняття «еллінізм», його зміст. Македонське царство та встановлення його гегемонії на Балканах. Східний похід Александра Македонського. «Світова імперія» Александра, її розпад. Війни діадохів. Особливості розвитку елліністичних держав. Греція і Македонія. Пергам. Віфінія. Понтійське царство. Єгипет під владою Птолемеїв. Держава Селевкідів. Юдея. Греко-Бактрійське царство. Парфянське царство. Держави Причорномор'я. Боспорське царство. Соціально-економічний устрій. Причини кризи елліністичних держав. Культура еллінізму. Архітектура і мистецтво. Наукові та технічні досягнення. Розвиток літератури й філософії.

Практична частина. Складання схеми «Війни Давньої Греції: причини, основні події й наслідки». Підготовка презентацій на тему «Грецький театр і драматургія». Наукове есе «Світоглядні уявлення давніх греків». Перегляд та обговорення фільму з теми.

3.3. Ранній Рим і Римська республіка (6 год)

Теоретична частина. Джерела з історії Давнього Риму, їх особливості. Етруски: дискусії щодо походження і культури. Міста-держави Етрурії. Заснування Риму, царський період його історії. Утворення Римської республіки, особливості її соціально-політичного устрою. Економіка римської держави. Початок військової експансії Риму. Об'єднання Італії під владою Риму. Пунічні війни. Причини поразки Карфагену. Військова експансія Риму в Середземномор'ї. Македонські війни. Соціальні суперечності в епоху пізньої республіки. Громадянські війни. Причини занепаду Римської республіки. Культура та релігійне життя Римської республіки.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій (тема на вибір): «Живопис давніх етрусків», «Історія лікування, розвиток медичних знань», «Святкування і дозвілля в Давньому Римі»; виступи, обговорення. Інтелектуальна гра «Армія і військова справа у Давньому Римі». Перегляд та обговорення фільмів із теми.

3.4. Римська імперія (6 год)

Теоретична частина. Завершення епохи республіки. Принципат Августа. Політична і соціальна організація Римської імперії. Династія Юліїв — Клавдіїв. Розвиток римських провінцій. Романізація. Придушення повстань. Ситуація на кордонах. Кризові явища та «рік чотирьох імператорів». Встановлення династії Флавіїв. «Золота доба» династії Антонінів. Імператор Траян і завершення епохи римських завоювань. Економічний і культурний розвиток Римської імперії за часів Антонінів. Криза III століття, її причини. Посилення тиску на кордони. Готські війни. Розпад і реінтеграція імперії. Епоха доміану. Релігійне життя. Діяльність Костянтина Великого. Поширення християнства та перетворення його на державну релігію. Поділ імперії на Західну і Східну. Падіння Західної Римської імперії. Фінал епохи античності.

Практична частина. Круглий стіл «Римські імператори: політичні портрети». Наукове есе «Античні традиції у сучасному світі».

3.5. Кельтські й германські народи (6 год)

Теоретична частина. Характеристика джерельної бази. Походження кельтів. Кельтські мови. Археологія кельтів. Гальштатська та латенська культури. Кельтські племена та їх експансія. Військова справа. Соціальна організація кельтських народів. Друїди. Культура, релігія, побут і традиції. Боротьба кельтських племен з Римом. Римське завоювання Галлії та Британії.

Давні германці. Дискусії щодо походження і розселення давніх германців. «Германія» Тацита. Міграційні процеси. Організація громадського

і політичного устрою. Соціальна диференціація. Контакти й взаємовідносини з Римом. Германські племена в епоху Великого переселення народів. Готська держава та її війни з Римом. Германці й гуни. Побут, господарство, релігійні уявлення. Культура давніх германців.

Практична частина. Опрацювання історичних джерел з теми. Створення онлайн-книги «Міфологія давніх кельтів». Складання хронології «Війни германців з Римом».

Розділ 4. Середньовічні імперії, держави та цивілізації (66 год)

4.1. Візантійська імперія (9 год)

Теоретична частина. Поняття «середньовіччя». Медієвістика. Періодизація Середньовіччя. Загальна характеристика джерел з історії Візантії. Ранньовізантійська держава. Імператор Костянтин. «Новий Рим» (Константинополь). Населення Візантійської імперії. Повстання «Ніка». Політичний устрій, економічний розвиток, соціальні відносини. Розвиток торгівлі, ремесел. Реформи Юстиніана. Релігія і церква. Іраклійська династія. Іконоборство. Візантійська імперія у другій половині IX – XI ст. Правління династії Комнінів. Візантія і хрестові походи. Візантія у XIII–XV ст. Латинницьке панування. Відродження Візантійської імперії. Причини розпаду і загибелі Візантійської імперії. Повсякдення життя і культура візантійців.

Практична частина. Семінар «Державний устрій, військова організація, дипломатична діяльність Візантійської імперії». Розроблення квесту «Візантія і Русь: історія взаємовідносин». Підготовка доповідей / презентацій (тема на вибір): «Війни й конфлікти Візантійської імперії: причини, основні події, наслідки», «Імператори Візантійської імперії», «Християнство у Візантійській імперії»; виступи, обговорення. Наукове есе «Цивілізаційний спадок Візантії й сучасність».

4.2. Зародження слов'янства (6 год)

Теоретична частина. Джерела з історії давніх слов'ян. Дискусійні питання щодо походження і ранньої історії слов'ян. Археологічні культури. Господарська діяльність і побут. Соціальна структура. Давні слов'яни у добу Великого переселення народів. Експансія слов'ян у Центральній і Південній Європі. Протодержавні утворення. Взаємовідносини з кочовими народами. Культура й декоративно-прикладне мистецтво. Релігійні вірування і світоглядні уявлення.

Практична частина. Інтелектуальна гра «Військо та військова організація у давніх слов'ян». Обговорення питання «Городища-святилища та культові осередки давніх слов'ян», позначення їх на карті. Тематична екскурсія або віртуальна подорож до краєзнавчого музею.

4.3. Європейські середньовічні держави (15 год)

Теоретична частина. Періодизація європейського Середньовіччя. Епоха Середньовіччя та поняття «європейська цивілізація». Медієвістика. Джерела з історії середньовічної Європи. Середньовічна церква, її роль. Інститут папства. Завоювання, вторгнення, війни й конфлікти середньовічної Європи. Германське завоювання Західної Римської імперії. «Варварські» королівства. Остготське та Вестготське королівства, їх занепад. Франкська держава. Арабські завоювання. Вторгнення мадярів. Походи вікінгів. Карл Великий і його історична роль. Каролінзьке відродження. Священна Римська імперія. Особливості соціально-політичного розвитку середньовічних європейських країн і держав. Німеччина, Франція, Англія, Ірландія та Шотландія, Іспанія, Португалія, Італія, Скандинавія, Русь, Чеське королівство, Польське королівство, Угорське королівство, Велике князівство Литовське та ін. Хрестові походи, їх політичні, економічні й культурні наслідки. Реконкіста.

Форми державного правління. Середньовічне суспільство: феодальна система, соціальна структура, повсякдення, світоглядні уявлення. Міста і замки. Ремесла, цехи, торгівля і гільдії. Розвиток наукових знань. Освіта, книгодрукування і література, архітектура і мистецтво доби Середньовіччя.

Практична частина. Створення електронного каталогу «Середньовічні замки (країна чи регіон на вибір)». Опрацювання інформаційних джерел із теми та аналіз регіональних особливостей розвитку країн середньовічної Європи (на вибір). Позначення на лінії часу «Хронологія релігійних конфліктів доби Середньовіччя». Підготовка доповідей / презентацій (тема на вибір): «Велика хартія вольностей», «Духовно-лицарські ордени», «Хвороби та епідемії в епоху Середньовіччя», «Середньовічне місто та його мешканці». Обговорення питання «Винаходи доби Середньовіччя, які змінили світ». Позначення на карті «Наукові осередки середньовічної Європи», зазначення часу їх заснування і напрямів діяльності.

4.4. Ранні халіфи й ісламські династії (6 год)

Теоретична частина. Джерела з історії халіфатів. Витоки й поширення ісламу. Постать Мухаммада. Засади ісламу. Рашидунський халіфат. Ранні халіфи (Абу Бекер, Омар, Осман, Алі), їх політична діяльність. Династія Омеядів. Сунітсько-шіїтський розкол. Золота доба ісламу. Халіфат Аббасидів: політична організація, економіка і суспільство. Культура (література, філософія, мистецтво, наука, медицина, математика) і побут. Розпад Арабського халіфату.

Практична частина. Наукове есе «Символи ісламу». Семінар «Середньовічне арабське мистецтво».

4.5. Кочові імперії (6 год)

Теоретична частина. Феномен «кочової імперії» («степової імперії»). Утворення Монгольської імперії. Чингісхан. Населення і територія імперії. Монгольські завоювання. Військова справа й армія. Розпад Монгольської імперії. Організація державної влади. Адміністративний устрій. Соціальна структура. Походи за Бату-хана. Монгольське завоювання Китаю. Експансія у Європі. Кочові імперії в Центральній Азії. Тимур (Тамерлан). Монгольська імперія і Золота Орда.

Практична частина. Позначення на карті основних воєнних кампаній, напрямків походів монголів із зазначенням їх результатів. Наукове есе «Військова тактика і воєнні досягнення монголів». Підготовка доповідей / презентацій на тему «Політичні портрети державних і військових діячів Монгольської імперії» (на вибір), виступи, обговорення.

4.6. Османська імперія (3 год)

Теоретична частина. Періодизація історії Османської імперії. Утворення Османської імперії. Адміністративний устрій, система державного управління. Соціально-економічні відносини. Міжнародна торгівля. Османська імперія та Візантія. Мехмед II аль Фатих (Завойовник). Повстання яничарів, їх наслідки.

Практична частина. Обговорення питання «Османська імперія за Мехмеда II». Дискусія на тему «Яничари у військовому і політичному житті Османської імперії».

4.7. Середньовічний Китай (3 год)

Теоретична частина. Троєцарство. Імперія Цзінь. Імперія Суй. Тан. Сун. «Сунський економічний бум». Під владою монголів. Династія Мін. Зовнішньополітичні відносини. Суспільство середньовічного Китаю. Соціальна організація. Економічний розвиток. Культура і традиції.

Практична частина. Обговорення питання «Сунський економічний бум». Виконання творчих завдань.

4.8. Середньовічна Японія (3 год)

Теоретична частина. Середньовічна Японія: територія і населення. Диктаторство Сога. Реформи Сьотоку. Переворот Тайка. Нарська монархія. Японія за правління Фудзівары. Диктатура Тайра. Камакурський сьогунат. «Реставрація Кемму». Сьогунат Муроматі. Культура, побут, традиції, військова справа.

Практична частина. Аналіз законодавчих актів середньовічної Японії («Закон 17 статей», Закони «Тайхорьо», «Дзьоей сікімоку»). Обговорення питань «Реформи Тайка», «Виникнення самурайства».

4.9. Середньовічна Корея (3 год)

Теоретична частина. Держава «Велика Сілла». Держава Корьо: політичний та економічний розвиток. Корьо під монгольською владою. Антимонгольське повстання. Держава Чосон у XV ст.: політичний та економічний розвиток. Середньовічне суспільство Кореї. Культура, побут і традиції.

Практична частина. Обговорення питання «Статус і становище жінки / чоловіка у східному середньовічному суспільстві: порівняльний аспект».

4.10. Середньовічна Індія (3 год)

Теоретична частина. Середньовічна Індія: етноси, територія, регіональні особливості. Північна і Південна Індія. Імперія Гуптів. Харша. Делійський султанат. Султанат Бахмані. Султанат Гуджарат. Держава Віджаянагар. Соціальна структура, її ієрархічність та унікальність. Політичний та економічний розвиток. Релігійно-культурний розвиток.

Практична частина. Вікторина «Мозаїчна середньовічна Індія: етноси й релігії».

4.11. Середньовічна Африка (3 год)

Теоретична частина. Державні середньовічні утворення в Африці: специфіка розвитку. Велике Зімбабве. Цивілізації Південної та Східної Африки. Аксумське королівство. Ефіопське царство. Гана. Держава Мономотапа.

Практична частина. Підготовка доповіді / презентації на тему «Політичний і культурний розвиток середньовічних держав Африки» (на вибір), виступи, обговорення.

4.12. Америка й Австралія (6 год)

Теоретична частина. Джерела з історії мезоамериканських цивілізацій. Інкі. Ацтеки. Мая. Політичний устрій і державне управління. Господарська діяльність. Соціальна стратифікація. Військова справа. Розвиток освіти, наукових знань, архітектури й мистецтва. Релігійно-міфологічні уявлення.

Культура і вірування аборигенів Австралії.

Практична частина. Порівняння державного устрою, соціальної організації, військової справи, освіти, релігійно-міфологічних уявлень мезоамериканських цивілізацій. Обговорення питання «Австралійський наскельний живопис». Спільна групова робота з виготовлення електронного інформаційного каталогу або лепбука «Пам'ятки мезоамериканських цивілізацій».

Розділ 5. Організація науково-дослідницької діяльності (51 год)

5.1. Наука. Етика наукового дослідження (12 год)

Теоретична частина. Наука як система знань. Поняття науки й наукових досліджень. Різновиди академічного спілкування. Види наукових текстів. Академічна доброчесність, її принципи. Види порушень академічної доброчесності. Вимоги до оформлення посилань і цитувань у наукових текстах. Методи наукових досліджень. Загальнонаукові та спеціальні історичні методи.

Джерельна база історичних досліджень. Методика їх пошуку й опрацювання. Міждисциплінарні підходи в історичних дослідженнях. Основні сучасні центри й установи історичних досліджень у світі й Україні. Пріоритетні напрями досліджень світової історії. Сучасні тенденції вивчення актуальних проблем світової історії. Новизна і практичне значення.

Практична частина. Обрання теми науково-дослідницької роботи. Виконання вправ і завдань з академічного читання й академічного письма. Розгляд кейсів щодо недотримання академічної доброчесності. Формулювання тез «Засади академічної доброчесності». Тренінг з етики в науковій діяльності.

5.2. Підготовка і презентація науково-дослідницької роботи (39 год)

Теоретична частина. Загальні вимоги до наукового тексту. Структурні компоненти наукового тексту (вступ, основна частина, висновки). План дослідження. Поняття актуальності дослідження, предмета, об'єкта і новизни дослідження. Мета і завдання. Хронологічні межі. Територіальні межі дослідження. Засади роботи з підготовки наукового тексту. Список використаних джерел. Вимоги до оформлення ілюстрацій, таблиць, додатків, постера, презентації. Наукові заходи, конкурси.

Практична частина. Обґрунтування актуальності обраної проблеми й теми. Визначення предмета, об'єкта, мети й завдань науково-дослідницької роботи. Підготовка плану. Опрацювання джерел з обраної теми. Ознайомлення з історіографічними працями, збирання наукової інформації з теми. Обрання методів дослідження. Систематизація зібраних матеріалів, їх опрацювання. Робота над підготовкою змістових частин. Написання розділів дослідницької роботи. Формулювання

висновків. Формування списку використаних джерел і літератури. Редагування тексту. Ознайомлення з вимогами щодо участі у наукових заходах і конкурсах. Написання анотації. Підготовка тез доповіді. Розроблення й оформлення постера. Підготовка презентації з теми дослідження. Тренінг з ораторського мистецтва. Виступ на науковій конференції з актуальних питань всесвітньої історії.

Підсумок (3 год)

Практична частина. Підбиття підсумків роботи гуртка (секції) упродовж року. Аналіз науково-дослідницьких досягнень вихованців. Поради й рекомендації щодо подальшої дослідницької діяльності.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

У вихованців мають сформуватися такі компетентності:

- *пізнавальна:* володіння історичними поняттями й знаннями; розуміння історичних контекстів і характеристик подій, явищ і процесів давньої та середньовічної світової історії;
- *практична:* опанування принципів і методів дослідження історичних явищ і процесів, добирання інформації, історичних джерел з давньої та середньовічної історії, їх критичне осмислення та використання для здійснення науково-дослідницького проєкту, розв'язання його завдань;
- *творча:* використання творчих здібностей; застосування самостійного підходу в науково-дослідницькій роботі, реалізації поставлених завдань, їх розв'язанні та презентуванні результатів науково-дослідницької діяльності;
- *громадянська й соціальна:* формування громадянської свідомості; розуміння демократичних цінностей; використання загальноприйнятих засад суспільної комунікації; цінування культурного і міжнаціонального різноманіття.

Основний рівень, другий рік навчання НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
Вступ	2	1	3
Розділ 1. Доба з'єднання континентів	19	17	36
1.1. Великі географічні відкриття	3	3	6

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
1.2. Відродження і Реформація в Європі	6	6	12
1.3. Ісламські держави	4	5	9
1.4. Країни Африки	2	1	3
1.5. Китай	2	1	3
1.6. Японія	2	1	3
Розділ 2. Епоха розуму	11	13	24
2.1. Просвітництво і наукова революція	3	3	6
2.2. Абсолютизм	4	5	9
2.3. Світова політика й економіка	4	5	9
Розділ 3. Довге ХІХ століття	38	40	78
3.1. Французька революція та Перша імперія	3	3	6
3.2. Індустріалізація й модернізація	6	6	12
3.3. Епоха імперіалізму	7	8	15
3.4. Націоналізм у Європі	6	6	12
3.5. Політичні ідеології та соціальні рухи	3	3	6
3.6. США	1	2	3
3.7. Східна Азія	2	1	3
3.8. Рух за незалежність у Латинській Америці	6	6	12
3.9. Соціокультурний ландшафт	4	5	9
Розділ 4. Організація науково-дослідницької діяльності	18	54	72
4.1. Наукове дослідження й академічна доброчесність	6	9	15
4.2. Науково-дослідницька робота: підготовка і презентація	12	45	57
Підсумок	—	3	3
Разом	88	128	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (3 год)

Теоретична частина. Мета і завдання роботи гуртка (секції). Ознайомлення з планом і організаційними засадами роботи. Рекомендовані інформаційні ресурси та наукові джерела.

Практична частина. Обговорення проблемного питання «Чому важливо знати уроки історії». Виконання творчих завдань.

Розділ 1. Доба з'єднання континентів (36 год)

1.1. Великі географічні відкриття (6 год)

Теоретична частина. Формування географічних знань про світ. Передумови та причини дослідницьких експедицій. Європейські морські експедиції. Дослідження африканського узбережжя. Морський шлях до Індії. Дослідження Нового Світу. Поняття «Колумбів обмін». Перше навколосвітнє плавання. Наслідки Великих географічних відкриттів. Великі географічні відкриття як чинник формування глобальної економічної системи. Вплив на суспільний і політичний розвиток.

Практична частина. Позначення на карті інформації про продукти й товари, які були основою торговельного обміну в епоху Великих географічних відкриттів. Обговорення питання «Впливи Колумбового обміну на повсякденне життя європейців». Складання плану туристичної подорожі з метою здійснити навколосвітнє плавання, його порівняння з першим навколосвітнім плаванням (за маршрутом, витратами часу, локаціями для зупинок тощо).

1.2. Відродження і Реформація в Європі (12 год)

Теоретична частина. Поняття «Відродження (Ренесанс)», «Реформація». Періодизація. Італія як осередок зародження нового мистецького, літературного і світоглядного руху. Передумови появи ренесансних ідей і цінностей. Мислителі й меценати епохи Відродження. Переосмислення античної спадщини. Гуманістичні студії. Розвиток мистецтва, його особливості. Наука і технології. Повсякденне життя. Поняття «Північне Відродження». Книгодрукування. Причини й передумови Реформації. Рух за релігійну реформу. Засади та ідеї Реформації. Мартін Лютер. Протестантизм, його відгалуження (лютеранство, кальвінізм, англіканство). Релігійні ордени. Діяльність єзуїтів. Релігійні й соціальні наслідки Реформації.

Практична частина. Семінар «Епоха Відродження як час інтелектуальної революції та руху оновлення». Наукове есе «Людина епохи

Відродження». Обговорення проблемного питання «Роль жінок у Реформації» (на прикладі діяльності королеви Шотландії Марії або письменниці Маргарити Наваррської). Підготовка доповідей / презентацій (тема на вибір): «Внесок родини Медичі у становлення культури Відродження», «Літературна творчість Христини Пізанської», «Релігійні та етичні системи епохи Відродження та Реформації», «Протистояння між протестантизмом і католицизмом в Англії в XVI ст.», «Історичний портрет Юрія Дрогобича»; виступи, обговорення. Створення віртуальної виставки або каталогу картин одного з митців епохи Відродження. Робота у групах із різними видами джерел.

1.3. Ісламські держави (9 год)

Теоретична частина. Османська імперія за Селіма I. Завоювання і розширення територій. Чалдиранська битва 1514 року. Правління Сулеймана I Пишного. Внутрішня і зовнішня політика. Соціальні зрушення. Культурний розквіт. Імперія Сефевідів. Основні причини культурного змішування (міграції, релігійні, завоювання, торгівля), їх наслідки. Ісмаїл I, засновник династії Сефевідів. Шіїтський іслам як офіційна релігія. Соціально-економічний розвиток. Правління Тахмаспа I. Реформи шаха Аббаса I. Занепад Сефевідської держави. Рання історія моголів. Утворення держави Великих Моголів. Бабур. Політика Акбара I Великого. Релігія Дін-і іллахі. Розвиток мистецтва, архітектури й літератури.

Практична частина. Складання історичних портретів Сулеймана I Пишного, Акбара I Великого. Семінар «Імперія Сефевідів: взаємодія культур». Аналіз інтернет-ресурсів і збирання інформації про місцезнаходження або збереження у музейних колекціях країн Європи найвищих пам'яток ісламської культури й мистецтва, складання плану туристичної подорожі з метою ознайомлення з обраними пам'ятками (колекціями). Підготовка презентації «Архітектурні пам'ятки ісламського світу». Підготовка доповідей (тема на вибір): «Сходознавчі дослідження Агатангела Кримського», «Утворення Кримського ханства»; виступи, обговорення.

1.4. Країни Африки (3 год)

Теоретична частина. Африканські держави у XV–XVI столітті. Політичний устрій. Розвиток господарства, торгівлі. Специфіка релігійного і культурного розвитку. Вплив великих географічних відкриттів на розвиток регіону. Поневолення африканського населення. Работоргівля.

Практична частина. Семінар «Суспільства країн Африки у XV–XVI століттях».

1.5. Китай (3 год)

Теоретична частина. Китай у пізній період правління династії Мін. Завоювання Китаю маньчжурами. Династія Цін. Відносини Китаю з європейськими країнами. Розвиток промисловості та торгівлі. Соціальне життя. Культура, наука, релігія.

Практична частина. Опрацювання джерел із теми. Підготовка доповіді / презентації «Палацовий комплекс “Заборонене місто”», виступи, обговорення.

1.6. Японія (3 год)

Теоретична частина. Війна Онін. Період Сенгоку («Воюючих держав»). Специфіка японського феодалізму. Ода Нобунага. Тойотомі Хідейосі. Об'єднання держави. Сьогунат Токугава. Японсько-європейські контакти. Культура і повсякденне життя. Християнські місіонери в Японії. Політика самоізоляції.

Практична частина. Обговорення проблемного питання «Японсько-китайські відносини». Підготовка лепбука або фотонарису на тему «Японські традиції».

Розділ 2. Епоха розуму (24 год)

2.1. Просвітництво і наукова революція (6 год)

Теоретична частина. Поняття «Просвітництво», «науково-технічна революція». Просвітництво як інтелектуальний рух. Вплив ідей Просвітництва на політику, мистецтво, філософію, розвиток наукових знань. Освіта. Університети. Розвиток енциклопедичних знань. Наукові й технічні відкриття. Стандартизація системи мір. Створення публічних музеїв.

Практична частина. Складання переліку цінностей епохи Просвітництва, обговорення їх значення у сучасному світі. Аналіз і порівняння основних ідей, висловлених у працях мислителів епохи Просвітництва. Підготовка доповідей (тема на вибір): «Просвітництво і політика», «Мистецтво епохи Просвітництва», «Феміністична філософія Мері Волстонкрафт», «Історія створення Британського музею»; виступи, обговорення. Складання переліку «5 найважливіших надбань епохи Просвітництва» (аргументувати думку).

2.2. Абсолютизм (9 год)

Теоретична частина. Поняття «абсолютизм», основні ознаки. Іспанська імперія. Філіп II. Франція за правління Людовіка XIII, Людовіка XIV, їх наступників. Королівство Пруссія. Російський абсолютизм. «Незавершений абсолютизм» в Англії. «Славна революція». Білль про права 1689 р. «Освічений абсолютизм»: зміст, хронологічні межі, особливості.

Практична частина. Складання просопографічного портрета типового абсолютного монарха (Людовік XIV, Філіп II, Фрідріх Вільгельм I, Петро I та ін.), обговорення. Дискусія на тему «Влада й авторитет». Порівняння конституційної й абсолютної монархій, їх політичних засад. Розроблення історичного квесту «Освічений абсолютизм».

2.3. Світова політика й економіка (9 год)

Теоретична частина. Демографічна ситуація. Конфлікти за території. Революції. Релігійні війни. Соціальні конфлікти й зрушення. Війна Аугсбурзької ліги, Семирічна війна 1756–1763 років та ін. Річ Посполита, її поділи. Поняття «колонія». Становлення колоніалізму. Міжнародна торгівля. Британська аграрна революція. Регіональне виробництво. Американська революція 1775–1783 років. Утворення Сполучених Штатів Америки.

Практична частина. Складання хронології «Європейські війни й революції XVI–XVIII ст.» із зазначенням сторін конфлікту, причин та основних наслідків. Розгляд і розв'язання історичних кейс-стаді щодо міжнародної ситуації в Європі у XVI–XVII століттях. Підготовка доповідей (тема на вибір): «Медичні знання у XVII–XVIII ст.», «Бостонське чаювання», «Тюльпаноманія»; виступи, обговорення. Виконання творчих завдань. Складання схеми «Міжнародна торгівля XVII–XVIII ст.».

Розділ 3. Довге ХІХ століття (78 год)

3.1. Французька революція та Перша імперія (6 год)

Теоретична частина. Поняття «довге ХІХ століття», хронологічні межі. Причини й передумови Французької революції. Франція напередодні революції. Політична система. Економічні проблеми. Становище соціальних груп. Вплив ідей «епохи розуму» та Американської революції. Події 14 липня 1789 року. Жіночий марш на Версаль. Становлення нової політичної системи. Декларація прав людини й громадянина. Конституція 1791 року. Революційний уряд і його реформи. Доба терору. Наполеон Бонапарт. Кодекс Наполеона. Наполеонівські війни, їх наслідки. Віденський конгрес.

Практична частина. Аналіз довгострокових наслідків Французької революції, простеження довгочасності її здобутків на конкретних прикладах (поширення демократичних свобод, національні символи Франції тощо). Обговорення поняття «вітер з Америки». Дискусія на тему «Наполеон Бонапарт: чинники успіху й причини поразки».

3.2. Індустріалізація й модернізація (12 год)

Теоретична частина. Поняття «індустріалізація», «промисловий переворот», «промислова революція». Початок промислової революції.

Підприємницька діяльність. Утворення великих корпорацій. Модернізація текстильної промисловості. Розробка родовищ корисних копалин. Парові машини. Розвиток транспортної інфраструктури. Трансконтинентальна залізниця. Суецький і Панамський канали. Банківська система. Міжнародні інвестиції. Впровадження технологічних досягнень і винаходів. Електроенергія. Зміни в організації фабричного виробництва. Соціальне і правове становище робітників. Рівень життя й умови праці. Процеси урбанізації.

Практична частина. Вивчення джерел і здійснення порівняльного аналізу особливостей процесу індустріалізації у країнах Європи й України. Порівняння умов праці й забезпечення робітників різних країн (за схемою: рівень заробітної плати, тривалість робочого дня, умови й безпека праці, харчування, дозвілля, соціальні гарантії тощо). Обговорення проблемних питань «Економічні успіхи та проблеми промислової революції», «Дитяча праця у період довгого ХІХ століття і в сучасному світі». Створення онлайн-книги «Розвиток транспорту і комунікацій у період індустріалізації та модернізації».

3.3. Епоха імперіалізму (15 год)

Теоретична частина. Поняття «імперіалізм». Виміри взаємодії метрополій і колоній. Форми колоніального контролю: колонія, протекторат, сфера впливу, економічний імперіалізм. Основні способи підкорення територій. Колоніальні поселення. Напрямки міграції європейців. Колоніальна політика, її регіональна специфіка. Колонізація Африки. Африканські мовні та етнічні групи, їх соціальний статус. Рух опору в Африці. Колонії Іспанії та Португалії. Британська колоніальна імперія. Домініони. Канада, Австралія, Нова Зеландія. Політика Британії в Ірландії. Великий голод в Ірландії. Британська колоніальна політика в Індії. Імперіалізм у Південно-Східній Азії (Малайський півострів, Сіам). Філіппінські острови й США. Приєднання Гаваїв до США. Місіонерська діяльність. Поширення християнства.

Кримська (Східна) війна 1853–1856 років. Протистояння Британської та Російської імперій. Поняття «Велика гра». Німецька імперія в геополітиці кінця ХІХ століття. Франко-пруська війна 1870–1871 рр.

Практична частина. Семінар «Центр і периферія в імперії: виміри взаємодії». Позначення на карті світу війн, революцій, рухів опору періоду довгого ХІХ століття. Інтерактивне опитування. На основі набутих теоретичних знань здійснення порівняльного аналізу британського та російського імперіалізму. Круглий стіл «Колоніальна політика імперій довгого ХІХ століття». Наукове есе «Сучасне відлуння епохи імперіалізму». Розгляд кейс-стаді з теми.

3.4. Націоналізм у Європі (12 год)

Теоретична частина. Концептуальні засади понять «націоналізм», «націєтворення», «модерна нація», «національна держава». Націоналізм як ідеологія та політична доктрина. Різновиди націоналізму. Національна політика Австрійської, Російської, Османської імперій. Зростання націоналізму в Європі. Основні чинники розвитку націоналізму. Національні рухи й створення національних держав. Здобуття незалежності Грецією. Польські повстання 1830–1831 і 1863 років. «Весна народів» 1848–1849 рр., регіональні особливості. Об'єднання Італії. Джузеппе Гарібальді. Об'єднання Німеччини. Отто фон Бісмарк. Єврейський національний рух. Сіонізм.

Практична частина. Порівняння національної політики Австрійської, Російської та Османської імперій. Визначення чинників зростання націоналізму в Європі впродовж довгого ХІХ століття. Збирання інформації про основоположників національних музичних напрямів (Антонін Дворжак, Едвард Гріг, Микола Лисенко та ін.), їх професійну діяльність, прослуховування створених ними композицій. Порівняння українського національного руху з іншими національними рухами бездержавних європейських народів довгого ХІХ століття (на вибір). Виконання тестових завдань.

3.5. Політичні ідеології та соціальні рухи (6 год)

Теоретична частина. Капіталізм як економічна система. Капіталізм і політика. Політичні ідеології, партії та організації. Консерватизм. Лібералізм. Ідейні засади соціалізму. Карл Маркс і марксизм. Комуністична утопія. Поширення соціалістичних ідей. Профспілковий рух. Діяльність профспілкових організацій. Рух за соціальні реформи й розширення демократичних прав. Реформи трудового законодавства. Рух за права жінок. Питання дитячої праці.

Практична частина. Проектна командна робота: ознайомлення з джерелами та написання текстів для газети однієї з політичних партій, утворених у ХІХ — на початку ХХ століття, відповідно до її політичної програми. Порівняння основних засад політичних ідеологій (соціальних рухів) довгого ХІХ століття, аналіз їх впливу на сучасне політичне і соціальне життя, з'ясування регіональної специфіки. Дискусія на тему «Капіталізм vs соціалізм».

3.6. США (3 год)

Теоретична частина. Політичне життя США після здобуття незалежності. Взаємовідносини з корінними американцями. Американо-мексиканська війна 1846–1848 рр. Громадянська війна в США 1861–1865 рр. Скасування рабства. Розвиток економіки. Індустріалізація. Імміграція.

Практична частина. Вікторина «Америка в епоху індустріалізації». Порівняння умов і наслідків скасування рабства в США і кріпацтва в Російській імперії. Обговорення проблемного питання «Роль залізниць у становленні американської економіки».

3.7. Східна Азія (3 год)

Теоретична частина. Специфіка розвитку регіону. Внутрішня і зовнішня політика Китаю. Відносини Китаю з європейськими державами. «Опіумні війни». Нанкінський договір. Тайпінське повстання. Боксерське повстання, його наслідки. Японія: від ізоляції до модернізації. Епоха Мейдзі. Індустріалізація в Японії. Зовнішня політика. Російсько-японська війна. Окупація Кореї Японією.

Практична частина. Порівняння політичного й економічного шляхів розвитку Китаю та Японії у XIX столітті. Обговорення проблемного питання «Як Японії вдалося перемогти Російську імперію».

3.8. Рух за незалежність у Латинській Америці (12 год)

Теоретична частина. Причини визвольного руху за незалежність. Соціальні відносини, розвиток економіки, етнічні й демографічні процеси. Революція в Латинській Америці. Гаїтянська революція 1791–1804 рр. Битва при Аякучо. Утворення Великої Колумбії. Боротьба за незалежність у Мексиці. Проголошення незалежності Бразилії. Країни Латинської Америки після здобуття незалежності. Іспано-американська війна. Визвольний рух на Кубі. Доктрина Монро. Мексиканська війна 1846–1848 рр. Мексиканська революція 1910–1917 рр.

Практична частина. Аналіз впливу політичних подій у Європі (зокрема Франції та Іспанії) на розвиток визвольних рухів у країнах Латинської Америки. Порівняння шляхів здобуття незалежності Мексики та Бразилії. Порівняння розвитку національних рухів європейських країн і країн Латинської Америки (країни на вибір). Складання просопографічного портрета або короткого біографічного словника керівників повстанських рухів країн Латинської Америки. Підготовка доповідей / презентацій (тема на вибір): «Франко-мексиканська “Кондитерська війна”», «Французька інтервенція в Мексику 1861–1867 років»; виступи, обговорення. Складання таблиці «Причини та наслідки Американської, Французької, Латиноамериканської революцій».

3.9. Соціокультурний ландшафт (9 год)

Теоретична частина. Класицизм. Академічний живопис. Романтизм як літературна і мистецька течія. Перехід до ідей реалізму. Імпресіонізм, його вияви в мистецтві. Наукові відкриття. Освіта. Міське планування.

Облаштування міського простору. Громадський транспорт. Засоби комунікацій. Телеграф. Телефон. Радіо. Фотографія та кінематограф. Розвиток медицини. Повсякденне життя. Зміни у побуті. Масове споживання. Дозвілля. Театральні й музичні вистави. Спорт і поява олімпійського руху. Розвиток туристичної індустрії.

Практична частина. Проведення наукової конференції «Культура і соціум довгого XIX століття». Есе на тему «Мистецтво індустріальної епохи». Підготовка інтелект-карти «Взаємодія мистецьких та інтелектуальних рухів довгого XIX століття». Екскурсія (або віртуальна екскурсія) до тематичних музеїв, виставкових експозицій тощо. Створення відеоролика або віртуального фотоальбому про відвідані заходи.

Розділ 4. Організація науково-дослідницької діяльності (72 год)

4.1. Наукове дослідження й академічна доброчесність (15 год)

Теоретична частина. Наука і наукове пізнання. Наукова діяльність, її види. Цінності й норми академічної доброчесності. Види порушень академічної доброчесності. Правила академічного письма. Оформлення посилань на різні види джерел і наукової літератури. Правила цитування. Принципи історичного пізнання. Підходи й методи опрацювання історичних джерел. Класифікація методів історичних досліджень, особливості їх застосування.

Практична частина. Обговорення питання «Академічна доброчесність: причини й наслідки її порушення». Опрацювання кейсів щодо порушення засад академічної доброчесності. Семінар «Джерела й методи історичних досліджень». Зустріч із науковцями для обговорення теми «Як підготувати науково-дослідницьку роботу з історії».

4.2. Науково-дослідницька робота: підготовка і презентація (57 год)

Теоретична частина. Основні етапи науково-дослідницької діяльності. Актуальні напрями наукових досліджень з всесвітньої історії. Види й типи наукових текстів. Структура й логіка історичних наукових досліджень. План роботи. Вступ, його компоненти. Актуальність, мета і завдання дослідження. Предмет, об'єкт, хронологічні й географічні межі. Джерельний та бібліографічний пошук. Обрання методів дослідження. Змістові розділи науково-дослідницької роботи. Висновки. Список використаних джерел і літератури. Додатки. Список скорочень. Вимоги до оформлення різних видів наукових робіт. Літературне оформлення і редагування тексту. Підготовка науково-дослідницької роботи до захисту. Культура мовлення і публічна презентація результатів. Постер.

Практична частина. Обрання напрямку науково-дослідницької роботи. Формулювання теми дослідження. Складання плану роботи.

Обґрунтування актуальності. Визначення мети й завдань. Обрання методів дослідження. Збирання та опрацювання джерельної бази й історіографії дослідження. Аналіз зібраних матеріалів. Підготовка змістових частин. Формулювання висновків. Оформлення науково-дослідницької роботи відповідно до вимог. Редагування тексту. Підготовка доповіді, презентації, постера. Захист науково-дослідницької роботи.

Підсумок (3 год)

Практична частина. Підбиття підсумків роботи гуртка (секції) упродовж року. Аналіз науково-дослідницьких досягнень вихованців. Поради й рекомендації щодо подальшої науково-дослідницької діяльності.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

У вихованців мають сформуватися такі компетентності:

- *пізнавальна:* володіння історичною термінологією і знаннями зі світової історії нового часу; орієнтування в історичному періоді; вміння аналізувати історичні події та явища; розуміння виникнення різних історичних процесів, їх змін, здатність їх зіставляти й синхронізувати;
- *практична:* опанування основних методологічних засад історичних досліджень; здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації й джерел зі світової історії, їх критичного осмислення й добірання для підготовки науково-дослідницького проєкту відповідно до визначених мети й завдань; здатність порівнювати історичні події, аргументувати причинно-наслідкові зв'язки;
- *творча:* здатність до самостійності та застосування креативного підходу у науково-дослідницькій діяльності, досягненні мети й розв'язанні завдань науково-дослідницької роботи; прагнення до творчої самореалізації під час презентування результатів особистих наукових напрацювань;
- *громадянська і соціальна:* розуміння цінностей громадянського суспільства; виявлення у суспільній комунікації поваги до прав і свобод людини й громадянина; формування почуття поваги та шани до мультикультурності й національної багатоманітності.

Вищий рівень, третій рік навчання НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
Вступ	2	1	3
Розділ 1. Світ у ХХ столітті	22	26	48
1.1. Нові ідеології, влада і суспільство	4	5	9
1.2. Країни Західної Європи й США	7	8	15
1.3. СРСР і комуністичні режими	7	8	15
1.4. Країни Азії та Латинської Америки	4	5	9
Розділ 2. Глобальні й локальні конфлікти ХХ століття	17	19	36
2.1. Велика війна і розпад імперій	4	5	9
2.2. Друга світова війна	4	5	9
2.3. Холодна війна	5	4	9
2.4. Локальні конфлікти другої половини ХХ століття	4	5	9
Розділ 3. Деколонізація і визвольні рухи	10	11	21
3.1. Індія та Південно-Східна Азія	3	3	6
3.2. Країни Африки	3	3	6
3.3. Визвольні рухи у Європі	4	5	9
Розділ 4. Сучасний світ	15	18	33
4.1. Світова політика сучасності	6	6	12
4.2. Економічні й демографічні процеси	4	5	9
4.3. Наука, культура і технології	5	7	12
Розділ 5. Організація науково-дослідницької діяльності	18	54	72
5.1. Засади наукового пізнання і дослідження	6	9	15
5.2. Етапи наукового дослідження й презентування результатів	12	45	57
Підсумок	—	3	3
Разом	84	132	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (3 год)

Теоретична частина. Мета й завдання роботи гуртка (секції). Ознайомлення з планом та організаційними засадами роботи. Рекомендовані інформаційні ресурси та наукові джерела.

Практична частина. Виконання творчих завдань.

Розділ 1. Світ у ХХ столітті (48 год)

1.1. Нові ідеології, влада і суспільство (9 год)

Теоретична частина. Тоталітаризм як ідеологія та соціальна модель. Конструювання образу ворога та іншування в тоталітарних режимах. Пропаганда і цензура. «Терор» і «страх». Репресивний апарат. Правий і лівий тоталітаризм: спільне й відмінне. Фашизм. Націонал-соціалізм. Мілітаристські та шовіністичні державні ідеології. Тоталітарні режими марксистського спрямування. Становлення комуністичної ідеології, її різновиди (троцькізм, сталінізм, маоїзм тощо). Політична думка в демократичних країнах. Ліберальні та консервативні ідеології в країнах Північної Європи та США. Зв'язок з економічними теоріями. Суспільні рухи, їх ідеологічні засади. «Нові ліві». Боротьба за громадянські права жінок, представників етнічних і расових меншин. Теорії конвергенції, «кінця історії» та інші геополітичні ідеї кінця ХХ ст.

Практична частина. Дискусія на тему «Методи контролю й переконання у тоталітарних суспільствах». Складання просопографічного портрета тоталітарних лідерів ХХ століття (Адольф Гітлер, Беніто Муссоліні, Йосиф Сталін, Франсіско Франко та ін.). На основі набутих теоретичних знань здійснення порівняльного аналізу ідеологічних засад марксизму, фашизму, комунізму, рашизму тощо. Підготовка доповідей / презентацій (тема на вибір): «Пропаганда і цензура в тоталітарних державах», «Взаємодія влади й суспільства за тоталітарних режимів».

1.2. Країни Західної Європи й США (15 год)

Теоретична частина. Країни — переможниці у Першій світовій війні (1920-ті рр.). Німеччина періоду Веймарської республіки. Локальні та глобальні виміри Великої депресії (1929–1933). Способи подолання економічної кризи. Внутрішня політика фашистської Італії та нацистської Німеччини. Друга світова війна, її наслідки для Західного світу. Західна Європа після Другої світової війни. План Маршалла й економічне зростання. Утвердження лідерства США. Політична еліта й американське суспільство у 1950–1960-ті роки. Зростання середнього класу.

Расові проблеми й протестні рухи. Політичне життя Західної Європи. Боротьба правих і лівих політичних партій. Голлізм. Травневі заворушення 1968 року у Франції. Економічна криза 1970-х років. Неоконсерватизм і рейганоміка. Політика Маргарет Тетчер у Великій Британії. Європейська інтеграція. Зближення Франції та Німеччини. Європейське об'єднання вугілля і сталі. Європейська економічна спільнота. Утворення Європейсько-Союзу. Політичне й економічне життя США на межі ХХ–ХХІ століть.

Практична частина. Опрацювання різних видів джерел з теми. Круглий стіл «Повоєнна Європа: політика і суспільство». Розроблення настільної гри «Історичні портрети відомих європейських діячів ХХ століття». Вікторина «Американське суспільство у ХХ столітті». Віртуальна екскурсія до одного з тематичних історичних музеїв. Складання хронології знакових подій європейської історії ХХ століття.

1.3. СРСР і комуністичні режими (15 год)

Теоретична частина. Причини перемоги більшовизму на теренах колишньої Російської імперії. Утворення СРСР / ССРСР. Економічна та національна політика більшовиків у 1920-ті роки. Згортання політичних та економічних свобод. Прихід до влади Йосифа Сталіна. Колективізація та індустріалізація. Міжнародні контакти. «Великий терор» в СРСР / ССРСР. Репресії та чистки. ГУЛАГ. Штучні голодомори. Цензура. «Радянізація / советизація». Політика щодо релігії. Соціальна політика. «Радянська/советська ідентичність»: шляхи формування. Радянська/советська повсякденність. Насаджування комуністичних режимів у Центральній Європі після Другої світової війни. Режими «народної демократії» та їх еволюція. Десталінізація та ліберальні зрушення у соціально-економічному житті СРСР / ССРСР періоду правління Микити Хрущова. Від «відлиги» до «застою». СРСР / ССРСР в 1970–1980-ті роки. Перебудова. Причини краху радянської системи. Комуністичні режими в Азії. Громадянська війна в Китаї та встановлення влади комуністів. Тайвань і комуністичний Китай: етапи протистояння. Політика Мао Цзедуна. «Великий стрибок» і «культурна революція». Наслідки правління маоїстів. Ден Сяопін і економічні реформи в КНР. Перетворення Китаю на одну з найпотужніших економік світу. Ідеологія «чучхе» й політичний режим у Північній Кореї. Режим «червоних кхмерів» у Камбоджі. Кубинська революція та комуністичні експерименти в країнах Латинської Америки.

Практична частина. Створення хмари слів на тему «Радянська / советська ідентичність» або «Комуністичний режим». Розроблення анкети / запитальника й проведення анкетування або інтерв'ю на тему «Радянське / советське повсякдення в Україні». На основі набутих теоретичних знань здійснення порівняльного аналізу становлення комуністич-

них режимів у різних країнах. Робота у групах з різними видами джерел з теми. Наукове есе «Символи влади у тоталітарних режимах: спільне і відмінне». Обговорення питань «Вплив СРСР / ССРСР на світову політику ХХ століття», «Національна політика комуністичних режимів».

1.4. Країни Азії та Латинської Америки (9 год)

Теоретична частина. Пошуки альтернативних шляхів розвитку в умовах холодної війни. Рух неприєднання. Від «третього світу» до «глобального Півдня». Країни ісламського світу в ХХ ст. Утворення Турецької республіки. Мустафа Кемаль Ататюрк. Іран у період правління династії Пахлаві. Ісламська революція в Ірані, її наслідки. Пакистан і Афганістан. Арабські держави. Рух панарабізму. Соціалістичні експерименти в Іраку, Сирії та Єгипті. Партія БААС. Вихід Єгипту з радянської сфери впливу. Особливості розвитку держав Аравійського півострова. Роль видобування нафти в економіці регіону. Саудівська Аравія, ОАЕ, Оман, Катар, Бахрейн, Кувейт, Ємен. Країни Південної та Південно-Східної Азії після Другої світової війни. Латинська Америка у ХХ ст. Демократичні та ліві рухи. Політичний і економічний розвиток Бразилії, Мексики, Аргентини.

Практична частина. Обговорення проблемного питання «Роль ісламу в сучасних світових політичних процесах». Інтерактивне опитування. Підготовка доповідей / презентацій на тему «Специфіка політичного та економічного розвитку країн Азії у ХХ столітті», виступи, обговорення. Аналіз інтернет-ресурсів, збирання інформації й розгляд питання «Чи стане ХХІ століття азійським?». Розроблення квесту «Країни Латинської Америки у ХХ столітті».

Розділ 2. Глобальні й локальні конфлікти ХХ століття (36 год)

2.1. Велика війна і розпад імперій (9 год)

Теоретична частина. Світ напередодні Першої світової війни. Європейські політичні союзи. Початок воєнних дій. Застосування нових видів озброєння. Основні битви на Західному і Східному фронтах. Життя в тилу. Епідемія грипу. Наслідки Великої війни для світу. Зустрічі союзників і напрацювання умов миру. Паризька мирна конференція. Версальський договір. Національні революції. Розпад імперій. Тенденції розвитку культури. Розвиток літератури. «Втрачене покоління». Мистецтво, нові напрями й стилі. Феномен авангарду. Повсякденне життя. Зміни у традиційних соціальних моделях.

Практична частина. Оксфордські дебати на тему «Причини вступу у Велику війну різних країн» (наведення аргументів на користь взяття участі у війні та аргументів проти). Дослідження видів озброєння періоду Першої світової війни: огляд джерел, аналіз, створення і презентація

плаката. Збирання інформації або перегляд фільму про «Різдвяне перемир'я», обговорення прочитаного чи побаченого. Написання есе «Ціна війни».

2.2. Друга світова війна (9 год)

Теоретична частина. Передумови Другої світової війни. Збройні конфлікти у 1930-х роках. Мюнхенська конференція та розділення Чехословаччини. Початок Другої світової війни. Напад Німеччини на Польщу і «дивна війна» на Західному фронті. Радянсько-німецьке співробітництво. Зимова війна 1939–1940 рр. Окупація Франції. «Битва за Англію». Бойові дії в Атлантиці, Північній Африці, Скандинавії, на Балканах. Німецько-радянська війна. Голокост. Воєнні злочини нацистів. Бойові дії на Східному фронті у 1941–1942 рр. «Ленд-ліз». Напад Японії на США й бойові дії на Тихому океані. Корінний перелом у 1943 році. Висадка союзників у Нормандії та наступальні операції радянської армії. Капітуляція Німеччини, її союзників. Ядерне бомбардування Хіросіми й Нагасакі. Капітуляція Японії. Нюрнберзький процес і підсумки війни. Воєнне повсякдення. Наука і технології в роки війни. Економіка «на військових рейках». Культурне життя.

Практична частина. Складання хронології подій, які призвели до Другої світової війни. Перегляд тематичних документальних фільмів та їх обговорення. Екскурсія (у тому числі віртуальна) до музеїв чи інших історичних локацій, пов'язаних з пам'яттю про Другу світову війну. Обговорення питання «Використання тварин у військових цілях». Порівняння становища України у роки Другої світової війни з іншими європейськими країнами. Позначення на карті світу основних місць, пов'язаних із Голокостом. Обговорення питання «Геноциди в роки Другої світової війни».

2.3. Холодна війна (9 год)

Теоретична частина. Ялтинсько-потсдамська система міжнародних відносин. Поняття «холодної війни». Періодизація холодної війни. Передумови й причини протистояння. Ідеологічні та політичні розбіжності між США і СРСР. Боротьба за сфери впливу. Початок холодної війни. Промова Вінстона Черчилля у Фултоні та «довга телеграма» Джорджа Ф. Кеннана. Доктрина Трумена. Берлінська криза. Утворення НАТО (1949) й укладення Варшавського договору (1955). «Залізна завіса» і придушення антикомуністичних рухів у Центральній Європі. Карибська криза 1962 року. Військові конфлікти в Азії й на Близькому Сході у контексті холодної війни. «Гонка озброєнь». «Битва» за космос і технології. Період розрядки (Détente). Гельсінські угоди. «Друга холодна війна». Завершення холодної війни. Падіння комуністичних режимів. Об'єднання Німеччини. Падіння Берлінської стіни.

Практична частина. Здійснення аналізу подій і наслідків Першої та Другої світових воєн і підготовка пропозицій від імені впливового політика однієї з держав світу політичної програми стримування військових конфліктів з метою гармонізації міждержавних стосунків і мирного співжиття. Семінар «Наукові та освітні програми США і СРСР / СССР в роки холодної війни». Обговорення питання «Діяльність розвідувальних спецслужб під час холодної війни».

2.4. Локальні конфлікти другої половини ХХ століття (9 год)

Теоретична частина. Військові конфлікти з участю США та СРСР / СССР. Війна у Кореї (1950–1953). Війна у В'єтнамі (1955–1975). Радянська інтервенція в Афганістан (1979–1989), її наслідки. Індо-пакистанський конфлікт. Протистояння Індії та Китаю. Фолклендська війна (1982). Арабо-ізраїльське протистояння на Близькому Сході. Утворення держави Ізраїль. Суецька криза. Шестиденна війна та Війна Судного дня. Кемп-девідські угоди. Військові конфлікти на території Палестини та Лівану. Ірано-іракська війна (1980–1988). Розпад Югославії та війни на Балканах. Проблема Косова. Війни й конфлікти після падіння СРСР / СССР. Збройні конфлікти у Грузії, Вірменії та Азербайджані. Російсько-чеченські війни.

Практична частина. Групова робота: підготовка онлайн-книги «Військові конфлікти другої половини ХХ століття». Порівняльний аналіз причин і наслідків локальних конфліктів другої половини ХХ століття (на вибір). Виконання творчих завдань. Написання наукового есе «Чи можливий світ без військових конфліктів?», обговорення.

Розділ 3. Деколонізація і визвольні рухи (21 год)

3.1. Індія та Південно-Східна Азія (6 год)

Теоретична частина. Постколоніальна теорія. Декolonізація й постколоніальна політика. Рух до незалежності в Індії. Джавахарлал Неру, Індіра Ганді. Партія конгресу і Мусульманська ліга. Акт про незалежність Індії 1947 року. Пакистан. Війна за незалежність у Бангладеші. Незалежність Шрі-Ланки. Громадянська війна на Шрі-Ланці 1983–2009 років. Країни Південно-Східної Азії. Філіппіни: здобуття незалежності. Визвольний рух в Індонезії. Сукарно. Бірма (М'янма), Малайзія, Сінгапур.

Практична частина. Опрацювання джерел із теми. Складання схеми «Основні етапи деколонізації країн Південно-Східної Азії». Порівняння шляхів політичного й економічного розвитку країн Південно-Східної Азії після здобуття незалежності.

3.2. Країни Африки (6 год)

Теоретична частина. Поняття «панафриканізм». Визвольні рухи в Африці. Проголошення незалежності Гани. Джомо Кеніата. Боротьба за незалежність в Алжирі. Війна в Конго та Анголі. Народний рух за визволення Анголи. Європейська постколоніальна політика в Африці. Громадянська війна в Нігерії. Південна Африка в умовах апартеїду. Африканський національний конгрес. Боротьба за демократію. Проголошення незалежності ПАР.

Практична частина. Створення короткого біографічного словника діячів визвольного руху Африки. Семінар «Політичний розвиток Африки у постколоніальний період».

3.3. Визвольні рухи у Європі (9 год)

Теоретична частина. Радянська політика у Центральній і Східній Європі. Десталінізація. Угорська революція 1956 р. Режим чорних полковників у Греції, його повалення. Революція гвоздик у Португалії. Оксамитові революції в Європі. Розпад Чехословаччини. Румунська революція. Розпад Югославії. Косовська війна. Перебудова і політика гласності в СРСР. Розпад СРСР. Утворення незалежних держав. Наслідки радянського / советського окупаційного режиму. Проблема декомунізації та дерадянзації.

Практична частина. Складання лінії часу із зазначенням основних подій демократичних рухів європейських країн. Обговорення проблемного питання «Вплив радянського / советського минулого на Україну доби незалежності». Порівняння шляхів визволення різних країн зі сфери радянського політичного і культурного впливу. Перегляд документальних фільмів із теми, обговорення.

Розділ 4. Сучасний світ (33 год)

4.1. Світова політика сучасності (12 год)

Теоретична частина. Світ в епоху глобалізації. Роль міжнародних організацій (ООН, СОТ, МВФ, Світовий банк тощо). Проекти міжнародної інтеграції. Розширення Європейського Союзу у 2004 році та подальші його перспективи. Інтеграційні проекти у Північній Америці (NAFTA, USMCA), Азії (АПЕС). Китай у міжнародній політиці. «Пояс і шлях». Шанхайська організація співробітництва та BRICS. Політика КНР щодо Гонконгу і Тайваню. Політичні й військові конфлікти в сучасному світі. Ісламістські рухи та міжнародний тероризм. Події 11 вересня 2001 року. Війни в Іраку й Афганістані на початку XXI ст. «Арабська весна». Конфлікти в Лівії, Сирії, Ємені тощо. Роль Ірану в сучасних військових конфліктах. Розбудова тоталітарних режимів на пострадянських теренах. Росія та Білорусь,

країни Кавказу і Центральної Азії. Російсько-українська війна як початок нового глобального протистояння демократій і тоталітарних режимів.

Практична частина. Опрацювання джерел і обговорення обраних цитат десяти політичних діячів сучасності (на вибір). Обговорення питання сприйняття різних конфліктних ситуацій на прикладі одного з військових протистоянь XXI століття з позицій її безпосередніх та опосередкованих учасників, з'ясування їх ролей у розв'язанні, вирішенні конфлікту. Створення фотонарису про сучасні глобальні суспільно-політичні проблеми з використанням інтернет-джерел.

4.2. Економічні й демографічні процеси (9 год)

Теоретична частина. Глобальна економіка. Транснаціональні корпорації та їх вплив на розвиток людства. Світові економічні кризи на початку XXI ст. Вплив технологій на розвиток економіки. Населення світу: географічне розміщення, демографічна характеристика, основні тенденції розвитку. Старіння населення розвинених країн. Напрями міграційних рухів. Міграційна криза в ЄС та США. Китай: від обмежень народжуваності до демографічної кризи. Глобальна епідемічна ситуація. Пандемія COVID-19.

Вплив економічного та демографічного зростання на навколишнє середовище. Глобальні проблеми людства у доповідях Римського клубу. Екологічні катастрофи початку XXI ст. Глобальні зміни клімату й шляхи боротьби з ними. «Зелений перехід» і «зелений колоніалізм». Нові форми нерівності.

Практична частина. Складання схеми «Основні економічні кризи XXI століття», зазначення їх причин і наслідків. Складання діаграми чисельності населення світу на початку XXI століття. Збирання інформації, аналізування соціально-демографічної статистики, здійснення порівняння особливостей демографічного розвитку різних країн. Підготовка відеоролика на тему «Глобальні економічні й соціальні проблеми людства в сучасній Україні». Обговорення питання «Енвіронменталізм як соціальний рух сучасності».

4.3. Наука, культура і технології (12 год)

Теоретична частина. Нові концепції соціального розвитку. Інформаційне, або постіндустріальне суспільство. Культура споживання і сталий розвиток. Четверта науково-технічна революція. Фундаментальні відкриття у природничих науках і медицині. Освоєння космосу. Урбанізація та містобудування. Комп'ютеризація та поширення інтернету. Цифровізація повсякдення. Розвиток глобальних комунікацій і транспорту. Роль технологічних стартапів. Розвиток штучного інтелекту. Вплив технологій

на суспільство. Наука і технології в демократичних і тоталітарних державах. Розвиток гуманітарного знання. Ідеї постмодернізму. Сучасне мистецтво. Масова культура (спорт, музика, кіно, мода, їжа тощо). Релігії в сучасному світі. Глобалізація, вестернізація та проблема збереження культурного різноманіття.

Практична частина. Створення карти культурних впливів. Розгляд кейсу «Мандрівка українського "Щедрика" Миколи Леонтовича». Створення віртуальної виставки або каталогу картин одного з сучасних митців. Дискусія на тему «Макдональдизація як частина повсякденних практик сучасності». Підготовка доповіді «Світові зв'язки» (на прикладі досвіду власної родини або знайомих). Обговорення питання «Вплив сучасних технологій на суспільство». Складання переліку «10 найважливіших винаходів сучасності». Оксфордські дебати на тему «Масова культура vs елітарна культура».

Розділ 5. Організація науково-дослідницької діяльності (72 год)

5.1. Засади наукового пізнання і дослідження (15 год)

Теоретична частина. Наука як система знань і уявлень. Поняття наукової комунікації, її види. Теоретичний та емпіричний рівні наукового пізнання в історичних дослідженнях. Загальні засади академічної культури, її компоненти. Принципи академічної доброчесності. Авторське право і правила використання інтелектуальної власності. Посилання й цитування. Методологія та методи історичних досліджень. Загальнонаукові, міждисциплінарні, історичні методи. Джерела й історіографія дослідження. Класифікація історичних джерел. Методи аналізу історичних джерел. Засади роботи з науковою літературою.

Практична частина. Обговорення питання «Цінності академічної культури». Семінар-тренінг з академічної доброчесності. Семінар «Теорія й методологія історичних досліджень». Виконання практичних завдань. Зустріч з науковцями для обговорення теми «Наукова робота з історії: практичні поради».

5.2. Етапи наукового дослідження й презентування результатів (57 год)

Теоретична частина. Наукове історичне дослідження, його компоненти. Основні тенденції сучасних досліджень зі всесвітньої історії. Тема дослідження, її актуальність. Вимоги до наукових текстів. Мова і стиль наукового тексту. Види наукових досліджень. Анотація, тези, доповідь, наукова стаття, рецензія тощо. Мета й завдання дослідження. Предмет і об'єкт. Хронологічні межі. Територіальні межі. Новизна. Теоретичне й практичне значення роботи. Висновки дослідження. Вимоги до оформлення науко-

вого дослідження. Список використаних джерел і літератури. Додатки. Редагування тексту науково-дослідницької роботи. Апробація результатів. Правила ведення дискусії.

Практична частина. Ознайомлення з актуальними напрямками дослідницького пошуку зі всесвітньої історії. Обрання теми дослідження. Складання плану роботи. Розкриття рівня актуальності дослідження. Формулювання мети й завдань. Визначення методики та дослідницьких методів. Формування інформаційної бази дослідження. Здійснення аналізу історіографії. Опрацювання джерельної бази. Аналізування й систематизування зібраних матеріалів. Написання змістових частин науково-дослідницької роботи. Узагальнення результатів дослідження, їх обґрунтування, формулювання висновків. Оформлення посилань і списку використаних джерел і літератури. Підготовка анотації, доповіді, наукової рецензії. Розроблення презентації та постера. Тренінг «Підготовка до представлення науково-дослідницької роботи». Оприлюднення результатів науково-дослідницької роботи під час наукових заходів (конференції, круглого столу, конкурсу тощо). Обговорення виступів.

Підсумок (3 год)

Практична частина. Підбиття підсумків роботи гуртка (секції) упродовж року. Аналіз науково-дослідницьких досягнень вихованців. Поради й рекомендації щодо подальшої науково-дослідницької діяльності.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

У вихованців мають сформуватися такі компетентності:

- *пізнавальна:* володіння знаннями й поняттями зі світової історії; здатність орієнтуватися у соціально-історичному просторі; розуміння історичних контекстів; здатність характеризувати події, явища та процеси світової історії;
- *практична:* опанування принципів і методів дослідження з історії; здатність добирати інформацію, історичні джерела зі світової історії, критично осмислювати їх, використовувати для здійснення науково-дослідницького проєкту і розв'язання його завдань; уміння локалізувати події, явища і процеси у часі, порівнювати їх, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; здатність аргументувати власну думку;
- *творча:* застосування творчих здібностей, самостійного підходу у науково-дослідницькій роботі; здатність до реалізації поставлених завдань, їх розв'язання та презентування результатів науково-дослідницької діяльності;

- *громадянська і соціальна*: формування громадянської свідомості; розуміння демократичних цінностей, використання загальноприйнятих засад суспільної комунікації; цінування культурного і міжнаціонального різноманіття.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ОБЛАДНАННЯ

Обладнання, прилади, наочність	Кількість, шт.
Комп'ютер чи ноутбук	1
Мультимедійний проєктор	1
Принтер	у разі потреби
Копіювальний апарат	у разі потреби
Пристрій для аудіо-, фото- й відеофіксації	у разі потреби
Мультимедійна дошка	у разі потреби
Сканер	у разі потреби
Папір друкарський, 500 арк.	1 пакування
USB-флешнакопичувач	1
Теки	у разі потреби

СПИСОК ОСНОВНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берд М. Історія Давнього Риму / пер. з англ. О. Дем'янчук. Київ : ВООКСНЕФ ; Форс Україна, 2019. 478 с.
2. Блек Д. Історія світу від найдавніших часів до сьогодення. Харків : Vivat, 2022. 256 с.
3. Дейвіс Н. Європа: історія. Київ : Основи, 2001. 1463 с.
4. Історія в термінах і поняттях : довідник. Вишгород : ПП Сергійчук М. І., 2014. 732 с.
5. Історія європейської цивілізації. Близький Схід / за ред. Умберто Еко. Харків : Фоліо, 2020. 1039 с.
6. Історія європейської цивілізації. Варвари. Християни. Мусульмани / за ред. Умберто Еко. Харків : Фоліо, 2022. 698 с.
7. Історія європейської цивілізації. Греція / за ред. Умберто Еко. Харків : Фоліо, 2015. 862 с.
8. Історія європейської цивілізації. Рим / за ред. Умберто Еко. Харків : Фоліо, 2014. 1102 с.
9. Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Експедиції. Торгівля. Утопії / за ред. Умберто Еко. Харків : Фоліо, 2020. 700 с.

10. Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Замки. Торговці. Поети / за ред. Умберто Еко. Харків : Фоліо, 2018. 762 с.
11. Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Собори. Лицарі. Міста / за ред. Умберто Еко. Харків : Фоліо, 2018. 665 с.
12. Історія міжнародних відносин під час Другої світової війни (1939–1945 роки) : навч. посібник. Київ ; Ніжин : Лисенко М. М., 2010. 315 с.
13. Країни Азії та Африки (XX — поч. XXI ст.) : біогр. довід. / упоряд. О. Ковальков. Харків : Озеров Г. В., 2022. 599 с.
14. Країни світу і Україна : енциклопедія. Київ : Фенікс, 2017. Т. 1 : Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа / наук. ред. А. Г. Бульвінський. 562 с.
15. Крижанівський О. Історія Стародавнього Сходу. Київ : Либідь, 2002. 592 с.
16. Ліндсі Д. Коротка історія культури: від первісного суспільства до доби Відродження. Київ : Мистецтво, 2020. 432 с.
17. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник / І. С. Добронравова, О. В. Руденко, Л. І. Сидоренко та ін. ; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с.
18. Поліхун Н. І. Як стати дослідником : навчально-методичний посібник для учнів. Київ : ТОВ «Праймдрук», 2012. 223 с.
19. Поп Ю. І. Нова історія країн Азії і Африки (XVI — початок XX ст.) : підручник. Київ : ВЦ Академія, 2012. 376 с.
20. Реміні Роберт В. Коротка історія США / пер. з англ. І. Андрущенко. Харків : Vivat, 2022. 492 с.
21. Рубель В. А. Історія середньовічного Сходу : курс лекцій. Київ : Либідь, 1997. 462 с.
22. Рубель В. А. Історія цивілізацій доколумбової Америки. Київ : Либідь, 2005. 503 с.
23. Рубель В. А. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність. Київ : Аквілон-Прес, 1997. 256 с.
24. Снайдер Т. Криваві землі. Європа між Гітлером та Сталіним / пер. з англ.: М. Климчук, П. Грицак. Київ : Грані-Т, 2011. 447 с.
25. Ставнюк В. Історія Давньої Греції. Чернівці : Місто, 2022. 551 с.
26. Терехова Л. Путівник з академічної доброчесності для позашкільля. Київ : Американські Ради з міжнародної освіти за підтримки Посольства США в Україні, 2022. 86 с.
27. Фартінг С. Історія мистецтва. Від найдавніших часів до сьогодення. Харків : Vivat, 2023. 576 с.
28. A Dictionary of World History. Third Edition. Oxford : Oxford University Press, 2015. 740 p.

29. Black J. A Century of Conflict: War, 1914–2014. Oxford : Oxford University Press, 2015. 223 p.
30. Duroselle J.-B. Europe: a History of Its People. Penguin Books, Limited, 2023. 653 p.
31. New Oxford World History. Series. Oxford and New York : Oxford University Press, 2008–2021.

СПИСОК ДОДАТКОВИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / пер. В. Морозова. Київ : Критика, 2001. 272 с.
2. Арендт Х. Джерела тоталітаризму / пер. з англ.: В. Верлока, Д. Гончарова. Київ : Дух і літера, 2005. 584 с.
3. Бжезінський З. Велика Шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / пер. з англ. О. Фешовець. Львів ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. 236 с.
4. Герст Д. Найкоротша історія Європи / пер. з англ. А. Вовченко. Київ : Наш Формат, 2021. 230 с.
5. Голубко В., Войтович Л. Історія війн і військового мистецтва : у 3-х т. Харків : Фоліо, 2017.
6. Гордіс Д. Історія відродження нації / пер. з англ. М. Климчук. Київ : Наш формат, 2021. 414 с.
7. Дзяк Г. В., Перцева Т. О., Васильєва Т. Л., Хомазюк Т. А. Витоки і традиції лікування в пазлах всесвітньої історії: від давнини до середньовіччя. Дніпро : Герда, 2022. 192 с.
8. Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / пер. Є. Марічев. Київ : Основи, 1999. 903 с.
9. Іналджик Г. Османська імперія. Класична доба 1300–1600 / пер. з англ. О. Галенко. Київ : Критика, 1998. 286 с.
10. Історія європейської ментальності / за ред. П. Дінцельбахера; пер. з нім. В. Кам'янець. Львів : Літопис, 2004. 720 с.
11. Історія цивілізації. Україна. Харків : Фоліо, 2020. Т. 1 : Від кіммерійців до Русі (X ст. до н. е. — IX ст.) / упоряд. М. Відейко. 585 с.
12. Історія цивілізації. Україна. Харків : Фоліо, 2021. Т. 2 : Від Русі до Галицького князівства (900–1256) / упоряд. О. Черненко. 589 с.
13. Казакевич Г. Східні кельти: культури, ідентичності, історіографічні конструкції. Київ ; Вінниця : Нілан, 2015. 357 с.
14. Кіссинджер Г. Дипломатія / пер. з англ.: М. Гоцацюк, В. Горбатько. Київ : Вид. група КМ-БУКС, 2018. 930 с.
15. Кіссинджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті / пер. з англ. Н. Коваль. Київ : Наш Формат, 2017. 319 с.

16. Коваленко О. Самурайські хроніки. Ода Нобунаґа. Київ : Дух і Літера, 2013. 960 с.
17. Плохій С. Ядерне безумство. Історія Карибської кризи / пер. з англ. Р. Клочко. Харків : КСД, 2023. 367 с.
18. Попович М. Червоне століття. Київ : АртЕк, 2005. 888 с.
19. Роудс Д. Ф. Історія Громадянської війни в США. 1861–1865 / пер. з англ. І. Бігун. Київ : Пропала грамота ; Олексій Бешуля, 2020. 482 с.
20. Сміт Е. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія / пер. з англ. Р. Феценко. Київ : К.І.С., 2004. 170 с.
21. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь. 1569–1999 / пер. з англ.: А. Котенко, О. Надтока. Київ : Дух і Літера, 2016. 460 с.
22. Снайдер Т. Чорна земля. Голокост як історія та застереження. Київ : Медуза, 2017. 400 с.
23. Холодна війна (1946–1991 рр.) : документи і матеріали / упоряд. О. І. Овчаренко. Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2013. 535 с.
24. Шульце Г. Історія Німеччини / пер. з нім. О. Насик. Київ : Наука, 2010. 274 с.
25. Empires and Encounters, 1350–1750 / ed. W. Reinhard. Cambridge : the Belnap Press of Harvard University Press, 2015. 1152 p.
26. New Oxford World History of Empire / ed. by P. F. Bang, C. A. Bayly, W. Scheidel. Volume 1–2. Oxford : Oxford University Press, 2020.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Музейний портал. URL: <https://museum-portal.com/> (дата звернення: 15.01.2024).
2. Château de Versailles. URL: <https://www.chateauversailles.fr/> (дата звернення: 15.01.2024).
3. Digital Public Library of America. URL: <https://dp.la/> (дата звернення: 15.01.2024).
4. Europeana Collections. URL: <https://www.europeana.eu/en/collections> (дата звернення: 15.01.2024).
5. Google Arts & Culture. URL: <https://artsandculture.google.com/?hl=uk> (дата звернення: 15.01.2024).
6. Historiana. URL: <https://historiana.eu/> (дата звернення: 15.01.2024).
7. Library of Congress. URL: <https://www.loc.gov/> (дата звернення: 15.01.2024).
8. The British Museum. URL: <https://www.britishmuseum.org/> (дата звернення: 15.01.2024).

О. М. Казакевич

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «АРХЕОЛОГІЯ»

ОСНОВНИЙ І ВИЩИЙ РІВНІ

«Схвалено для використання в освітньому процесі»

*Рішення експертної комісії з позашкільної освіти від 19.06.2024
(протокол № 2)*

*Зареєстровано у Каталозі надання грифів навчальній літературі
та навчальним програмам за № 8.0056-2024*

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Археологія вивчає культури минулого та давні періоди історії під час дослідження матеріальних слідів життя й діяльності людини, знайдених у результаті розкопок, а також конструює інтерпретаційний опис минулого після докладного вивчення й аналізу артефактів в історичному контексті. Знання найдавнішого періоду історії й культури, суспільного життя, змін соціальних структур, побуту, економіки, розвитку технологій, релігії та мистецтва, взаємодії людини з довкіллям сприяє формуванню відповідального ставлення до історичних об'єктів, світової та вітчизняної археологічної і культурної спадщини, її збереженню й поцінюванню, розумінню сучасних процесів глобалізації та культурного обміну.

Навчальна програма з позашкільної освіти дослідницько-експериментального напрямку «Археологія» спрямована на поглиблення археологічних знань, ознайомлення з теорією та методами археологічних досліджень, науковими підходами та сучасними концепціями археології, розвиток практичних навичок роботи з археологічними джерелами й науковою літературою, проведення наукових археологічних досліджень.

Мета програми — формування у вихованців предметних і ключових компетентностей у процесі науково-дослідницької діяльності в галузі археології.

Основні **завдання** полягають у формуванні таких компетентностей:

- *пізнавальної*: розвивати навички пізнання об'єктивної дійсності для накопичення досвіду розв'язання завдань науково-дослідницької діяльності в галузі археології; здійснювати продуктивну пізнавальну діяльність на основі інтеграції знань, умінь і навичок, різних способів діяльності, використання власного досвіду та творчого потенціалу; опанувувати наукові терміни й поняття; набувати знань з археології, умінь орієнтуватися

в основних історичних процесах, подіях і явищах давнини, здатності розуміти їх причини, контекст, взаємозв'язок з наступними історичними періодами;

- *практичної*: формувати практичні вміння і навички досліджувати, інтерпретувати археологічний матеріал, застосовувати сучасні теоретичні підходи й методи вивчення історичних явищ і процесів за археологічними джерелами для проведення науково-дослідницької роботи, сприяти збереженню історико-культурної й археологічної спадщини, використовувати інформаційні та комунікаційні технології;

- *творчої*: розвивати творчі здібності й нахили; розширювати досвід творчої діяльності з археології; формувати навички застосування творчого підходу у науково-дослідницькій діяльності, реалізації дослідження та презентуванні його результатів;

- *громадянської й соціальної*: формувати громадянську відповідальність, виявляти повагу до культур і традицій інших народів; розвивати навички конструктивної співпраці, розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей, обстоювання своєї громадянської позиції щодо локальних і глобальних суспільних проблем.

Навчальна програма забезпечує міжпредметні зв'язки зі всесвітньою історією, історією України, географією, біологією, екологією, громадянською освітою тощо.

З огляду на специфіку програми освітній процес організовується з використанням різних форм і методів роботи з вихованцями закладів позашкільної освіти. Зміст програми розроблено згідно з принципами науковості, індивідуального підходу, синтезу інтелектуальної й практичної діяльності.

Для організації роботи використовуються різні методи (словесні, практичні, пояснювально-ілюстративні, частково-пошукові, інтерактивні) та засоби (друковані, інформаційні, візуальні, технічні) навчання. Індивідуальна робота з вихованцями охоплює консультації щодо науково-дослідницької діяльності.

Програмою передбачено проведення лекційних і практичних занять, семінарів, круглих столів, навчальних ігор, вікторин, екскурсій, дискусій, виконання творчих завдань (робота з картою, створення каталогів, фотонарисів, плакатів, складання ліній часу, таблиць, схем тощо), підготовку науково-дослідницької роботи тощо.

Організація освітнього процесу за навчальною програмою може відбуватися з використанням очної, дистанційної та змішаної форм навчання.

Програма призначена для роботи з вихованцями віком 13–17 років, які навчаються в гуртках і секціях дослідницько-експериментального напрямку.

Навчальна програма розрахована на два роки навчання:

1-й рік — основний рівень — 144 год на рік (4 год на тиждень);

2-й рік — вищий рівень — 216 год на рік (6 год на тиждень).

Перший рік навчання передбачає опанування основних теоретичних питань з археології, вивчення археології стародавнього світу і давньої України, особливостей розвитку давніх культур, основних етапів становлення соціальних і політичних інститутів, еволюції технологічних досягнень, засад проведення науково-дослідницької діяльності та підготовку науково-дослідницької роботи.

Другий рік навчання охоплює опанування сучасних концепцій, методів і тенденцій розвитку археології, вивчення археології доби середньовіччя і раннього нового часу, проведення науково-дослідницької діяльності в галузі археології.

Формами контролю за результативністю навчання є виконання практичних і творчих завдань, підготовка доповідей, презентацій, написання наукових есе, участь у дискусіях, наукових заходах (конференціях, круглих столах тощо), захист науково-дослідницької роботи.

Індивідуальні заняття проводять відповідно до Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 11.08.2004 р. № 651 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 10.12.2008 р. № 1123).

Основний рівень, перший рік навчання НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
Вступ	2	—	2
Розділ 1. Вступ до археології	13	11	24
1.1. Археологія як наука про минуле	3	3	6
1.2. Історія археологічної науки	4	4	8
1.3. Методи археологічних досліджень	6	4	10
Розділ 2. Археологія стародавнього світу	22	20	42
2.1. Палеоліт	4	4	8
2.2. Мезоліт	2	2	4
2.3. Неоліт	4	4	8
2.4. Доба міді та бронзи	6	4	10

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
2.5. Доба заліза	6	6	12
Розділ 3. Археологія давньої України	10	16	26
3.1. Епоха каменю на території України	2	4	6
3.2. Енеолітичні культури України	2	2	4
3.3. Доба бронзи в Україні	2	2	4
3.4. Рання залізна доба в Україні	2	4	6
3.5. Археологічні пам'ятки античного Північного Надчорномор'я	2	4	6
Розділ 4. Організація науково-дослідницької діяльності	16	32	48
4.1. Наука й етика наукової роботи	4	4	8
4.2. Етапи підготовки науково-дослідницької роботи	8	22	30
4.3. Презентування науково-дослідницької роботи	4	6	10
Підсумок	—	2	2
Разом	63	81	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год)

Теоретична частина. Мета, завдання та план роботи гуртка (секції) на навчальний рік. Організаційні питання. Рекомендовані інформаційні наукові джерела.

Розділ 1. Вступ до археології (24 год)

1.1. Археологія як наука про минуле (6 год)

Теоретична частина. Предмет археології. Типи й види археологічних джерел. Основні терміни й поняття з археології. Археологічна культура. Поняття «культурний шар». Культурно-хронологічний горизонт. Археологічна спадщина світу й України. Археологічний об'єкт. Охорона археологічної спадщини. Пам'ятки археології. Превентивна та рятувальна археологія. Проблема «чорних археологів». Професійна етика археолога.

Практична частина. Складання словника базових археологічних термінів і понять. Відвідування місця проведення археологічних розко-

пок (за наявності). Творче завдання «Археологія в новинах», огляд сайтів і пошук інформації про нещодавні археологічні відкриття і знахідки, обговорення результатів роботи. Наукове есе (тема на вибір): «Про що розповідають пам'ятки матеріальної культури», «Археологічні артефакти як свідки подій».

1.2. Історія археологічної науки (8 год)

Теоретична частина. Основні етапи становлення археологічної науки. Ранні археологічні розкопки. Видатні археологічні відкриття та постаті на зорі становлення археологічної науки. Генріх Шліман. Артур Еванс. Говард Картер. Володимир Антонович. Вікентій Хвойка. Систематизація й упорядкування археологічних знахідок, створення археологічних колекцій. Еволюціонізм і дифузійнізм в археології. Культурно-історичний підхід в археології. Сучасні центри археологічних досліджень світу й України.

Практична частина. Робота з пошуку інтернет-джерел для створення фотонарису «Археологічні відкриття ХХ–ХХІ століття». Робота з науковою літературою, виписування цитат про історію археологічних досліджень. Підготовка доповідей «Видатні археологи світу та України» (на вибір), виступи, обговорення. Віртуальні подорожі до археологічних музеїв світу й України.

1.3. Методи археологічних досліджень (10 год)

Теоретична частина. Археологічна періодизація. Стратиграфія. Типологічний метод. Статистичний метод. Методи археологічних датувань. Відносна й абсолютна хронологія. Використання природничо-наукових методів датування. Форми та види археологічних досліджень. Польові археологічні дослідження. Методика польових археологічних досліджень. Археологічна розвідка. Археологічні розкопки. Недеструктивні методи дослідження. Польова документація (креслення, фото- та відеоматеріали, польові щоденники, польові описи, рисунки й фотографії знахідок). Камеральне опрацювання археологічного матеріалу. Рисунок. Графічне відтворення. Фото артефакту. Експериментальна археологія. Методи моделювання в археологічних дослідженнях. Археологічна інтерпретація. Археологічний звіт. Реставрація археологічних пам'яток.

Практична частина. Семінар «Основні методи археологічних досліджень». Обговорення питання «Хронологічні індикатори археологічних періодів». Замальовка керамічного матеріалу чи інших артефактів (за наявності).

Розділ 2. Археологія стародавнього світу (42 год)

2.1. Палеоліт (8 год)

Теоретична частина. Періодизація кам'яної доби. Антропогенез. Палеоантропи та їх історична доля. Поява й експансія *homo sapiens*. Культурні комплекси доби палеоліту. Взаємодія людини з природним середовищем. Адаптація до природно-кліматичних умов. Оброблення кременю. Економічні засади господарювання. Розвиток технологій. Композитні знаряддя. Суспільна організація. Розвиток соціальних інститутів. Палеолітичне мистецтво. Наскельні малюнки франко-кантабрійських печер і спроби їх інтерпретації. Пам'ятки «портативного» мистецтва. Форми давніх вірувань і світоглядних уявлень.

Практична частина. Позначення на карті місць найбільш раннього заселення людиною. Підготовка доповідей / презентацій (тема на вибір): «Сучасні концепції походження людини», «Синантроп», «Ранні археологічні культури Африки», «Найдавніші археологічні культури Америки», «Локальні особливості палеолітичного мистецтва», «Палеолітичні Венери: територіальне поширення і специфіка»; виступи, обговорення. Створення плаката «Харчовий раціон палеолітичної людини». Робота в групах: створення лепбука «Природне середовище і суспільство доби палеоліту».

2.2. Мезоліт (4 год)

Теоретична частина. Мезоліт, його загальна характеристика. Екологічні чинники розвитку первісних суспільств за доби мезоліту. Матеріальна культура і господарство. Мисливська криза. Одомашнення диких тварин. Мезолітичні комплекси. Винаходи епохи мезоліту. Лук і стріла як зброя дистанційної дії. Суспільна організація. Мезолітичне мистецтво.

Практична частина. Робота з картою, позначення основних археологічних комплексів світу доби мезоліту із зазначенням хронології. Інтелектуальна гра «Мезоліт Європи». Обговорення проблемних питань «Розвиток соціальних відносин у суспільстві кам'яної доби», «Чи існував насправді матриархат?», «Білінгенська катастрофа і її наслідки».

2.3. Неоліт (8 год)

Теоретична частина. Передумови неолітичної революції. Неолітична революція і її регіональна специфіка. Шляхи й моделі неолітизації. Поява землеробства і скотарства. Культури Родючого півмісяця. Суспільство ранніх скотарсько-землеробських культур. Неолітичні культури Європи, Азії та Африки: спільні та відмінні ознаки. Винайдення нових засобів організації виробництва і побуту. Обмін сировиною та виробами. Формування нових соціальних відносин. Будинки й поселення. Ранні форми протоміських поселень

у Східній Анатолії (Чатал-Гююк, Хаджилар). Культурний центр Гебеклі-Тепе. Розвиток технологій. Кераміка. Ткацтво. Колісний транспорт. Весла. Лижі. Санки. Пам'ятки мистецтва неоліту. Протописемність.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій (тема на вибір): «Доба неоліту на території... (європейська країна на вибір)», «Довгі будинки: локалізація й особливості будівництва», «Родючий півмісяць в добу неоліту», «Іберо-мавританська культура», «Неолітичні культури Китаю»; виступи, обговорення. Створення колажів «Культура Дзюмон в Японії», «Культури долини Інду». Розроблення кросворда «Неолітизація Європи». Написання есе «Неолітичний спосіб життя». Виконання тестових завдань.

2.4. Доба міді та бронзи (10 год)

Теоретична частина. Загальна характеристика енеоліту (халколіту). Періодизація доби міді та бронзи. Основні археологічні культури Європи бронзової доби: ямна, шнурової кераміки (бойових сокир), келихів, унетицька, курганних поховань, полів поховальних урн. Способи добування й оброблення міді. Технологія виробництва й оброблення бронзи. Асортимент бронзових речей. Економічні, соціальні й культурні зміни, пов'язані з використанням металів. Розвиток торгівлі та шляхів сполучення. Поява колісного транспорту. Мореплавання. Вождівство як форма політичної організації. Фермерські суспільства. Реміснична спеціалізація. Ритуальні практики. Мегалітичні споруди. Міграції населення за доби бронзи. Археологічні культури Старої Європи. Індоевропейська проблема та курганна гіпотеза. Поява державних утворень, писемності й монументальної архітектури. Поняття «цивілізація» та її ознаки. Археологія міських центрів Месопотамії. Єгипет за доби неоліту і бронзи. Археологія Мінойського Криту та Мікен.

Практична частина. Позначення на лінії часу основних винаходів та інновацій різних періодів кам'яної доби й епохи міді-бронзи. Інтелектуальна гра «Найдавніші міста світу (за археологічними даними)». Підготовка доповідей (тема на вибір): «Суспільство давньої Месопотамії за даними археології», «Видатні археологічні пам'ятки Давнього Єгипту»; виступи, обговорення. Складання схеми «Інновації в технологіях мідно-бронзової доби, їх вплив на побут і господарювання». Розроблення мультимедійних презентацій (тема на вибір): «Стоунхендж – найвідоміша мегалітична пам'ятка світу», «Підземні споруди доби бронзи», «Період Шань-Інь в історії та археології Китаю», «Дівчина з Егтведу».

2.5. Доба заліза (12 год)

Теоретична частина. Загальна характеристика доби. Періодизація доби заліза. Гальштатський і латенський періоди. Інновації в металургії

й опанування залізоробного виробництва. Значення відкриття заліза. Ковальська справа. Основні центри видобування заліза. Винаходи й інновації доби. Археологічні культури та їх відображення у писемних джерелах. Кельти. Фракійці. Германці. Ібери. Системи політичної влади. Соціальні структури. Розвиток торгівлі. Міграції населення. Поселення. Житлобудівництво. Побут. Озброєння і військова справа. Ювелірна справа. Археологія Давньої Греції й Італії. Античне місто (за даними археологічних розкопок). Сільське господарство і ремісничє виробництво. Антична кераміка. Металургія та металооброблення в античному світі. Розвиток технологій. Торгівля і монетний обіг. Археологія греко-римського мистецтва. Релігійні уявлення. Римський період в археології: основні особливості. Археологія доби міграцій (Великого переселення народів). Археологічні пам'ятки Індії та Китаю I тисячоліття до н. е. — перших століть нашої ери.

Практична частина. Позначення на карті основних міграційних процесів за доби заліза та в епоху античності. Позначення на лінії часу основних винаходів та інновацій залізного віку. Опрацювання інформаційних джерел і аналіз регіональних особливостей археологічних культур світу доби заліза (на вибір). Перегляд, обговорення фрагментів фільмів про добу заліза. Робота в групах: виготовлення електронного інформаційного каталогу або лепбука «Археологічні пам'ятки еллінів, етрусків, римлян» (на вибір).

Розділ 3. Археологія давньої України (26 год)

3.1. Епоха каменю на території України (6 год)

Теоретична частина. Ранньопалеолітичні стоянки в Україні (Королеве, Лука-Врублівецька, Амвросіївка, Кіік-Коба, Заскельне VI, Рихта). Природно-кліматичні умови. Побут. Житлобудівництво. Полювання. Харчування. Суспільний устрій. Пам'ятки верхнього палеоліту (Амвросіївка, Велика Акаржа, Анетівка II, Мізин, Межиріч, Добриничівка та ін.). Осокорівська культура. Шан-Кобинська культура. Красноліська культура. Свідерська культура. Пам'ятки палеолітичного мистецтва на теренах України. Мезолітичне суспільство: устрій і господарство. Організація полювання і рибальства. Археологічні культури мезоліту (кукрецька, гребениківська, донецька тощо). Кам'яна Могила. Неолітичні археологічні культури. Розвиток землеробства і скотарства: локальна специфіка.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій на тему «Археологічні культури епохи каменю на території України» (на вибір), виступи, обговорення. Збирання інформації, опрацювання джерел та порівняння житлобудівництва палеолітичної доби на території України й світу. Позначення на карті України неолітичних археологічних культур

із зазначенням характерних для них особливостей. Створення колажу «Культура та мистецтво населення кам'яної доби на території України».

3.2. Енеолітичні культури України (4 год)

Теоретична частина. Енеолітичні культури Старої Європи: попередники та сусіди Трипілля. Спільнота Кукутені-Трипілля: локалізація і проблема походження. Відкриття трипільської культури. Міграції та культурні взаємодії. Поселення кукутень-трипільської культури: господарство і побут, житло, керамічне виробництво. Протоміста: Майданецьке, Тальянки, Доброводи та Небелівка. Печера Вертеба. Розвиток мистецтва. Способи декорування й орнаменти. Розписна кераміка: технологія виробництва, основні художні мотиви. Трипільська глиняна пластика. Інтерпретації знакової системи мистецтва трипільської культури.

Практична частина. Вікторина «Трипільська культура як історико-археологічний феномен». Тематична екскурсія або віртуальна подорож до історичного / краєзнавчого музею «Артефакти трипільської культури».

3.3. Доба бронзи в Україні (4 год)

Теоретична частина. Доба бронзи в Україні. Особливості бронзової доби в Україні, хронологічні періоди. Середньостогівська, ямна, катакомбна, зрубна, ґава-голіградська культури. Бронзоліварне виробництво: регіональна специфіка. Розвиток степової архітектури та скульптури. Керносівський ідол. Кургани. Соціальна структура. Засади господарювання (землеробство, скотарство, полювання, промисли, розвиток технологій і виробництва). Колісний транспорт.

Практична частина. Опрацювання інформаційних джерел і складання таблиці про спільне й відмінне в археологічних культурах доби бронзи за характеристиками (назва, ареал поширення, основні пам'ятки, поселення, житлобудівництво, напрями господарювання, кераміка, характерні вироби, інструменти). Складання плану доповіді на тему «Степова курганна археологія доби бронзи». Створення мультимедійної презентації «Степова монументальна скульптура».

3.4. Рання залізна доба в Україні (6 год)

Теоретична частина. Рання залізна доба в Україні: її специфіка, хронологія та періодизація. Населення України залісної доби (за даними писемних джерел). Землеробські, кочові й напівкочові спільноти. Археологічні культури ранньої залісної доби. Археологія киммерійців. Скіфи (за археологічними джерелами). Поховальні пам'ятки. Кургани Лита Могила, Куль-Оба, Гайманова Могила, Товста Могила та ін. Скіфські городища. Демографічні процеси. Взаємодія осілого та кочового населення. Економічне

життя. Розвиток торгівлі. Соціальні інститути. Взаємини скіфів з античними містами. Війна скіфів з персами. Військова справа. Матеріальна культура. Мистецтво. Звіриний стиль і «скіфське золото». Релігійні уявлення. Пізньоскіфська культура. Таври. Сармати: проблема походження, основні ознаки матеріальної та духовної культури. Гальштатська і латенська культури. Кельти на Закарпатті. Поселення Галіш-Ловачка. Вплив кельтів на розвиток археологічних культур на схід і північ від Карпат.

Практична частина. Пошук інформації про археологічні культури й пам'ятки доби раннього залізного віку на території вашої місцевості. Опрацювання джерел, виконання дослідницького завдання «Знахідки імпорту на території України доби раннього залізного віку: реконструкція системи взаємозв'язків за археологічними джерелами». Обговорення питань «Ранній залізний вік Криму», «Гальштатські й латенські пам'ятки на території України». Семінар «Культура, побут і мистецтво кіммерійців / скіфів / сарматів / таврів (за даними археології)».

3.5. Археологічні пам'ятки античного Північного Надчорномор'я (6 год)

Теоретична частина. Поняття «антична цивілізація», «антична археологія», «поліс», «хора», «варвари». Причини грецької колонізації Північного Надчорномор'я, періодизація. Історія археологічних досліджень античного Північного Надчорномор'я. Античні міста-держави на території України. Березанське поселення. Ольвія. Тіра. Херсонес. Боспорське царство. Пантікапей. Фанагорія. Політичні інститути. Особливості взаємодії грецького та «варварського» населення. Відносини надчорноморських міст з Середземномор'ям. Містобудування. Економічні й соціальні відносини. Торгівля. Розвиток сільського господарства. Некрополі. Повсякденне життя. Культура та мистецтво античних міст. Релігійні уявлення. Римський період у Північному Надчорномор'ї. Військова присутність Риму (вексилляції) і відносини з місцевим населенням. Занепад античних поселень в добу міграцій.

Практична частина. Створення інформаційного каталогу українських музеїв із зазначенням основних античних артефактів Північного Надчорномор'я, які містяться в їх колекціях. Обговорення проблемного питання «Археологічна спадщина України в умовах російсько-української війни». Круглий стіл «Археологія давньої України».

Розділ 4. Організація науково-дослідницької діяльності (48 год)

4.1. Наука й етика наукової роботи (8 год)

Теоретична частина. Наука. Функції науки. Наукові знання. Сутність наукового дослідження. Загальнонаукові методи досліджень. Методо-

логія та методи досліджень у галузі археології. Логіка наукового дослідження. Особливості наукового тексту. Наукова мова і стиль. Наукова етика. Академічна доброчесність: засади дотримання. Види порушень академічної доброчесності. Поняття «плагіат», його види. Правила цитування. Авторське право.

Практична частина. Семінар «Наукові методи в археологічних дослідженнях». Опрацювання кейсів із прикладами порушень академічної доброчесності. Наукове есе «Культура академічної доброчесності». Зустріч з фахівцями-археологами для обговорення особливостей проведення археологічних наукових досліджень.

4.2. Етапи підготовки науково-дослідницької роботи (30 год)

Теоретична частина. Сучасні напрями археологічних досліджень. Види наукових праць і специфіка їх підготовки. Етапи наукового дослідження. Актуальність теми. Формулювання мети й визначення завдань науково-дослідницької роботи. Предмет і об'єкт дослідження. Географічні / територіальні межі. Хронологічні межі. Методи історико-археологічних досліджень. Наукова література і джерельна база. Структурні частини науково-дослідницької роботи. Вступ, основна частина, висновки. Список використаних джерел. Вимоги до оформлення. Візуальні джерела, схеми, таблиці, додатки. Редагування наукового тексту.

Практична частина. Обрання теми дослідження. Обґрунтування актуальності. Окреслення мети й завдань науково-дослідницької роботи. Визначення предмета, об'єкта. Підготовка плану. Пошук і аналіз історіографічної бази. Опрацювання відібраних джерел наукового дослідження. Обрання методів дослідження. Систематизація зібраних матеріалів, їх опрацювання та узагальнення. Написання основних змістових частин науково-дослідницької роботи. Формулювання висновків. Оформлення списку використаних джерел і літератури, таблиць, схем, візуальних джерел, додатків тощо. Редагування тексту науково-дослідницької роботи.

4.3. Презентування науково-дослідницької роботи (10 год)

Теоретична частина. Наукова комунікація. Науковий діалог. Наукова дискусія. Форми апробації результатів наукових досліджень. Наукові заходи і конкурси. Види презентацій. Принципи підготовки презентації із застосуванням інформаційних технологій. Публічний виступ на науковому заході. Вимоги до доповіді й регламент. Постер. Вимоги до оформлення постера.

Практична частина. Тренінг з ораторського мистецтва «Публічний виступ». Оформлення візуального компонента оприлюднення результатів

дослідження (постера, презентації тощо). Підготовка доповіді, тез. Написання анотації. Захист науково-дослідницької роботи на конференції, присвяченій стану і розвитку археологічних досліджень.

Підсумок (2 год)

Практична частина. Підбиття підсумків роботи упродовж року. Аналіз науково-дослідницьких досягнень вихованців. Поради й рекомендації щодо дальшої дослідницької діяльності.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

У вихованців мають сформуватися такі компетентності:

- *пізнавальна:* володіння термінологією і знаннями з археології стародавньої доби; орієнтування в основних історичних процесах, подіях і явищах давнини, розуміння їх причин і контекстів; об'єднання знань, умінь і навичок для розв'язання пізнавальних і дослідницьких завдань;
- *практична:* використання інформаційних і комунікаційних технологій для розв'язання завдань у процесі освітньої, пошукової і дослідницької діяльності; дослідження й інтерпретування археологічних джерел; проведення науково-дослідницької роботи в галузі археології;
- *творча:* набуття досвіду творчої діяльності з археології; самостійне розв'язання творчих завдань; здійснення науково-дослідницької діяльності в галузі археології, презентування результатів;
- *громадянська і соціальна:* здатність до конструктивної співпраці; виявлення поваги до культур і традицій інших народів; обстоювання своєї громадянської позиції щодо локальних і глобальних суспільних проблем.

Вищий рівень, другий рік навчання НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
Вступ	2	1	3
Розділ 1. Теоретичні питання археології	18	24	42
1.1. Сучасні підходи й концепції археології	3	3	6
1.2. Інвайронментальна археологія	3	6	9
1.3. Підводна археологія	3	3	6

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
1.4. Експериментальна археологія	3	3	6
1.5. Історико-культурна й археологічна спадщина	3	6	9
1.6. Етнічність й ідентичність за археологічними даними	3	3	6
Розділ 2. Інтерпретація археологічних даних Середньовіччя і Раннього Нового часу	15	24	39
2.1. Середньовічне суспільство за даними археології	6	6	12
2.2. Середньовічне місто й архітектура за археологічними джерелами	3	6	9
2.3. Релігійні практики за даними археології	3	6	9
2.4. Економічні відносини й торгівля за археологічними джерелами	3	6	9
Розділ 3. Археологія України	27	30	57
3.1. Археологія ранніх слов'ян	9	9	18
3.2. Археологічні пам'ятки періоду Русі-України	9	9	18
3.3. Археологія Волинсько-Галицького князівства	3	3	6
3.4. Археологічні пам'ятки козацької доби	3	6	9
3.5. Військова археологія України	3	3	6
Розділ 4. Організація науково-дослідницької діяльності	15	57	72
4.1. Наукове дослідження й академічна доброчесність	3	6	9
4.2. Науково-дослідницька робота: етапи підготовки	9	42	51
4.3. Презентування науково-дослідницької роботи	3	9	12
Підсумок	—	3	3
Разом	77	139	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (3 год)

Теоретична частина. Мета і завдання роботи. Ознайомлення з планом та організаційними засадами роботи. Рекомендовані наукові джерела.

Практична частина. Обговорення проблемного питання «Превентивна археологія». Виконання творчих завдань.

Розділ 1. Теоретичні питання археології (42 год)

1.1. Сучасні підходи й концепції археології (6 год)

Теоретична частина. Процесуальна, або нова археологія. Постпроцесуальна археологія. Когнітивна археологія. Історична археологія. Напрями сучасних археологічних досліджень у світі й Україні. Публічна археологія. Гендерна археологія. Електронна археологія. Новітні методи фіксації в археології. 3D-сканування в археології. Комп'ютерна реконструкція. Дендрохронологія. Фізико-хімічні методи в археології та їх застосування. Термолюмінесцентний, амінокислотний, палеомагнітний методи встановлення дат. Радіологічні методи абсолютного датування: радіовуглецевий, калій-аргоновий тощо. Методи дослідження предметів матеріальної культури (спектральний аналіз, трасологічний, металографічний).

Практична частина. Семінар «Новітні концепції, підходи та методи археологічних досліджень». Дискусія на тему «Кому належить археологічна спадщина?». Створення схеми «Міждисциплінарні підходи в археології». Обговорення питання «Як фізика та хімія допомагають вивчати минуле?».

1.2. Інвайронментальна археологія (9 год)

Теоретична частина. Структура інвайронментальної археології. Розвиток досліджень у галузі інвайронментальної археології. Міждисциплінарні підходи. Методи біології та медицини в археологічних дослідженнях. Фізична антропологія та палеопатологія. Археозоологія та археоботаніка. Спорово-пилковий аналіз. Палеодемографія. Принципи й закономірності розселення. Реконструкція середовища минулого. Науки про землю й археологія. Археопедологія. Мікроморфологія та геоархеологія. Петрографія. Палеокліматологія. Ландшафтна археологія. ГІС-технології та їх застосування в археологічних дослідженнях.

Практична частина. Підготовка презентацій на тему «Наукова діяльність Людвіга Рютімера / Освальда фон Геєра» (на вибір). Семінар «Сучасні дослідження в галузі інвайронментальної археології». Пошук інформації про «Археоботанічні та археозоологічні дослідження в Україні».

Обговорення питання «Ландшафтна археологія як напрям досліджень». Підготовка доповіді «Археологічні ландшафти України (на вибір)».

1.3. Підводна археологія (6 год)

Теоретична частина. Поняття «підводна археологія», «морська археологія». Специфіка підводних археологічних досліджень. Обладнання для підводної археології. Пам'ятки підводної культурної спадщини. Розвиток підводної археології у світі. Кораблетрощі античної доби в Середземному морі як археологічні комплекси. Центри підводних археологічних досліджень в Україні. Археологічні дослідження на дні Чорного моря. Підводні археологічні дослідження у Дніпрі та інших річках України.

Практична частина. Робота в групах: проєкт «Розвиток досліджень у галузі підводної археології». Опрацювання інформаційних матеріалів на тему «Здобутки й проблеми підводної археології в Україні». Перегляд і обговорення відеоматеріалів.

1.4. Експериментальна археологія (6 год)

Теоретична частина. Поняття «експериментальна археологія». Історія виникнення експериментальної археології. Методи експериментальної археології. Гіпотетично-дедуктивний метод. Оцінювання археологічної інформації. Функціонально-трасологічний метод. Етапи розроблення і планування експериментів. Реконструктивні моделі в археології. Металеві й керамічні вироби. Археодрами. Імітації в музейних колекціях. Музейні муляжі.

Практична частина. Реконструкція, моделювання, відтворення образних технік чи технологій за даними археології. Підготовка доповідей / презентацій на тему «Археодрами світу й України» (на вибір), виступи, обговорення.

1.5. Історико-культурна й археологічна спадщина (9 год)

Теоретична частина. Сучасні тенденції пам'яткоохоронної справи. Охорона та збереження археологічної спадщини. Міжнародне законодавство з питань збереження археологічної та історико-культурної спадщини. Діяльність ЮНЕСКО. Законодавство України у сфері охорони археологічної спадщини. Інституції охорони археологічної спадщини в Україні. Збереження археологічної спадщини. Консервація та музеєфікація археологічних пам'яток. Специфіка реставраційних робіт на археологічних об'єктах. Проблеми збереження археологічної спадщини в Україні. Нелегальні розкопки. Втрати археологічної спадщини в результаті російсько-української війни. Проблема повернення археологічної спадщини в Україну.

Практична частина. Круглий стіл «Археологічна спадщина: охорона і збереження у сучасному світі». Вікторина «Музейні археологічні колекції». Підготовка наукового есе на тему «Проблеми охорони археологічної спадщини в Україні». Створення мультимедійної презентації «Археологічна спадщина історико-культурних заповідників України». Виконання тестових завдань.

1.6. Етнічність й ідентичність за археологічними даними (6 год)

Теоретична частина. Поняття «етнічність», «ідентичність» в соціальних науках та археології. Проблема співвідношення археологічної культури та етнічної спільноти. Основні типи археологічних пам'яток, які використовують для реконструкції етноідентифікаційних характеристик. Особливості й проблеми інтерпретації етнічних процесів за археологічними даними. Основні засади етноісторичних реконструкцій. Специфіка міжетнічної взаємодії у різні хронологічні періоди. Лінгвістична археологія. Дані епіграфіки.

Практична частина. Круглий стіл «Археологічні пам'ятки як засіб конструювання етнічних і соціальних ідентичностей». Дискусія на тему «Етнос й етнічна ідентичність у Стародавньому світі». Обговорення питання «Археологічна культура: проблеми інтерпретації».

Розділ 2. Інтерпретація археологічних даних Середньовіччя і Раннього Нового часу (39 год)

2.1. Середньовічне суспільство за даними археології (12 год)

Теоретична частина. Соціоархеологічний напрям в археології. Археологічні джерела як підґрунтя для реконструкції соціальних процесів і соціальних структур. Основні осередки археологічних комплексів середньовічної доби. Реконструкція суспільного життя за археологічними джерелами. Політичні інститути. Політична влада й ідеологія за даними археології. Соціальні системи. Соціальна організація. Ієрархія. Культурні практики, побут. Мистецтво: реконструкція соціальних і ритуальних контекстів.

Практична частина. Створення електронного каталогу найбільш вагомих світових археологічних пам'яток доби Середньовіччя. Порівняння особливостей і аналіз локальної специфіки середньовічних політичних і соціальних інститутів. Семінар «Демографічні процеси доби Середньовіччя за даними археології». Підготовка доповідей / презентацій на тему «Археологія середньовічних спільнот Мезоамерики», виступи, обговорення. Підготовка наукового есе «Мистецтво як модель соціальних відносин і місце спільної взаємодії».

2.2. Середньовічне місто й архітектура за археологічними джерелами (9 год)

Теоретична частина. Регіональна специфіка містобудування за даними археології. Античні й середньовічні міста в Європі: моделі трансформації. Урбаністичні центри Азії, Африки й Америки доби Середньовіччя. Середньовічна архітектура в Європі. Монументальна архітектура. Фортифікаційні споруди. Житлобудівництво. Мости. Міська культура і побут за даними археології.

Практична частина. Групова робота: аналіз інтернет-ресурсів і збирання інформації на тему «Середньовічне містобудування у локальному вимірі (за даними археології)». Семінар «Міська повсякденність середньовічного суспільства за даними археології». Підготовка доповідей / презентацій на тему «Розвиток фортифікації за археологічними джерелами», виступи, обговорення. Обговорення питання «Шляхи сполучення і мости в епоху Середньовіччя».

2.3. Релігійні практики за даними археології (9 год)

Теоретична частина. Світогляд ранніх суспільств за археологічними даними. Світові релігії та їх вплив на розвиток людства. Відображення релігійних процесів доби Середньовіччя в археології. Культурні споруди Європи (святинища, храми, монастирі тощо) доби Середньовіччя. Культурні пам'ятки ісламського світу. Середньовічна храмова архітектура Індії, Китаю, Японії. Культурні практики ацтеків і мая та їх відображення в археології.

Практична частина. Опрацювання джерел. Порівняння практик жертвопринесення за археологічними джерелами. Круглий стіл «Культури й символіка релігійних артефактів за археологічними джерелами». Розроблення квесту «Культурні підземні споруди й комплекси Середньовіччя».

2.4. Економічні відносини й торгівля за археологічними джерелами (9 год)

Теоретична частина. Реконструкція економічних і соціальних процесів Середньовіччя на основі даних археології. Торгівля і монетний обіг. Шляхи товарообміну. Середньовічне та ранньомодерне мореплавання за археологічними джерелами. Великі географічні відкриття: археологічний аспект. Технології й інновації середньовічної та ранньомодерної доби. Основні виробничі осередки. Виробнича і регіональна спеціалізація. Ремесла і промисли. Розвиток сільського господарства й землекористування за археологічними даними.

Практична частина. Вивчення обраних музейних археологічних колекцій (у тому числі віртуальних), визначення історичної, наукової

та інформаційної цінності артефактів, представлених у них, інтерпретація даних, які вони містять, щодо економіки регіону (на вибір). Позначення на карті світу виробничої та регіональної спеціалізації доби раннього Середньовіччя за даними археології. Створення хмари слів на тему. Створення хронології «Технології та інновації середньовічної й ранньомодерної доби за археологічними джерелами». Створення карти-схеми «Економічні взаємозв'язки доби Середньовіччя / Раннього Нового часу за даними археології».

Розділ 3. Археологія України (57 год)

3.1. Археологія ранніх слов'ян (18 год)

Теоретична частина. Поняття «археологія ранніх слов'ян», «археологічна славістика». Проблема походження слов'ян. Етапи формування слов'янських етнічних груп. Хронологічні етапи розвитку слов'янських племен на території України. Латенський період. Зарубинецька культура, її пам'ятки. Поенешті-лукашівська і пшеворська культури. Ранньоримський період. Зубрицька і липицька культури. Пізньоримський період та доба міграцій. Міграції готів. Вельбарська культура. Київська культура. Черняхівська культура. Культура карпатських курганів. Археологічні пам'ятки кочових народів. Гуни. Слов'янське язичництво. Слов'яни у добу Великого переселення. Празько-корчацька, пеньківська, колочинська культури. Поселення і житла. Господарська діяльність. Соціальний устрій. Керамічні комплекси. Могильники. Матеріальна культура. Світоглядні уявлення.

Практична частина. Аналіз сучасної історіографії, опрацювання джерел. Обговорення проблемного питання «Сучасні теорії та концепції походження слов'ян за даними археології». Підготовка доповідей / презентацій на тему «Археологічні пам'ятки зарубинецької й черняхівської археологічних культур», виступи, обговорення. Групова робота: підготовка проєкту «Реконструкція побуту за віднайденими скарбами». Створення схеми взаємовпливів археологічних культур. Обговорення питання «Світоглядні уявлення ранніх слов'ян за даними археології». Відвідування місць проведення археологічних розкопок (за наявності) або екскурсія до тематичного музею, виставки (зокрема віртуальна). Створення відеоролика або віртуального фотоальбому про відвідані заходи.

3.2. Археологічні пам'ятки періоду Русі-України (18 год)

Теоретична частина. Історія археологічних досліджень в Україні пам'яток періоду Русі-України. Ранні етапи киеворуської державності за даними археологічних та писемних джерел. Міграції та походи вікінгів, їх роль у заснуванні Русі. Сільські поселення та городища. Міста. Архітектура.

Житлобудівництво. Господарські споруди. Демографія і соціальна структура за даними археології. Поховальні комплекси й пам'ятки. Розвиток економіки за даними археології. Військова справа. Писемність за археологічними джерелами. Культура. Театральне і музичне мистецтво. Живопис. Релігійні уявлення і практики. Археологічні пам'ятки середньовічного Криму.

Практична частина. Збирання інформації, опрацювання джерел, підготовка проекту «Літописні міста / поселення / городища Русі-України за археологічними даними» (один тип на вибір). Створення плаката «Озброєння і військова справа Русі-України за даними археології». Складання карти археологічних пам'яток періоду Русі-України на території місцевості свого краю. Круглий стіл «Культура і мистецтво Русі-України за даними археології». Складання схеми «Культурні впливи й міжнародні зв'язки Русі-України за даними археології». Підготовка доповідей / презентацій на тему «Археологічні пам'ятки середньовічного Криму», виступи, обговорення. Виконання тестових завдань. Перегляд тематичних фільмів, відеоматеріалів.

3.3. Археологія Волинсько-Галицького князівства (6 год)

Теоретична частина. Основні типи археологічних пам'яток волинсько-галицьких земель. Неукріплені поселення. Городища. Поховальні комплекси. Міста. Міські будівлі. Засади економічної діяльності. Сільське господарство. Ремесла. Промисли. Розвиток торгівлі. Соціальні структури. Військова справа. Культура, релігія, мистецтво.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій на тему «Ландшафтні особливості й структура заселення поселень / міст волинсько-галицьких земель за даними археології», виступи, обговорення. Семінар «Розвиток культури волинсько-галицьких земель за даними археології». Написання есе «Дружинна культура за даними археології».

3.4. Археологічні пам'ятки козацької доби (9 год)

Теоретична частина. Локалізація археологічних пам'яток козацької доби. Історія дослідження козацьких старожитностей. Військова справа козаків за даними археології. Козацькі судна. Побут і господарство. Козацькі зимівники. Архітектурні пам'ятки України литовсько-польської доби: археологічний аспект. Культурні споруди. Міжетнічні та міжрелігійні стосунки за даними археологічних джерел. Поховальні пам'ятки. Козацькі хрести. Культура України козацької доби за даними археології. Археологія Криму та Північного Надчорномор'я за ранньої модерної доби.

Практична частина. Семінар «Місця козацьких битв за археологічними даними». Групова робота: проєкт «Побутові речі й одяг козаків за даними археології». Вікторина «Озброєння козацького війська за археологічними джерелами». Підготовка доповідей (тема на вибір): «Козацька археологія у працях Дмитра Яворницького», «Нумізматичні пам'ятки як джерело економічної й політичної історії доби козацтва».

3.5. Військова археологія України (6 год)

Теоретична частина. Поняття «військова археологія». Становлення і розвиток військової археології в Україні. Об'єкти військової археології (фортифікаційні споруди, місця битв, озброєння, амуніція, військові поховання). Археологія фортифікаційних споруд: замки, фортеці, оборонні монастирі, костели, церкви й синагоги тощо. Сучасні дослідження у галузі військової археології. Археологічна спадщина на тимчасово окупованих територіях України. Втрачена археологічна спадщина у результаті воєнних конфліктів.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій (тема на вибір): «Археологічні дослідження подій Першої світової війни», «Використання тварин збройними силами під час Другої світової війни за даними археології». Обговорення питання «Археологічні розвідки на місцях бойових дій російсько-української війни та/або деокупованих територіях». Збирання інформації й позначення на карті місць втрачених археологічних пам'яток у результаті воєнних конфліктів.

Розділ 4. Організація науково-дослідницької діяльності (72 год)

4.1. Наукове дослідження й академічна доброчесність (9 год)

Теоретична частина. Предмет і сутність науки. Соціальна відповідальність науки. Наукова комунікація. Специфіка наукового стилю. Культура наукової мови. Засади академічної доброчесності. Правила оформлення цитат і посилань. Структура археологічного пізнання. Наукове дослідження археологічної спадщини.

Практична частина. Дискусія на тему «Академічна доброчесність в археологічних дослідженнях». Семінар-тренінг з академічної доброчесності. Виконання практичних завдань. Обговорення питання «Актуальні напрями археологічних досліджень». Підготовка наукового есе «Етика археолога і соціальна відповідальність».

4.2. Науково-дослідницька робота: етапи підготовки (51 год)

Теоретична частина. Етапи науково-дослідницької роботи. Обрання теми, її актуальність. Об'єкт і предмет дослідження. Робоча гіпотеза. Визначення мети, окреслення наукових завдань. Територіальні

й хронологічні межі. Теоретичне й практичне значення наукового дослідження. Дослідницька методологія. Структура наукового дослідження. Вступ, основна частина, висновки, список використаних джерел, додатки. Наукова література та джерела. Бібліографічний опис. Методика опрацювання джерел. Робочий план науково-дослідницької роботи. Вимоги до оформлення науково-дослідницької роботи. Список умовних скорочень, візуальних джерел, таблиць, схем, додатків тощо.

Практична частина. Зустріч з науковцями-археологами для обговорення питання «Наукове археологічне дослідження: практичні поради». Обрання теми дослідження. Визначення і розкриття актуальності. Формулювання мети й завдань дослідження, предмета й об'єкта дослідження. Окреслення територіальних і географічних меж дослідження. Складання робочого плану. Обрання методів наукового дослідження. Пошук наукової літератури з теми, її аналіз. Добирання й опрацювання джерельної бази. Написання вступу й основної частини науково-дослідницької роботи. Узагальнення викладеного матеріалу та формулювання висновків. Упорядкування й оформлення списку використаних джерел. Формування списку умовних скорочень. Оформлення візуальних джерел, таблиць, схем, ілюстрацій, додатків тощо.

4.3. Презентування науково-дослідницької роботи (12 год)

Теоретична частина. Форми й види оприлюднення результатів наукової діяльності. Тези, матеріали конференцій, статті, наукове дослідження тощо. Рецензія. Анотація. Ключові слова. Публічний виступ. Виступ з доповіддю. Аргументація. Постер: оформлення і змістове наповнення.

Практична частина. Тренінг «Підготовка до презентування науково-дослідницької роботи». Підготовка анотації, наукової доповіді, рецензії на наукову статтю. Розроблення презентації. Підготовка постера. Оприлюднення результатів науково-дослідницької роботи під час наукових заходів (конференції, круглого столу, конкурсу тощо). Обговорення виступів.

Підсумок (3 год)

Практична частина. Підбиття підсумків роботи гуртка (секції) упродовж року. Аналіз науково-дослідницьких досягнень вихованців. Поради й рекомендації щодо подальшої дослідницької діяльності.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

У вихованців мають сформуватися такі компетентності:

- *пізнавальна*: володіння поняттями, термінами й знаннями з археології; орієнтування в основних історичних процесах, подіях і явищах минулого, розуміння їх причин, контекстів, взаємозв'язку з подальшими історичними періодами;
- *практична*: набуття практичних вмінь і навичок використання інформаційних та комунікаційних технологій для виконання завдань і вправ; здатність до здійснення досліджень, інтерпретування археологічного матеріалу, застосування сучасних теоретичних підходів і методів вивчення історичних явищ і процесів за археологічними джерелами для проведення науково-дослідницької роботи та сприяння збереженню історико-культурної й археологічної спадщини;
- *творча*: застосування творчих здібностей й нахилів для розв'язання творчих завдань; використання свого досвіду та творчого потенціалу для проведення наукового археологічного дослідження, презентування результатів науково-дослідницької діяльності;
- *громадянська і соціальна*: розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей, виявлення громадянської відповідальності й шанобливого ставлення до культурних традицій різних держав і народів.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ОБЛАДНАННЯ

Обладнання, прилади, наочність	Кількість, шт.
Комп'ютер чи ноутбук	1
Мультимедійний проектор	1
Принтер	у разі потреби
Копіювальний апарат	у разі потреби
Пристрій для аудіо, фото й відеофіксації	у разі потреби
Мультимедійна дошка	у разі потреби
Сканер	у разі потреби
Папір друкарський, 500 арк.	1 пакування
USB-флешнакопичувач	1
Теки	у разі потреби

СПИСОК ДЖЕРЕЛ, РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЛЯ ВИХОВАНЦІВ

1. Антонова Л. В. Дивовижна археологія. Харків : Ранок, 2011. 296 с.
2. Малеев Ю. М. Словник археологічних термінів : навч. посіб. Київ : Стиль, 1999. 120 с.
3. Методичні рекомендації з польової антропології / О. Д. Козак, І. Д. Потехіна, Т. І. Слободян, В. Д. Гупало. Львів : НДЦ «Рятівна археологічна служба» ІА НАН України, 2019. 108 с.
4. Синиця Є. Перунові діти. Військова справа слов'ян на початку Середньовіччя. Київ : Темпора, 2012. 276 с.
5. Словник-довідник з археології. Київ : Наукова думка, 1996. 430 с.
6. Тилищак В. Відкривачі праісторії. Як працюють археологи. Київ : Портал, 2020. 112 с.
7. Україна крізь віки : у 15 т. Київ : Альтернативи, 1998. Т. 1 : На світанку історії / К. П. Бунятян, В. Ю. Мурзін, О. В. Симоненко ; за заг. ред. В. Смолія ; НАН України, Інститут археології, Інститут історії України. 335 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ, РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЛЯ ПЕДАГОГІВ

1. Абашина Н. С., Козак Д. Н., Синиця Є. В., Терпиловський Р. В. Давні слов'яни. Археологія та історія : навч. посіб. Київ : Стародавній Світ, 2012. 366 с.
2. Археологія доби українського козацтва XVI–XVIII ст. : навч. посіб. / Д. Я. Телегін, І. С. Винокур, О. М. Титова. Київ : Ін-т змісту і методів навчання, 1997. 336 с.
3. Археологія України : курс лекцій / Л. Л. Залізняка, О. П. Моця, В. М. Зубар ; за ред. Л. Л. Залізняка. Київ : Либідь 2005. 502 с.
4. Винокур І. С., Телегін Д. Я. Археологія України : підручник. 2-е вид., випр., і допов. Тернопіль : Навчальна Книга, 2008. 479 с.
5. Відейко М. Ю. Південно-Східна та Центральна Європа у V–IV тис. до н. е. Київ ; Умань : ФОРМ Жовтий О. О., 2015. 240 с.
6. Гершкович Я. П., Гречко Д. С. Археологія України за роки Незалежності. Київ : ІА НАН України, 2022. 448 с.
7. Гупало В., Мойжес В. Культурні предмети з поховань Замкової церкви в Ужгороді: іконографія, символіка, походження. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2020. № 24. С. 396–423.
8. Зубар В. М., Ліньова Є. А., Сон Н. О. Античний світ Північного Причорномор'я : нариси історичного та соціально-економічного розвитку. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 1999. 320 с.
9. Історія цивілізації. Україна. Харків : Фоліо, 2020. Т. 1 : Від кіммерійців до Русі (X ст. до н.е. — IX ст.) / упоряд. М. Відейко. 586 с.

10. Історія цивілізації. Україна. Харків : Фоліо, 2021. Т. 2 : Від Русі до Галицького князівства (900–1256) / упоряд. О. Черненко. 590 с.
11. Казакевич Г. Східні кельти: культури, ідентичності, історіографічні конструкції. Київ ; Вінниця : Нілан, 2015. 358 с.
12. Культурна спадщина та війна: виклики і рішення. *Vita Antiqua*. 2023. № 14. 267 с.
13. Людина та ландшафт: первісна археологія Східної Європи. *Vita Antiqua*. 2017. № 9. 281 с.
14. Мезенцева Г. Г. Дослідники археології України : енциклопедичний словник-довідник / Інститут археології НАН України; Чернігівський державний педагогічний інститут імені Т. Г. Шевченка. Чернігів : Сіверянська думка, 1997. 205 с.
15. Мойжес В. В. Класифікація кераміки Верхнього Потисся епохи Гальштату. *Карпатика*. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2009. Вип. 38. С. 23–57.
16. Пустовалов С. Ж. Соціальний лад катакомбного суспільства Північного Причорномор'я. Київ : Шлях, 2005. 412 с.
17. Пустовалов С., Бондар І., Кушнар'єв В., Пустовалов В. Експертиза предметів з археологічних колекцій. Доба каменю та бронзи. Київ : Ліра-К, 2022. 252 с.
18. Рудич Т. О. Населення Середнього Подніпров'я за матеріалами антропології / Інститут археології НАН України. Київ, 2014. 298 с.
19. Скакальська І. Археологія : навч.-метод. посіб. Київ : ТОВ «КНТ», 2021. 136 с.
20. Степанчук В. М., Матвіїшина Ж. М., Рижов С. М., Кармазиненко С. П. Давня людина. Палеографія та археологія / НАН України, Інститут археології, Інститут географії. Київ : Наукова думка, 2013. 208 с.
21. Терехова Л. Путівник з академічної доброчесності для позашкілля. Київ : Американські ради з міжнародної освіти за підтримки Посольства США в Україні, 2022. 86 с.
22. Терський С. Археологія доби Галицько-Волинської держави. Київ : Стародавній Світ, 2014. 164 с.
23. Терський С. В. Археологія України (середньовічна доба) : навч. посіб. Львів : Видавництво національного університету «Львівська політехніка», 2017. 256 с.
24. Шидловський П. С. Мисливці на мамонтів басейну Дніпра : навч. посіб. Київ : ВПЦ Київський університет, 2020. 144 с.
25. Шидловський П. С. Природа і суспільство в ранньому голоцені Східної Європи : навч. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. 114 с.

26. Яніш Є. Ю. Археозоологія – дисципліна на межі наук. *Вісник Національної академії наук України*. 2016. № 7. С. 55–68.
27. 3D Digital Recording of Archaeological, Architectural and Artistic Heritage / J. Zachar, M. Hornák, P. Novaković (eds.); Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (University of Ljubljana Press, Faculty of Arts). Ljubljana, 2017. 178 p.
28. Bahn P. *Archaeology a Very Short Introduction*. Oxford, New York : Published in the United States by Oxford University Press Inc., 2000. 111 p.
29. Fagan B. M., Durrani N. *Archaeology: a Brief Introduction*. United Kingdom : Taylor & Francis, 2021. 384 p.
30. Greene K. *Archaeology an Introduction. The History, Principles and Methods of Modern Archaeology. Third edition fully revised*. Published in the Taylor & Francis e-Library, 2003. 208 p.
31. *Handbook of Archaeological Theories*. United Kingdom : AltaMira Press, 2008. 590 p.
32. Holloway R. R. *The Archaeology of Early Rome and Latium*. United Kingdom : Taylor & Francis, 2014. 228 p.
33. *Key Concepts in Public Archaeology* / ed. G. Moshenska. London : UCL Press, 2017. 238 p.
34. McManamon F. *Archaeology in America : an Encyclopedia*. United Kingdom : Bloomsbury Academic, 2009. 4 Vol.
35. Mee Christopher. *Greek Archaeology: a Thematic Approach*. United Kingdom : Wiley, 2011. 330 p.
36. Pauketat Timothy R., Sassaman Kenneth E. *The Archaeology of Ancient North America*. United Kingdom : Cambridge University Press, 2020. 512 p.
37. Shydlovskiy P. S., Telizhenko S. A., Ivakin V. H. *Archaeological Monitoring in War-Torn Ukraine. The Historic Environment. Policy & Practice*, 2023. Vol. 14(2). P. 154–180. URL: <https://doi.org/10.1080/17567505.2023.2209835> (дата звернення: 10.04.2024)
38. Snodgrass A. M. *An Archaeology of Greece: the Present State and Future Scope of a Discipline*. Germany : University of California Press, 2023. 240 p.
39. *The Oxford Handbook of Archaeology* / ed. by B. Cunliffe, C. Gosden, R. A. Joyce. United Kingdom : Oxford University Press, 2020. 1184 p.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ:

1. Археологія і давня історія України : міжнародний науковий журнал. 2011–2024. URL: <https://iananu.org.ua/vidannya/periodichni?id=288> (дата звернення: 10.04.2024).
2. Інститут археології Національної академії наук України. URL: <https://iananu.org.ua/pro-institut> (дата звернення: 18.03.2024).
3. Про охорону археологічної спадщини : Закон України від 18.03.2004 р. № 1626-IV (зі змінами). *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0#Text> (дата звернення: 18.03.2024).
4. Antiquity. URL: <https://www.antiquity.ac.uk/> (дата звернення: 18.03.2024).
5. Archaeological Institute of America. URL: <https://www.archaeological.org/> (дата звернення: 18.03.2024).
6. Journal of Archaeological Science. URL: <https://www.sciencedirect.com/journal/journal-of-archaeological-science> (дата звернення: 18.03.2024).
7. The British Museum. URL: <https://www.britishmuseum.org/> (дата звернення: 18.03.2024).

О. М. Казакевич

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «ЕТНОЛОГІЯ»

ПОЧАТКОВИЙ, ОСНОВНИЙ І ВИЩИЙ РІВНІ

«Схвалено для використання в освітньому процесі»

*Рішення експертної комісії з позашкільної освіти від 13.12.2023
(протокол № 4)*

*Зареєстровано у Каталозі надання грифів навчальній літературі
та навчальним програмам за № 8.0091-2023*

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

В умовах глобалізаційних процесів важливим і необхідним напрямом соціогуманітарних досліджень є вивчення взаємодій та взаємовпливів різних культурних груп, спільнот, етносів з особливою увагою до їх варіативності й особливостей історичного розвитку. Знання ідентифікаційних характеристик, еволюції локальних і глобальних етнокультурних моделей, розуміння функцій, які презентує та чи інша етнічна група у загальній системі спільнот, сприяє формуванню толерантного ставлення до всіх світових етнокультурних груп.

Етнологія досліджує багатовимірність і взаємодію етнокультурних груп, етнічних спільнот, їх виникнення, розвиток і зникнення у різних історичних контекстах та часових вимірах.

Запропонована програма з позашкільної освіти дослідницько-експериментального напрямку передбачає засвоєння вихованцями знань з етнології, що дасть їм змогу навчитися інтерпретувати етносоціальні структури й етнокультурні моделі, які були сформовані у різні історичні періоди, з урахуванням специфіки регіонального розвитку і впливу соціальних, політико-ідеологічних, економічних, екологічних та інших чинників.

У процесі навчання вихованці мають набути базових знань з теоретичних питань етнології, зрозуміти місце етнології у системі соціогуманітарного знання, розвинути вміння застосовувати отримані знання на практиці.

Новизна програми полягає у комплексному підході до вивчення етнології, що базується на сучасних освітніх практиках, орієнтованих на розвиток дослідницького потенціалу учнів.

Програма враховує новітні досягнення розвитку сучасної світової етнології, а також тенденції особливостей суспільного життя етнокультурних груп і етнічних спільнот в умовах сьогодення.

Мета програми — формування у вихованців предметних і ключових компетентностей у науково-дослідницькій діяльності у галузі етнології.

Основні **завдання** полягають у формуванні таких компетентностей:

- *пізнавальної*: поглиблювати теоретичні знання з етнології; розуміти основні поняття і категорії етнології, етапи історичного розвитку етнологічних знань, сучасні підходи до вивчення етнологічної проблематики й основні методи досліджень у галузі етнології;

- *практичної*: формувати навички проведення науково-дослідницької діяльності, володіння методиками здійснення наукового пошуку, рефлексії, вміння критично аналізувати й інтерпретувати дослідницький матеріал, доходити висновків і аргументувати їх, презентувати результати науково-дослідницького дослідження;

- *творчої*: застосовувати вміння креативно виконувати завдання, пов'язані з науково-дослідницькою діяльністю; набувати досвіду самостійного дослідницько-наукового пошуку та творчого презентування результатів дослідження;

- *громадянської й соціальної*: сприяти формуванню поваги до представників усіх етнічних спільнот, толерантності; набувати вмінь працювати у колективі на засадах загальноприйнятих правил поведінки й спілкування, що базуються на спільних моральних цінностях.

Організація освітнього процесу за програмою передбачає варіативність обрання форм і методів навчання, дотримання принципів науковості, індивідуального підходу, синтезу інтелектуальної та практичної діяльності.

Для опрацювання навчального матеріалу можна використовувати пояснювально-ілюстративні, проблемно-пошукові, аналітичні, дослідницькі, творчі, а також словесні (лекція, бесіда, дискусія), наочні (ілюстрація, презентація, спостереження) та практичні (виконання практичних завдань, дослідження) методи навчання. Індивідуальна робота з учнями охоплює консультації з науково-дослідницької діяльності.

У пригоді стануть різноманітні засоби навчання: друківані, інформаційні, аудіовізуальні, технічні.

Програмою заплановано проведення лекцій, практичних занять, семінарів, конференцій, круглих столів, вікторин, дискусій, інтелектуальних ігор, екскурсій, виконання творчих завдань (формування хмари слів, складання інтелект-карт та ін.), розроблення науково-дослідницького проєкту й розв'язання його завдань тощо.

Організація освітнього процесу за навчальною програмою може відбуватися у дистанційній формі навчання та змішаному форматі.

Програма призначена для вихованців віком 13–17 років, які навчаються у гуртках, секціях початкового, основного і вищого рівнів дослідницько-експериментального напрямку.

Навчальна програма передбачає три роки навчання:

1-й рік — початковий рівень — 144 год на рік (4 год на тиждень);

2-й рік — основний рівень — 216 год на рік (6 год на тиждень);

3-й рік — вищий рівень — 216 год на рік (6 год на тиждень).

У процесі навчання використовуються міжпредметні зв'язки зі все-світньою історією, історією України, громадянською освітою, географією тощо.

Формами контролю за результативністю навчання є опитування, виконання практичних і творчих завдань, написання наукових доповідей, есе, підготовка презентацій, участь у дискусіях, наукових заходах (конференціях, круглих столах тощо), захист науково-дослідницького проекту.

Індивідуальні заняття проводяться відповідно до Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 11.08.2004 р. № 651 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 10.12.2008 р. № 1123).

Початковий рівень, перший рік навчання НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
Вступ	2	2	4
Розділ 1. Теоретичні аспекти етнології	8	12	20
1.1. Етнологія як наука	2	4	6
1.2. Історія етнологічних знань	2	4	6
1.3. Методи етнології	4	4	8
Розділ 2. Етнічна характеристика світових етнокультурних спільнот	10	20	30
2.1. Етнічна мозаїка світу	4	6	10
2.2. Мовні та конфесійні характеристики етносів	2	6	8
2.3. Етнічна і традиційна культури	4	8	12
Розділ 3. Традиційна культура населення України	18	28	46
3.1. Український етнос і нація	6	6	12

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
3.2. Побут і традиційні заняття	4	8	12
3.3. Звичаї, вірування, світоглядні уявлення	4	8	12
3.4. Сімейні відносини й родинна обрядовість	4	6	10
Розділ 4. Організація науково-дослідницької діяльності	16	26	42
4.1. Наука і наукове дослідження	4	4	8
4.2. Етапи наукового дослідження	8	16	24
4.3. Презентування результатів науково-дослідницької діяльності	4	6	10
Підсумок	—	2	2
Разом	54	90	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (4 год)

Теоретична частина. Мета і завдання роботи гуртка (секції). Ознайомлення з планом роботи на навчальний рік. Організаційні питання. Рекомендовані інформаційні ресурси й література.

Практична частина. Бесіда на тему «Етнолог як дослідник етнічних спільнот (етнокультурних груп)». Діагностичне анкетування для визначення рівня знань вихованців.

Розділ 1. Теоретичні аспекти етнології (20 год)

1.1. Етнологія як наука (6 год)

Теоретична частина. Поняття «етнологія». Предмет і об'єкт етнологічних досліджень. Основні поняття і терміни етнології. Взаємозв'язок етнології з іншими науками. Джерельна база етнології.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій на тему «Предметна сфера і джерельна база етнології». Підготовка інтелект-карти «Зв'язок етнології з іншими науками». Навчальна гра «Етнологічні терміни». Виконання творчих завдань.

1.2. Історія етнологічних знань (6 год)

Теоретична частина. Основні теорії та напрями етнології XIX ст. Теоретико-методологічні напрями в етнології у XX ст. Основні центри

й осередки етнологічних досліджень. Етнологічні, етнографічні музеї, скансени світу. Сучасний розвиток етнології у світі та Україні.

Практична частина. Підготовка доповідей на тему «Історія етнологічних знань», виступи, обговорення. Підготовка лепбука «Сучасні центри етнологічних досліджень». Віртуальні подорожі до етнологічних і етнографічних музеїв.

1.3. Методи етнології (8 год)

Теоретична частина. Загальнонаукові та спеціальні методи етнологічних досліджень. Спостереження. Етнографічні експедиції. Інтерв'ю. Опитування. Анкетування.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій на тему «Основні методи етнологічних досліджень», обговорення. Розроблення анкети / запитальника і проведення анкетування або інтерв'ю з питання «Народні прикмети і застереження в сучасній культурі» серед представників різних вікових категорій або однокласників (на вибір), обговорення результатів.

Розділ 2. Етнічна характеристика світових етнокультурних спільнот (30 год)

2.1. Етнічна мозаїка світу (10 год)

Теоретична частина. Етноси як форма організації людських колективів. Основні підходи та критерії класифікації етнічних спільнот. Зв'язок етносу з культурним, соціальним і природним середовищем. Етнічна картина світу. Основи етнічної психології. Світоглядні уявлення і культурні практики етносів. Особливості соціальної організації.

Практична частина. Семінар «Класифікація етносів». Визначення чинників, які впливають на розвиток етнічної спільноти. Порівняльний аналіз світоглядних уявлень різних етносів (на вибір). Виконання тестових завдань. Підготовка наукового есе «Чи впливають світоглядні уявлення етносів на соціальні норми?».

2.2. Мовні та конфесійні характеристики етносів (8 год)

Теоретична частина. Етнолінгвістичний склад населення країн світу. Взаємозв'язок етносу і мови. Функції мови, її роль в етнічних процесах. Релігійний склад населення. Етноконфесійні характеристики населення. Форми первісних релігійних вірувань. Світові релігії. Роль релігії в етнічних процесах. Релігійні спільноти, їх особливості.

Практична частина. Складання схеми «Сучасна етнолінгвістична класифікація народів світу». Підготовка доповідей / презентацій на тему «Мова та етнос: аспекти взаємодії», виступи, обговорення. Підготовка наукового есе «Причини виникнення первісних вірувань і культів». Заповнення

таблиці «Світові релігії» (за схемою: назва, стисла характеристика, час і обставини виникнення, основні напрями, чисельність вірян, географічне поширення). Аналіз сучасної релігійної карти світу. Виконання творчих завдань.

2.3. Етнічна і традиційна культури (12 год)

Теоретична частина. Етнічна культура, її функції. Етнічні стереотипи. Традиційна й архаїчна культури. Громадський побут. Сім'я. Сімейно-шлюбні відносини. Господарська діяльність. Традиційне житло. Свята, звичаї, традиції, ритуали в житті етноспільнот. Традиційний одяг. Гастрономічні традиції. Національні та локальні особливості традиційних страв, напоїв, технології їх приготування і культура споживання.

Практична частина. Ознайомлення з переліком нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, підготовка доповідей і презентацій (на вибір), виступи, обговорення. Семінар «Етнос і культура». Вікторина «Свята і звичаї народів світу». Групова робота: підготовка онлайн-книги «Традиційний одяг народів світу». Перегляд фільму з теми. Порівняльний аналіз традицій житлового будівництва у різних регіонах (на вибір). Складання списку найбільш популярних страв і напоїв у світі, аналіз їх походження.

Розділ 3. Традиційна культура населення України (46 год)

3.1. Український етнос і нація (12 год)

Теоретична частина. Українці як етнос та українська політична нація: аспекти співвідношення. Етнічні межі та державні кордони України. Історико-етнографічне районування України. Основні етапи формування українського народу. Етнографічні групи українців. Поняття «корінний народ України». Кримські татари, караїми, кримчаки. Поняття «національні меншини (спільноти) України».

Українська діаспора: причини еміграції, чисельність і розселення. Культурно-освітні центри закордонного українства. Засоби збереження культурних традицій в українській діаспорі.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій (тема на вибір): «Історико-етнографічне районування України», «Етнографічні групи українського народу», «Корінні народи України», «Національні меншини (спільноти) України», «Українська діаспора»; виступи, обговорення. Групова робота: аналіз інтернет-ресурсів і збирання інформації про закордонну діяльність українців, які емігрували після 24 лютого 2022 року, опрацювання і порівняння зібраних даних.

Підготовка наукового есе «Українська політична нація».

3.2. Побут і традиційні заняття (12 год)

Теоретична частина. Громадський побут і соціальна організація традиційного українського суспільства. Господарська діяльність. Народні заняття, ремесла і промисли. Традиційна техніка. Транспортні засоби. Засоби комунікації. Архітектура та дизайн інтер'єру.

Традиційний одяг, його семіотичне значення в сучасній культурі. Традиційна їжа і напої. Гастрономічна поведінка. Повсякденні, святкові, ритуальні страви.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій (тема на вибір): «Традиційний одяг, його функції у повсякденних практиках населення України», «Традиції харчування: святкові, ритуальні, повсякденні страви й напої», «Народне житло та господарські споруди»; виступи, обговорення. Створення лепбука «Традиційні господарські заняття населення України» (вид господарського заняття на вибір). Екскурсії (у тому числі віртуальні) до скансенів України. Перегляд відеоматеріалів про побут і традиційні заняття населення України.

3.3. Звичаї, вірування, світоглядні уявлення (12 год)

Теоретична частина. Духовна культура населення України. Звичаї та вірування. Народні знання. Світоглядні уявлення. Народні символи. Народні прикмети й повір'я. Усна народна творчість. Етномузика. Народні музичні інструменти, пісні, танці. Обрядовість. Релігія та її роль у повсякденних практиках. Звичаєве право. Народна медицина. Народні знання про хвороби та їх лікування.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій на тему «Традиційні народні знання і світоглядні уявлення»; виступи, обговорення. Семінар «Етнографічні та фольклорні фестивалі України». Групова робота: підготовка проєкту «Народні символи в сучасній культурі України». Аналіз та інтерпретація використання найбільш поширених і вживаних народних прикмет і повір'їв. Вікторина «Традиційна і сучасна музична культура населення України». Бесіда-дискусія «Релігійність населення України у повсякденних практиках». Проведення анкетування або інтерв'ю з питання «Практики використання народної медицини в моїй родині».

3.4. Сімейні відносини й родинна обрядовість (10 год)

Теоретична частина. Сім'я та сімейний побут. Традиційні уявлення населення України про сімейні цінності. Сімейні відносини. Шлюбний вік. Форми шлюбу. Структура традиційної сім'ї. Календарні, сімейно-побутові свята. Обряди життєвого циклу людини. Етнічна соціалізація та етнопедагогіка.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій (тема на вибір): «Історичні форми та функції сім'ї етнospільнот України», «Обряди життєвого циклу населення України»; виступи, обговорення. Проведення анкетування або інтерв'ю з питання «Родинне повсякдення: спільні заняття та дозвілля» серед представників різних вікових категорій або однолітків (на вибір), обговорення результатів. Порівняння локальних особливостей і аналіз трансформацій у традиційній і сучасній родинній обрядовості населення України.

Розділ 4. Організація науково-дослідницької діяльності (42 год)

4.1. Наука і наукове дослідження (8 год)

Теоретична частина. Поняття «наука». Класифікація наук. Наукове дослідження. Особливості організації наукової діяльності. Поняття «академічна доброчесність» і «академічна грамотність». Наукові методи досліджень. Загальнонаукові методи. Спеціальні, міждисциплінарні методи досліджень.

Практична частина. Семінар «Наукові методи досліджень». Виконання завдань з метою формування академічної грамотності. Опрацювання кейсів із прикладами порушень академічної доброчесності. Підготовка наукового есе «Академічна доброчесність в етнологічних дослідженнях». Зустріч з фахівцями-етнологами для обговорення особливостей проведення етнологічних досліджень.

4.2. Етапи наукового дослідження (24 год)

Теоретична частина. Структура наукових досліджень. Поняття актуальності теми дослідження. Обрання теми дослідження, підготовка плану. Мета і завдання дослідження. Предмет і об'єкт дослідження. Бібліографія і вимоги до оформлення посилань. Види інформаційних ресурсів, їх використання в науково-дослідницькій діяльності. Опрацювання джерельної бази. Аналіз наукової літератури з теми. Алгоритми роботи над змістовими частинами науково-дослідницького проєкту. Висновки й узагальнення. Вимоги до оформлення дослідницької роботи, її компонентів.

Практична частина. Обрання напряму і теми наукового дослідження. Опрацювання наукової літератури з теми. Добирання джерельної бази, її аналіз. Проведення науково-дослідницького дослідження. Підготовка тексту науково-дослідницької роботи. Формулювання висновків. Оформлення дослідницької роботи відповідно до вимог.

4.3. Презентування результатів науково-дослідницької діяльності (10 год)

Теоретична частина. Види презентування результатів наукових досліджень. Ознайомлення з правилами участі у наукових конкурсах, конференціях тощо. Вимоги до наукових доповідей, оформлення тез доповідей. Культура мовлення. Підготовка презентації про результати дослідження. Розроблення постера.

Практична частина. Презентування результатів науково-дослідницької діяльності з обраних наукових тем. Підготовка доповіді, виступ на тематичній конференції. Участь в обговоренні доповідей.

Підсумок (2 год)

Практична частина. Підбиття підсумків роботи гуртка (секції) за навчальний рік. Аналіз науково-дослідницьких досягнень вихованців. Поради й рекомендації щодо подальшої роботи.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

У вихованців мають сформуватися такі компетентності:

- *пізнавальна:* володіння теоретичними знаннями з етнології, розуміння предмета й об'єкта етнологічних досліджень, основних понять і термінів, джерельної бази з етнології; опанування основних теорій, напрямів і центрів етнологічних досліджень, методів етнологічних досліджень, основних етнічних процесів і характеристик світових етнокультурних спільнот;
- *практична:* володіння практичними вміннями науково-дослідницької діяльності, навичками критично досліджувати етнологічні джерела, аналізувати етнологічні процеси, аргументовано оцінювати взаємодії та взаємовпливи різних культурних груп, спільнот, етносів з урахуванням особливостей їх історичного розвитку, формулювати висновки, презентувати результати наукових досліджень;
- *творча:* застосування творчих підходів до розв'язання науково-дослідницьких завдань та презентування результатів;
- *громадянська і соціальна:* виявлення поваги до представників усіх етнокультурних груп; формування культури особистості, вміння працювати у колективі на засадах взаємоповаги.

**Основний рівень, другий рік навчання
НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН**

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
Вступ	2	1	3
Розділ 1. Теоретичні питання етнології	18	15	33
1.1. Етнологія в системі соціогуманітарного знання	2	1	3
1.2. Історія етнології	4	2	6
1.3. Основні методи етнологічних досліджень	6	9	15
1.4. Теорія етносу	6	3	9
Розділ 2. Етнологія й етнографія	18	24	42
2.1. Традиційна культура етносу	6	9	15
2.2. Релігія та вірування у традиційній культурі	3	6	9
2.3. Сім'я й системи спорідненості	2	4	6
2.4. Етнопсихологія	2	1	3
2.5. Візуальна культура етносу	3	3	6
2.6. Етнологія міського середовища	2	1	3
Розділ 3. Етнологічні процеси й сучасний світ	14	28	42
3.1. Етнічна територія та сучасний світ	3	6	9
3.2. Мова й релігія в житті етносу	3	6	9
3.3. Етноконфліктологія	4	8	12
3.4. Етнодемографія та міграційні процеси	4	8	12
Розділ 4. Етнологія України	11	28	39
4.1. Етнічна карта України	3	6	9
4.2. Етнокультура України	2	10	12
4.3. Етнополітика України	3	6	9
4.4. Закордонне українство	3	6	9
Розділ 5. Організація науково-дослідницької діяльності	12	42	54

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
5.1. Поняття про науково-дослідницьку роботу й академічну доброчесність	3	6	9
5.2. Підготовка й оформлення науково-дослідницької роботи	6	24	30
5.3. Презентація і захист науково-дослідницької роботи	3	12	15
Підсумок	—	3	3
Разом	75	141	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (3 год)

Теоретична частина. Мета і завдання роботи гуртка (секції). Ознайомлення з планом та організаційними засадами роботи. Рекомендовані інформаційні ресурси й література.

Практична частина. Дискусія на тему «Роль наукових знань у повсякденних життєвих практиках». Виконання творчих завдань.

Розділ 1. Теоретичні питання етнології (33 год)

1.1. Етнологія в системі соціогуманітарного знання (3 год)

Теоретична частина. Етнологія як наука, її предмет та об'єкт. Основні поняття і категорії етнології. Міждисциплінарний характер етнології. Зв'язок етнології з етнографією, культурною та соціальною антропологією, фольклористикою, психологією, політологією, демографією. Етнологія як теоретична й прикладна дисципліна. Наукові етнологічні установи в сучасному світі.

Практична частина. Створення хмари слів на тему «Основні поняття та категорії етнології», колективне обговорення обраних дефініцій, встановлення ієрархії можливих зв'язків між окремими елементами. Підготовка інтелект-карти «Етнологія як наука».

1.2. Історія етнології (6 год)

Теоретична частина. Зародження етнологічного знання в епоху античності та добу Середньовіччя. Вплив Великих географічних відкриттів на розвиток етнології. Етнологія та фольклористика на початку XIX ст. Формування позитивістського світогляду й еволюціонізм як перша

наукова школа в етнології. Дифузійонізм. Французька соціологічна школа. Психоаналітичний напрям в етнології. Американська школа історичної етнології. Функціоналізм. Структуралізм. Сучасні напрями розвитку етнології. Постструктуралізм в етнології.

Практична частина. Семінар «Основні етапи розвитку етнологічних знань». Підготовка доповідей / презентацій на тему «Найвідоміші сучасні етнологи світу та України» (персоналії на вибір).

1.3. Основні методи етнологічних досліджень (15 год)

Теоретична частина. Загальнонаукові та спеціальні методи етнологічного дослідження. Порівняльно-історичний метод. Метод компонентного (системного) аналізу. Метод типологізації. Методи польових досліджень в етнології. Метод спостереження та включеного спостереження. Анкетування. Інтерв'ю. Фіксація речових матеріалів. Оформлення фотоматеріалів. Збирання етнографічних колекцій. Реконструктивний метод. Аналіз статистичних джерел.

Практична частина. Розроблення анкети / запитальника і проведення анкетування або інтерв'ю з питань «Дозвілля учнів у вашій місцевості», «Дитячі ігри ваших батьків», аналіз та обговорення результатів. Робота у групах з різними видами етнологічних джерел. Здійснення обліку речових матеріалів, артефактів на прикладі родинних реліквій, оформлення фотоматеріалів. На основі набутих теоретичних знань здійснення порівняльного аналізу статистичних джерел щодо етнічного складу населення кількох країн (на вибір).

1.4. Теорія етносу (9 год)

Теоретична частина. Етнос як тип спільноти. Теоретичні підходи до вивчення етносу: примордіалізм і конструктивізм. Поняття етнічної ідентичності. Ознаки етнічної спільноти. Типологія етнічних спільнот. Структура етносу. Субетноси та етнографічні групи. Етнічні меншини. Національні меншини (спільноти). Поняття етнічних процесів. Етнічна ідеологія. Етнос і нація: проблема взаємодії.

Практична частина. Семінар «Від племені до нації: еволюція етнічних спільнот». Підготовка й обговорення наукового есе на тему «Етнічні цінності та національна ідентичність». Вікторина «Етнос і нація».

Розділ 2. Етнологія й етнографія (42 год)

2.1. Традиційна культура етносу (15 год)

Теоретична частина. Поняття традиційної культури. Ритуали й обряди в житті традиційного суспільства. Звичаєве право. Соціальна структура

традиційного суспільства. Трансформація традиційної культури в епоху глобалізації. Фейкlor і фольклоризм.

Теоретична частина. Підготовка й обговорення доповідей / презентацій на тему «Традиційна культура народів світу» (на вибір). Обговорення проблемного питання «Звичаєво-правова культура етносу». Створення схеми «Соціальна структура традиційних суспільств». Дискусія на тему «Роль традицій в епоху глобалізації». Виконання творчих завдань. Розроблення квесту «Глобальні й локальні звичаї та традиції». Зустрічі з фахівцями-етнологами.

2.2. Релігія та вірування у традиційній культурі (9 год)

Теоретична частина. Традиційна культура як тип архаїчної культури. Давні форми релігійних вірувань. Магія. Поширення світових релігій. Еволюція народних вірувань. Від політеїзму до монотеїзму. Календарні й релігійні свята. Релігійні уявлення у фольклорі. Народні пісні, замовляння.

Практична частина. Опрацювання джерел з теми. Здійснення порівняльного аналізу традиційної календарної обрядовості різних етнічних спільнот світу (на вибір). Перегляд та обговорення фільмів, присвячених релігійним уявленням у традиційних суспільствах. Виконання творчих завдань.

2.3. Сім'я й системи спорідненості (6 год)

Теоретична частина. Поняття сім'ї та системи спорідненості. Форми сім'ї. Типи й етапи розвитку сім'ї. Шлюбно-сімейні стосунки. Сімейні свята й обряди життєвого циклу. Повсякденні практики сім'ї.

Практична частина. Робота з різними видами джерел з теми, обговорення результатів. Розроблення анкети / запитальника і проведення анкетування або інтерв'ю з питання «Сімейні цінності», обговорення результатів. Здійснення порівняльного аналізу традицій святкування, їх спільних і відмінних характеристик у сімейних практиках різних етнічних груп. Виконання творчих завдань.

2.4. Етнопсихологія (3 год)

Теоретична частина. Основні поняття етнопсихології. Етнопсихологічні особливості етнічних груп. Поняття етнічної ментальності. Етнічна соціалізація. Вплив культурного середовища на формування особистості та міжетнічні взаємодії. Психологія міжетнічних стосунків.

Практична частина. Дискусія на тему «Чи має етнос власний менталітет?». Підготовка доповідей «Вплив історичних, культурних, екологічних чинників на формування етнічної ідентичності» (на вибір), виступи, обговорення.

2.5. Візуальна культура етносу (6 год)

Теоретична частина. Поняття народного мистецтва. Народне та професійне мистецтво: спільне й відмінне. Жанрова структура народного мистецтва. Особливості візуального сприйняття у традиційних культурах. Вплив релігійних уявлень на візуальну культуру традиційного суспільства. Етносеміотика: знаки й символи в культурі етносу. Народне мистецтво в епоху глобалізації.

Практична частина. Круглий стіл «Візуальна культура: знаки і символи в житті етносу». Інтелектуальна гра «Мова знаків і символів».

2.6. Етнологія міського середовища (3 год)

Теоретична частина. Місто та міська культура як об'єкти етнологічних досліджень. Матеріальна і духовна культура міського населення. Міський фольклор. Дозвілля жителів міст. Семіотика міського простору.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій (тема на вибір): «Міські легенди вашого регіону», «Мурали та графіті у міському візуальному просторі»; виступи, обговорення.

Розділ 3. Етнологічні процеси й сучасний світ (42 год)

3.1. Етнічна територія та сучасний світ (9 год)

Теоретична частина. Поняття етнічної території та ареалу. Зв'язок етносу з його територією. Етнічна батьківщина. Концепції географічного детермінізму. Вплив географічного середовища на формування етносу. Культура як стратегія адаптації до природних умов. Поняття етнічних кордонів. Міграція та розселення етнічних груп. Етнічні межі й державні кордони України. Етнічна карта сучасного світу.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій на тему «Вплив ландшафту на формування етносу», виступи, обговорення. Аналіз інтернет-ресурсів і збирання інформації щодо етнічної карти сучасного світу. Обговорення проблемного питання «Сучасні етнічні процеси». Позначення на карті основних напрямів міграцій населення у XXI ст. Виконання творчих завдань.

3.2. Мова й релігія в житті етносу (9 год)

Теоретична частина. Мовна ситуація в сучасному світі та її динаміка. Проблема зникнення мов. Функції мови в етнічному житті. Культурний релятивізм і концепція лінгвістичної відносності. Поняття мовної картини світу. Роль мови в етнічній консолідації. Поняття етнічної, рідної та другої мови. Білінгвізм. Проблема мовно-культурної асиміляції.

Релігія як явище, її структура і види. Роль релігії в етнічному житті. Релігійна карта сучасного світу. Етноконфесійні спільноти.

Практична частина. Порівняльний аналіз мовної ситуації у різних країнах світу (на вибір), обговорення результатів дослідницького завдання. Створення інтелект-карт з питань «Мова в житті етносу», «Релігія в житті етносу», їх обговорення. Підготовка наукових есе (тема на вибір): «Мова як чинник консолідації етносу», «Роль релігії в житті етносу». Вікторина «Світові релігії».

3.3. Етноконфліктологія (12 год)

Теоретична частина. Роль «іншого» та «іншування» у формуванні етнічної спільноти. Етнічні стереотипи та поняття етнокультурної дистанції. Етнічна упередженість. Етнічна політика сучасних держав. Конфлікти на етнічному ґрунті: причини, види та специфіка. Етнічні конфлікти та геноциди. Колоніальний дискурс і культурна апропріація. Деколонізація й етнос. Профілактика та запобігання етнічним конфліктам. Культура міжетнічного спілкування.

Практична частина. Обговорення питання «Етнічна політика, її моделі й шляхи реалізації». Підготовка доповідей / презентацій на тему «Сучасні міжетнічні конфлікти: причини виникнення, форми та динаміка», виступи, обговорення. Написання наукового есе «Чи можливий світ без міжетнічних і міжнаціональних конфліктів?». Створення онлайн-книги «Світові геноциди: уроки й пам'ять». Практикум «Культура міжетнічного спілкування».

3.4. Етнодемографія та міграційні процеси (12 год)

Теоретична частина. Проблеми народонаселення. Відтворення населення, історичні типи відтворення населення. Основні демографічні показники. Етнодемографічні джерела та матеріали. Демографічні процеси в етнічному контексті. Історія міграційних процесів. Демографічна й міграційна політика.

Практична частина. Опрацювання джерел з теми. Аналіз демографічних процесів на прикладі обраної етнічної спільноти чи соціальної групи у певний хронологічний період. Підготовка доповідей / презентацій на тему «Міграційні процеси в історії людства», виступи, обговорення. Складання хронології міграцій на території певної країни (на вибір). Обговорення питання «Поняття і засади демографічної та міграційної політики». Виконання творчих завдань.

Розділ 4. Етнологія України (39 год)

4.1. Етнічна карта України (9 год)

Теоретична частина. Етнічні процеси в Україні: історія та сучасність. Національний склад населення України. Корінні народи України.

Етнографічні групи українців. Національні меншини (спільноти) в етнічній структурі України. Етноконфесійний та етномовний простір України.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій на тему «Освітнє і культурне життя національних меншин (спільнот) / корінних народів / етнографічних груп України» (на вибір), виступи, обговорення. Вікторина «Етнічна мозаїка України». Виконання тестових завдань. Перегляд і обговорення відеоматеріалів.

4.2. Етнокультура України (12 год)

Теоретична частина. Духовна і матеріальна етнокультура населення України. Громадський побут і родинна обрядовість. Народний одяг. Народна їжа. Народні світоглядні уявлення і вірування. Семантичний ландшафт етнокультури України.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій на тему «Духовна і матеріальна етнокультура населення України», виступи, обговорення. Виконання завдань щодо опису предметів матеріальної культури для етнографічної колекції (на вибір). Експерсії (у тому числі віртуальні) до етнологічних, етнографічних музеїв, скансенів, виставкових залів та обговорення представлених у них експозицій. Майстер-клас, присвячений традиційним заняттям населення України (на вибір). Виконання творчих завдань.

4.3. Етнополітика України (9 год)

Теоретична частина. Основні засади державної етнополітики України. Законодавчі акти, що забезпечують реалізацію державної етнополітики у політико-правовій, гуманітарній сферах та у сфері міграції. Механізми реалізації державної етнополітики. Сучасні етнополітичні проблеми.

Практична частина. Опрацювання джерел з теми. Круглий стіл «Основні принципи етнополітики в незалежній Україні». Розгляд і обговорення кейсів із сучасних етнополітичних проблем України. Виконання завдання «Проекти вирішення етнополітичних конфліктів».

4.4. Закордонне українство (9 год)

Теоретична частина. Розселення українців у світі. Поняття «діаспора», «закордонне українство». Причини виникнення української діаспори, її історія. Основні напрямки переселення. Політика України щодо закордонного українства. Зв'язки України з українською діаспорою. Участь української діаспори у суспільно-політичних та культурних подіях України.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій на тему «Українці у світі» (країна на вибір), виступи, обговорення. Складання лінії часу основних хвиль еміграції населення з України із зазначенням їх причин. Вікторина «Українська діаспора». Віртуальні експерсії до світових етнографічних музеїв, присвячених українській культурі та традиціям.

Розділ 5. Організація науково-дослідницької діяльності (54 год)

5.1. Поняття про науково-дослідницьку роботу й академічну доброчесність (9 год)

Теоретична частина. Поняття «наукове дослідження». Академічна доброчесність. Основні напрями сучасних етнологічних досліджень. Методи наукових досліджень. Академічне письмо, його характеристики, особливості, структура. Робота з інформаційними ресурсами. Опрацювання джерельної бази дослідження. Етапи наукового дослідження.

Практична частина. Обрання теми роботи, методів дослідження, добирання джерельної бази й наукової літератури з теми. Виконання вправ з академічного читання й академічного письма.

5.2. Підготовка й оформлення науково-дослідницької роботи (30 год)

Теоретична частина. Структура наукових робіт, вимоги до їх підготовки. Титульний аркуш, анотація, список умовних скорочень, зміст, вступ, основна частина, висновки, список використаних джерел і літератури, додатки. Проведення дослідження, робота над науковим текстом. Правила цитування й оформлення посилань.

Практична частина. Складання плану роботи. Обґрунтування актуальності теми дослідження, визначення мети, дослідницьких завдань, предмета й об'єкта дослідження. Проведення дослідження. Робота над теоретичними розділами науково-дослідницького проєкту, формулювання висновків дослідження, оформлення науково-дослідницької роботи, списку використаних джерел та літератури, додатків відповідно до вимог.

5.3. Презентація і захист науково-дослідницької роботи (15 год)

Теоретична частина. Культура наукової мови. Публічний виступ. Основні вимоги до оформлення постера, презентації, доповіді, тез тощо.

Практична частина. Оформлення наукової доповіді, презентації, постера. Підготовка до участі у наукових заходах, конкурсах за напрямом роботи секції. Проведення наукової конференції «Теоретичні й практичні проблеми етнології». Виступи учнів із доповідями за результатами досліджень. Обговорення виступів.

Підсумок (3 год)

Практична частина. Підбиття підсумків роботи гуртка, секції упродовж року. Аналіз науково-дослідницьких досягнень учнів. Поради й рекомендації щодо подальшої роботи.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

У вихованців мають сформуватися такі компетентності:

- *пізнавальна*: володіння знаннями щодо основних теоретичних і методологічних підходів до вивчення етносу й етнічних процесів, специфіки та регіональних особливостей етнокультурних практик народів світу;
- *практична*: володіння навичками застосовувати основні методи етнологічних досліджень, критично осмислювати інформацію щодо різноманітних контекстів етнокультурних практик минулого, здійснювати наукове дослідження, пошук наукової інформації, доходити висновків і аргументувати їх, презентувати результати науково-дослідницької роботи;
- *творча*: здатність самостійно і творчо підходити до реалізації науково-дослідницьких завдань і проєктів на етапах їх підготовки, публічного представлення та захисту;
- *громадянська і соціальна*: застосування набутих знань для виявлення громадянської поведінки, відповідальності, розуміння загальноприйнятих цінностей; вміння шанувати й виявляти повагу до етнокультурного різноманіття.

Вищий рівень, третій рік навчання НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
Вступ	3	—	3
Розділ 1. Теоретична етнологія	5	10	15
1.1. Епістемологія етнології	1	2	3
1.2. Сучасні етнологічні концепції, напрями, підходи	2	4	6
1.3. Методи етнологічних досліджень	2	4	6
Розділ 2. Етнічні та національні процеси	6	12	18
2.1. Етнос і етнічні процеси	2	4	6
2.2. Нації та націоналізм	2	4	6
2.3. Етнічна і національна ідентичності	2	4	6
Розділ 3. Традиційна культура: теоретичні аспекти	9	18	27

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
3.1. Соціальна структура традиційного суспільства	4	8	12
3.2. Етноекотологія	2	4	6
3.3. Етносеміотика: знаки й символи в культурі етносу	3	6	9
Розділ 4. Традиційна культура і процеси глобалізації	12	24	36
4.1. Традиційна культура і глобалізація: аспекти взаємодії	3	6	9
4.2. Етнографічні й етнологічні музеї	3	6	9
4.3. Етнофестивали як засіб збереження традиційної культури	3	6	9
4.4. Культура урбаністичного простору	3	6	9
Розділ 5. Етнічна демографія	6	12	18
5.1. Основні демографічні показники	2	4	6
5.2. Народжуваність, шлюбність, смертність: етнічні аспекти	2	4	6
5.3. Населення світу: етнодемографічні процеси	2	4	6
Розділ 6. Політична етнологія	8	16	24
6.1. Етнос і політика	3	6	9
6.2. Етнополітичні рухи та конфлікти	3	6	9
6.3. Релігійний вимір політичної етнології	2	4	6
Розділ 7. Етнополітичні процеси в Україні	9	18	27
7.1. Етнополітична історія України	3	6	9
7.2. Міграції населення України	3	6	9
7.3. Етнополітика сучасної України	3	6	9
Розділ 8. Організація науково-дослідницької діяльності	16	29	45
8.1. Етика наукової діяльності	3	3	6

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
8.2. Підготовка науково-дослідницької роботи	10	20	30
8.3. Оприлюднення результатів дослідження	3	6	9
Підсумок	—	3	3
Разом	74	142	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (3 год)

Теоретична частина. Ознайомлення із засадами роботи гуртка (секції). План роботи на навчальний рік. Організаційні питання. Рекомендовані інформаційні ресурси та література.

Розділ 1. Теоретична етнологія (15 год)

1.1. Епістемологія етнології (3 год)

Теоретична частина. Етнологія, її завдання і функції. Предметна область етнології. Історія становлення етнології як науки. Джерела етнологічних досліджень. Школи й напрями в етнології XIX–XX ст.

Практична частина. Наукове есе «Епістемологія етнології». Порівняння і характеристика основних ідей еволюціонізму, дифузійнізму, соціологічної школи, американської історичної етнології, етнопсихологічної школи, функціоналізму і структуралізму в етнології (результати порівняння оформити у вигляді таблиці, схеми тощо).

1.2. Сучасні етнологічні концепції, напрями, підходи (6 год)

Теоретична частина. Терміни «етнологія», «етнографія», «соціокультурна антропологія»: сучасні підходи. «Симетрична етнологія». Етнологічні дослідження в умовах транснаціоналізації. Етнологія урбаністичного середовища. Візуальна антропологія. Цифрова (віртуальна) етнографія. Мультимодальна етнографія.

Практична частина. Ознайомлення з сучасними науковими етнологічними дослідженнями. Підготовка доповідей / презентацій (тема на вибір): «Теоретичні проблеми, напрями та тенденції розвитку сучасної етнології», «Віртуальні спільноти й віртуальна ідентичність як напрями етнологічних досліджень»; виступи, обговорення.

1.3. Методи етнологічних досліджень (6 год)

Теоретична частина. Організація польових досліджень. Стаціонарне й експедиційне дослідження. План і програма польового дослідження. Методика нотаток. Метод включеного спостереження. Програма і щоденник спостереження. Методики досліджень матеріальної й духовної культури. Опрацювання й оформлення матеріалів етнологічних досліджень.

Практична частина. Складання плану і програми польового дослідження. Підготовка доповіді за результатами спостережень відзначення державного свята в обраному регіоні (місті, селі) серед представників різних вікових категорій.

Розділ 2. Етнічні та національні процеси (18 год)

2.1. Етнос і етнічні процеси (6 год)

Теоретична частина. Етнічні процеси. Етнічні контакти. Процеси акультурації та інкультурації. Етнічна асиміляція. Міжетнічні взаємодії. Етнопсихологія. Проблема етнічної ментальності та національного характеру. Етнічні стереотипи й упередження. Міжкультурна адаптація. Етнічні процеси сучасності.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій на тему «Етнорозмежувальні та етноконсолідаційні процеси у сучасному світі». Обговорення питання «Ментальність первісної й сучасної людини». Виконання практичних завдань з ідентифікації стереотипів та упереджень. Складання схеми «Етнічні процеси».

2.2. Нації та націоналізм (6 год)

Теоретична частина. Теорії походження націй. Сучасні підходи до вивчення етносу і нації. Суспільно-політичні, економічні та культурні чинники націєтворення. Іншування. «Ми – вони», «свій – чужий». Типи націоналізмів.

Практична частина. Ознайомлення з науковими працями з теорії націй і націоналізму, обговорення. Підготовка доповідей / презентацій (тема на вибір): «Образ іншого та етнічні стереотипи й упередження», «Націоналізм: історія виникнення і характер. Основні типи націоналізму»; виступи, обговорення. Наукове есе «Чому виникли нації?».

2.3. Етнічна і національна ідентичності (6 год)

Теоретична частина. Типологія ідентичностей та їх множинність. Чинники й джерела формування ідентичностей. Індивідуальна і колективна ідентичності. Етнічна свідомість. Етнічні почуття. Етнічна ідентичність. Національна ідентичність. Громадянська і національна ідентичність як чинник консолідації та національної безпеки.

Практична частина. Дискусії на теми «Чи може змінюватись національна ідентичність?», «Етнічна і національна ідентичності: спільне і відмінне». Підготовка анкет / запитальника і проведення анкетування або інтерв'ю з питання «Образи нації» серед представників різних вікових категорій або однолітків (на вибір), обговорення результатів.

Розділ 3. Традиційна культура: теоретичні аспекти (27 год)

3.1. Соціальна структура традиційного суспільства (12 год)

Теоретична частина. Поняття соціальної структури. Організація соціуму в традиційному суспільстві. Ієрархія та прошарки. Гендерний і віковий поділ. Сімейні структури та їх еволюція. Релігія і міфологія у традиційному суспільстві. Звичаї, ритуали, обряди у повсякденних практиках етноспільнот. Ритуали переходу. Ритуальний процес. Лімінальність. Комунітас. Імітація. Табу в соціальних структурах етносів. Економічні структури традиційних суспільств. Форми залежності. Роль дарування та обміну.

Практична частина. Робота в групах з джерелами з теми. Складання схеми «Ієрархічна піраміда». Обговорення проблемних питань «Гендер і соціальні ролі», «Релігія і міфологія як явище». Підготовка доповідей / презентацій (тема на вибір): «Сім'я і соціальні відносини в традиційній культурі» (на прикладі обраної етноспільноти), «Традиції ритуалу переходу у різних етнокультурних спільнотах» (на прикладі обраних етноспільнот). Проведення дискусії «Чому дарують подарунки?». Виконання творчих завдань.

3.2. Етноекотологія (6 год)

Теоретична частина. Відносини етносів і природи. Адаптація етнічних спільнот до навколишнього середовища. Вплив кліматичних умов, ландшафту на культуру, повсякденне життя, господарську діяльність. Традиційні екологічні знання. Регіональні традиції природокористування.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій (тема на вибір): «Етноспільноти, природа і культура: виміри взаємодії», «Національні природні парки в сучасному світі». Майстер-клас з етноекотології.

3.3. Етносеміотика: знаки й символи в культурі етносу (9 год)

Теоретична частина. Етносеміотика. Семіотичний підхід. Етнографічні методи в етносеміотичних дослідженнях. Культура як система знаків і кодів. Поняття культурного коду і кодування. «Мультикодалність». Знаки й знакові системи, їх використання у традиційній культурі. Традиційне мистецтво (фолькларт) та візуальна культура архаїчних суспільств, основні особливості. Декоративно-ужиткове й образотворче мистецтво. Жанрова структура. Митець у традиційному суспільстві.

Практична частина. Обговорення питання «Знаки й символи в традиційному мистецтві». Підготовка доповідей / презентацій на теми «Етносеміотика національного одягу» (певної етноспільноти на вибір), «Традиційні орнаменти як елемент сучасної культури, їх семантика» (на прикладі обраної традиційної культури етносу). Майстер-клас із виготовлення артефактів традиційного мистецтва. Віртуальна екскурсія до музеїв і виставкових експозицій, ознайомлення з колекціями декоративно-ужиткового мистецтва.

Розділ 4. Традиційна культура і процеси глобалізації (36 год)

4.1. Традиційна культура і глобалізація: аспекти взаємодії (9 год)

Теоретична частина. Трансформація традиційної культури в умовах сучасного світу. Чинники й процеси глобалізації, їх відбиття на стані традиційних культур. Міжкультурні відносини. Проблема співіснування постіндустріальної та традиційної культур. Фольклоризм та еволюція уявлень про традиційну культуру.

Практична частина. Підготовка доповідей / презентацій на тему «Ставлення до народження, життя і смерті у різних традиційних культурах» (на вибір), виступи, обговорення. Практикум в етнографічному / етнологічному музеї. Дискусія на тему «Handmade у сучасній культурі». Підготовка наукового есе «Роль комерціалізації у святкуваннях певного свята» (на вибір). Обговорення проблемного питання «Вплив глобалізації на культуру етносу».

4.2. Етнографічні й етнологічні музеї (9 год)

Теоретична частина. Основні етнографічні й етнологічні музеї світу, загальна характеристика колекційних зібрань. Реконструкції традиційного побуту в етнологічних і етнографічних музеях, скансенах. Роль історико-етнологічних реконструкцій у збереженні традиційних культур.

Практична частина. Круглий стіл «Музейні зібрання як джерело етнологічних досліджень». Екскурсії (у тому числі віртуальні) до етнологічних, етнографічних музеїв, скансенів, виставкових залів та обговорення представлених у них експозицій. Створення відеоролика або віртуального фотоальбому про відвідані заходи. Інтелектуальна гра «Етнографічні колекції світу».

4.3. Етнофестивалі як засіб збереження традиційної культури (9 год)

Теоретична частина. Історія виникнення фестивалів. Характеристика етнофестивального руху. Загальнонаціональні та локальні етнофестивалі. Глокалізація. Сучасні етнофестивалі світу й України. Етнорелігійні, етномистецькі, етномузичні, етногастрономічні фестивалі тощо. Комерціалізація етнофестивалів.

Практична частина. Участь в організації та проведенні локального шкільного тематичного етнофестивалю або підготовка плану його організації. Реконструкція обраних звичаїв і традицій, притаманних певній традиційній культурі. Створення онлайн-книги, присвяченої локальним етнофестивалям. Робота з інтернет-ресурсами щодо місць проведення і назв загальнонаціональних і локальних етнофестивалів, позначення їх на карті світу чи певної країни.

4.4. Культура урбаністичного простору (9 год)

Теоретична частина. Етнодемографічні процеси у великих і малих містах. Особливості культурної асиміляції міського населення. Лінгвістичний та етнорелігійний ландшафт міста та міського населення. Столичний і міський простір як осередок культури. Еволюція міської культури. Міський дизайн та архітектура. Організація дозвілля. Сімейний побут і родинна обрядовість населення міст. Міський спосіб життя: етнорегіональні аспекти. Сучасна міська культура.

Практична частина. Ознайомлення з етнічною і національною структурою міст світу, аналіз етнічних процесів серед міського населення за результатами переписів (місто на вибір). Дискусія на тему «Взаємовпливи міської й сільської культур». Обговорення питання «Побут і дозвілля міського населення: локальні особливості». Наукове есе «Як змінилось життя містян у ХХ ст.». Виконання творчих завдань.

Розділ 5. Етнічна демографія (18 год)

5.1. Основні демографічні показники (6 год)

Теоретична частина. Об'єкт і предмет етнодемографічних досліджень. Етнодемографія: напрями досліджень. Основні етнодемографічні категорії й показники. Етнодемографічні джерела. Переписи, засади їх проведення. Демографічна політика.

Практична частина. Навчальна гра «Основні категорії й показники етнодемографії». Підготовка доповідей / презентацій на тему «Етнодемографічні джерела і матеріали». Ознайомлення з матеріалами переписів (на вибір), аналіз їх як джерела етнодемографічних досліджень. Дискусія на тему «Демографічна політика: приклади успішної реалізації».

5.2. Народжуваність, шлюбність, смертність: етнічні аспекти (6 год)

Теоретична частина. Етнічні аспекти народжуваності та шлюбності. Фізіологічні, шлюбно-сімейні, релігійні, соціокультурні чинники. Етнічні аспекти смертності. Економічні, географічні (природно-кліматичні), культурні чинники.

Практична частина. Порівняння основних етнодемографічних показників (народжуваності, смертності, природного приросту, шлюбності, тривалості життя, статеві-вікової структури тощо) кількох етноспільнот (на вибір) або певної етноспільноти у різні хронологічні періоди. Наукове есе «Чинники підвищення тривалості життя». Аналіз статистичної інформації етнодемографічних показників і складання діаграми або таблиці «Середня тривалість життя у країнах світу» або «Народжуваність у країнах світу».

5.3. Населення світу: етнодемографічні процеси (6 год)

Теоретична частина. Етнічна структура населення країни. Динаміка відтворення населення світу від найдавніших часів до ХХ ст. Демографічна ситуація у ХХ–ХХІ ст. Сучасні тенденції етнодемографічного розвитку країн світу. Міграції й мобільність. Чинники міграційних процесів. Етнодемографічний розвиток населення України.

Практична частина. Семінар «Етнодемографічні процеси в сучасному світі та в Україні». Обговорення проблемного питання «Основні причини й чинники міграцій». Складання графіка «Динаміка відтворення населення світу у ХІХ–ХХІ ст.».

Розділ 6. Політична етнологія (24 год)

6.1. Етнос і політика (9 год)

Теоретична частина. Політичні інституції та політичні системи. Політична культура і свідомість. Еволюція держави. Взаємовідносини між державою та суспільством. Етнічні права. Політичні права етносу. Сучасні світові етнополітичні концепції. Типологія етнополітичних процесів. Моделі етнополітики. «Політика ідентичності». Постколоніалізм. Політична поведінка. Гендер, влада і політика. Суспільство й політичні інститути в епоху глобалізації.

Практична частина. Підготовка інтелект-карти «Етнос і політика: аспекти взаємодії». Дискусія на тему «Маскулінність та фемінність у політичних культурах етносів: порівняльний аспект». Інтелектуальна гра «Етнічні й політичні права етносу». Підготовка доповідей / презентацій на тему «Політико-правовий статус етноспільнот: локальні особливості (порівняльний аспект)» (на вибір). Інтерактивне опитування. Обговорення питання «Чинники формування політичної культури етносу».

6.2. Етнополітичні рухи та конфлікти (9 год)

Теоретична частина. Типологія і специфіка етнополітичних рухів. Культурне відродження. Культурний автономізм. Політичний автономізм. Рух за територіальне самовизначення. Сепаратизм. Іредентизм. Природа

та історія етнополітичних конфліктів. Схізмогенез. Типи етнополітичних вимог. Причини виникнення і шляхи вирішення етнополітичних конфліктів. Механізми запобігання етнополітичним конфліктам. Міжетнічні конфлікти у сучасному світі.

Практична частина. Складання таблиці «Етнополітичні рухи у світі» (за схемою: назва, характеристика, історичні приклади, ситуація на сьогодні). Підготовка доповідей / презентацій на тему «Роль етнічного чинника у світових та регіональних конфліктах» (на вибір). Підготовка наукового есе «Шляхи вирішення етнополітичних конфліктів». Вебінар «Міжетнічні конфлікти ХХ і ХХІ ст.». Зустріч з науковцями. Позначення на карті світу місць з актуальними міжетнічними конфліктами, аналіз причин їх появи.

6.3. Релігійний вимір політичної етнології (6 год)

Теоретична частина. Релігія і політика в житті етносу: виміри взаємодії. Роль і функції релігії в житті етноспільнот і держави. Релігійна культура. Релігійна свідомість. Сакралізація та секуляризація. Взаємодія політики й релігії у сучасному світі. Сучасні етнорелігійні рухи та конфлікти. Церква у політичному житті держави. Міжконфесійні відносини.

Практична частина. Дискусії на теми «Роль релігії в політичному житті», «Релігія і політика як засіб ідеології: спільне й відмінне». Підготовка наукового есе «Роль релігійного чинника у політичній консолідації етноспільноти». Порівняння засад взаємодії влади й релігії у різних етноспільнотах. Складання діаграми «Рівень релігійності населення у країнах світу» за результатами опитувань або демографічної статистики.

Розділ 7. Етнополітичні процеси в Україні (27 год)

7.1. Етнополітична історія України (9 год)

Теоретична частина. Етнічний склад населення України: основні етапи й особливості формування. Етнічний вимір у створенні державних утворень на території України. Міжетнічні та міжконфесійні відносини. Етнонаціональна політика і політико-правовий статус етносів. Етнічна й національна консолідація населення України.

Практична частина. Обговорення питання «Етнополітичні процеси в Україні: історія і регіональні особливості». Підготовка доповідей / презентацій на тему «Політико-правовий і соціальний статус етнічних спільнот України» (хронологічний період на вибір), виступи, обговорення. Порівняння засад етнонаціональної політики в Україні у ХХ ст. Ознайомлення з етнічним і конфесійним складом населення України за матеріалами переписів. Складання схеми «Тенденції етнополітичного розвитку України на сучасному етапі».

7.2. Міграції населення України (9 год)

Теоретична частина. Причини й чинники міграцій населення України. Внутрішні міграції і регіональна взаємодія. Міграційна політика, її правові засади. Сучасна міграційна ситуація в Україні. Українська еміграція. Закордонні українці. Діаспора як колективна пам'ять.

Практична частина. Обговорення проблемного питання «Причини міграцій населення України». Підготовка доповідей / презентацій на тему «Населення України у світових міграційних процесах сучасності». Виконання творчих завдань. Дискусія «Роль сім'ї та культурно-освітніх, наукових і релігійних осередків закордонних українців у збереженні етнічної ідентичності». Ознайомлення з експозицією і виставковими проектами Музею української діаспори. Позначення на карті світу основних центрів локалізації закордонного українства.

7.3. Етнополітика сучасної України (9 год)

Теоретична частина. Основні вектори етнополітики сучасної України. Сучасні етнополітичні процеси і конфлікти в Україні. АР Крим і населення півострова як напрям сучасної етнополітики України. Політичне русинство в Україні. Політика ідентичності, її завдання. Регіональна етнополітика України, її моделі та реалізація.

Практична частина. Опрацювання джерельної бази з теми. Семінар «Етноконфліктні ситуації в Україні, їх історичні витоки та спроби вирішення». Підготовка доповідей / презентацій на тему «Регіональна етнополітика України». Інтерактивне опитування. Обговорення питання «Політика ідентичності в Україні».

Розділ 8. Організація науково-дослідницької діяльності (45 год)

8.1. Етика наукової діяльності (6 год)

Теоретична частина. Етичні принципи в науковій діяльності. Культура академічної доброчесності. Види порушення академічної доброчесності та способи їх уникнення. Правила цитування й оформлення посилань. Вимоги до цитування, оформлення посилань на текстові, візуальні, аудіо-візуальні джерела. Культура наукового спілкування. Наукова дискусія: поняття і форми організації, правила участі. Дебати.

Практична частина. Дискусія на тему «Культура академічної доброчесності». Виконання вправ і завдань з академічного читання й академічного письма. Підготовка рецензії на наукову статтю. Наукове есе «Етикет наукової дискусії».

8.2. Підготовка науково-дослідницької роботи (30 год)

Теоретична частина. Організація і планування наукового дослідження. Основні етапи роботи над дослідженням. Опрацювання джерел, наукової літератури, інформаційних ресурсів з теми дослідження. Наукова новизна і практичне значення наукового дослідження. Особливості роботи над вступом, основною частиною, висновками, списком джерел і літератури, додатками. Оформлення дослідницької роботи.

Практична частина. Обговорення сучасних наукових концепцій, підходів, методів і методик етнологічної науки. Обрання теми й методів дослідження. Збирання і систематизація матеріалів дослідження. Написання тексту дослідницької роботи. Оформлення роботи відповідно до вимог.

8.3. Оприлюднення результатів дослідження (9 год)

Теоретична частина. Рекомендації щодо підготовки доповіді, тез доповіді, статті. Вимоги до оформлення візуальної частини оприлюднення результатів дослідження (презентації, постера, відеоматеріалів тощо). Публічний виступ: етапи підготовки. Правила успішного публічного виступу.

Практична частина. Оформлення візуального складника оприлюднення результатів дослідження (постера, презентації тощо). Підготовка наукової доповіді. Написання анотації. Захист дослідницької роботи під час та у межах конкурсів, конференцій тощо. Участь у науковій дискусії та обговоренні виступів.

Підсумок (3 год)

Практична частина. Підбиття підсумків роботи гуртка (секції) за навчальний рік. Поради й рекомендації щодо подальшої науково-дослідницької роботи.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

У вихованців мають сформуватися такі компетентності:

- *пізнавальна:* володіння теоретичними знаннями з етнології, розуміння понять з етнології, етапів історичного розвитку етнологічних знань, методів, особливостей етнологічних досліджень, сучасних підходів до вивчення етнологічної проблематики, розуміння етносоціальних структур та етнокультурних моделей, сформованих у різні історичні періоди, з урахуванням специфіки регіонального розвитку та впливу різних чинників;

- *практична*: володіння методиками здійснення наукового пошуку, рефлексії; формування навичок науково-дослідницької діяльності; дотримання норм академічної доброчесності у науково-дослідницькій роботі; володіння навичками підготовки дослідження та презентування його результатів; вміння критично аналізувати й інтерпретувати дослідницький матеріал, доходити висновків і аргументувати їх, презентувати результати науково-дослідницького дослідження;
- *творча*: застосування творчого підходу до самостійного дослідницько-наукового пошуку та презентування результатів дослідження;
- *громадянська і соціальна*: застосування набутих знань для формування толерантного ставлення до усіх етнічних спільнот; вміння працювати у колективі на засадах розуміння загальноприйнятих правил поведінки й спілкування, що базуються на спільних моральних цінностях.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ОБЛАДНАННЯ

Обладнання, прилади, наочність	Кількість, шт.
Комп'ютер чи ноутбук	1
Мультимедійний проєктор	1
Принтер	1
Копіювальний апарат	у разі потреби
Пристрій для аудіо-, фото- та відеофіксації	у разі потреби
Мультимедійна дошка	у разі потреби
Сканер	у разі потреби

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Глушко М. Методика польового етнографічного дослідження. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 288 с.
2. Дельєж Р. Нариси з історії антропології. Школи. Автори. Теорії. Київ : Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2008. 287 с.
3. Етнічна історія народів Європи : зб. наук. пр. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/ua/> (дата звернення: 10.03.2023).
4. Етнографія українців : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і допов. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 711 с.

5. Зубик А. Українська діаспора : суспільно-географічне дослідження. Львів : Простір-М, 2019. 438 с.
6. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. URL: https://www.etnolog.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=2000&Itemid=465 (дата звернення: 10.03.2023).
7. Інститут народознавства НАН України. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Org/Pages/default.aspx?OrgID=0000288> (дата звернення: 10.03.2023).
8. Казьмирчук М. Етнополітика : підруч. Київ : УкрСіч, 2013. 360 с.
9. Косьмій О. М. Реалізація компетентнісного підходу у закладах позашкільної освіти дослідницько-експериментального напрямку в умовах дистанційного навчання. *Березневий науковий дискурс 2023 на тему «Детермінанти посилення ролі освіти у повоєнному відновленні України»* : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції для освітян (м. Чернігів, 22 березня 2023 року). Чернігів : ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2023. С. 67–71.
10. Марченко О. М. Етнологія народів світу : навч. посіб. Кропивницький : ТОВ «Полімед-Сервіс», 2019. 382 с.
11. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова, О. В. Руденко, Л. І. Сидоренко та ін. ; за ред.: І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с.
12. Надольська В. В. Загальна етнологія: понятійно-термінологічний апарат. Луцьк : Ред.-вид. від. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. 62 с.
13. Народна творчість та етнологія : науковий журнал. URL: <https://nte.etnolog.org.ua/> (дата звернення: 10.03.2023).
14. Павлюк С. П. Енциклопедичний словник понять і термінів з етнології. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2020. 448 с.
15. Павлюк С. П. Словник основних понять і термінів з теорії етнології. Львів : Інститут народознавства, 2008. 256 с.
16. Сучасна зарубіжна етнологія : антологія : у 2 т. / голов. ред. Г. Скрипник ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Т. 1. Київ : ІМФЕ НАН України, 2010. 950 с.; Т. 2. Київ : ІМФЕ НАН України, 2010. 1214 с.
17. Терехова Л. Путівник з академічної доброчесності для позашкільля. URL: <https://academiq.org.ua/wp-content/uploads/2022/10/Putivnyk-z-akademichnoyi-dobrochesnosti-dlya-pozashkilllya.pdf> (дата звернення: 29.08.2023).
18. Тиводар М. Етнологія : навч. посіб. Львів : Світ, 2004. 624 с.

19. Українська етнологія : навч. посіб. / В. Борисенко, М. Гримич, О. Гончаров [та ін.]; за ред. В. Борисенко. Київ : Либідь, 2007. 400 с.
20. Утвенко В. В. Етнологія : навч. посіб. Київ : ДП «Видавничий дім "Персонал"», 2017. 244 с.
21. Хоптяр Ю. А. Етнологія : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2008. 160 с.
22. Юрій М. Етнологія : навч. посіб. Київ : Дакор, 2006. 360 с.
23. UNESCO Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/home> (дата звернення: 05.07.2023).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Казакевич
Ольга
Михайлівна

завідувачка лабораторії історичних наук НЦ «МАНУ»,
докторка історичних наук, професорка

Кудінов
Дмитро
Валерійович

керівник гуртка «Історія України» Комунального закладу
Сумської обласної ради — обласного центру позашкільної
освіти та роботи з талановитою молоддю, професор
кафедри історії Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка, доктор історичних
наук, професор

Оліцький
В'ячеслав
Олександрович

керівник гуртка «Історія України» Комунального закладу
Сумської обласної ради — обласного центру позашкільної
освіти та роботи з талановитою молоддю, завідувач
кафедри історії Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка, кандидат історичних
наук

Навчальне видання

НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ З ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Дослідницько-експериментальний напрям

Історія

Редагування: *Н. І. Гетьман, З. В. Пономаренко, О. Б. Степанюк*

Верстання *Л. В. Северенчук*

Дизайн обкладинки *Б. Л. Лісовський*

Формат 60×84/16. Папір офс. 80 г/м².

Друк цифровий. Ум. друк. арк. 8,49.

Наклад 300 прим.

Видавництво: Національний центр «Мала академія наук України»,
Кловський узвіз, буд. 8, м. Київ, 01021

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 6999 від 04.12.2019

